

Erik Orsenna
Pamuk Ülkelerine
Yolculuk

KÜRESELLEŞME ÜSTÜNE
KÜÇÜK ELKİTABI

metis

Erik Orsenna

Pamuk Ülkelerine Yolculuk

Küreselleşme Üstüne Küçük Elkitabı

Orsenna 1947'de Paris'te doğdu. Gerçek ismi Erik Arnoult'dur. Felsefe ve siyasal bilimler okuduktan sonra, ekonomiyi seçti. On bir yıl boyunca uluslararası finans ve kalkınma ekonomisi dallarında araştırmalar yaptı ve ders verdi (Paris I Üniversitesi, École normale supérieure ve London School of Economics). 1981'de Kooperasyon Bakanlığı'nda bakanlık müşaviri olarak çalıştı. 1981-84 arası, Cumhurbaşkanı François Mitterrand'ın kültür müşaviri olarak Élysée Sarayı'nda bulundu. Temmuz 2000'den beri Danıştay üyesi.

İdari faaliyetlerinin yanı sıra romanlar yazmış, tarih ve seyahat alanlarında eserler vermiş olan Orsenna, 1978'de *La vie comme à Lausanne* ile Roger Nimier Ödülü'nü, 1988'de *L'exposition coloniale* ile Goncourt Ödülü'nü aldı. *Dokuz Gitarla Dünya Tarihi* (*Histoire du monde en neuf guitares*, 1996) ve *Uzun Zamandan Beri* (*Longtemps*, 1998) adlı eserleri (sırasıyla 2000 ve 2002'de) Can Yayınları'ndan çıkan yazanın diğer eserlerinden bazıları şunlardır: *Loyola's blues* (1974), *Grand amour* (1993), *Mésaventures du paradis* (Bernard Matussiére ile, 1995), *Deux étés* (1997), *La Grammaire est une chanson douce* (2001), *Madame Bâ* (2003), *Les Chevaliers du subjonctif* (2004), *Dernières nouvelles des oiseaux* (2005), *Salut au Grand Sud* (Isabelle Autissier ile, 2006), *La Révolte des accents* (2007), *La Chanson de Charles Quint* (2008).

Erik Orsenna, 28 Mayıs 1998'de Fransız Akademisi'ne seçildi. *Pamuk Ülkelerine Yolculuk* (*Voyage aux pays du coton*) 2006'da Ekonomi Kitabı Ödülü'nü aldı, Société de Géographie (Coğrafya Cemiyeti) tarafından verilen le Grand Prix des Explorations et des Voyages de Découverte / Keşifler ve Keşif Yolculukları Büyük Ödülü'ne, 2007'de uluslararası The Lettre Ulys-ses Award jürisi tarafından ikincilik ödülüne layık görüldü.

Metis Yayınları
İpek Sokak 5, 34433 Beyoğlu, İstanbul
Tel: 212 2454696 Faks: 212 2454519
e-posta: info@metiskitap.com
www.metiskitap.com

Pamuk Ülkelerine Yolculuk
Küreselleşme Üstüne Küçük Elkitabı
Erik Orsenna

Özgün Adı: Voyage aux pays du coton
Petit précis de mondialisation
Fayard, Paris, 2006

© Librairie Arthème Fayard, 2006
© Metis Yayınları, 2007
© Türkçe Çeviri: Sosi Dolanoğlu, 2007

Birinci Basım: Nisan 2008

Yayıma Hazırlayan: Tuncay Birkan
Kapak Tasarımı: Emine Bora

Kapak İllüstrasyonu:
Marty Ittner, *Sudan: A Country Study* kitabından.

Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık: Metis Yayıncılık Ltd.
Baskı ve Cilt: Yaylacık Matbaacılık Ltd.
Fatih Sanayi Sitesi No. 12/197-203
Topkapı, İstanbul Tel: 212 5678003

ISBN-13: 978-975-342-667-1

Erik Orsenna

Pamuk Ülkelerine Yolculuk

KÜRESELLEŞME ÜSTÜNE KÜÇÜK ELKİTABI

Çeviren:

Sosi Dolanoğlu

metis

*Solange için, Andre için.
.Minnet ve sevgiyle*

PAMUK

Diderot'nun *Ansiklopedi*'sinden levha

İçindekiler

Giriş 13

I. MALİ: Dokumak, Konuşmak, Özelleştirmek

Soy Sözcüğü 21

CMDT Ülkesi 24

Kutiala 28

Burkina'dan Alınan Ders 32

Fetişistler 35

Bamako 37

Paçavraya Lanet Olsun! 42

II. ABD: Lobiye Şükürler Olsun!

Kararın Başkenti 47

Hayaletler ve Ulu Manitu 52

Denizaneleri Eşliğinde 60

Bir Köpek, Mekanik Atlar ve Rüzgâr 66

Bir Dünya Başkenti 72

III. BREZİLYA: Geleceğin Çiftliği

Mato Grosso 79

İlerlemenin Baş Dönmeleri 91

Büyük Koordinatör 96

Çin'den Korkmuyoruz 99

IV. MISIR: Yumuşaklık Üzerine

Bay Muhammed El-Hüseyini el-Akkad 109

İspanyol Treni 115

Olağanüstü Mozaik 119

Bay Empereur Diye Biriyle Bir Öğleden Sonra 126

Ailelerin Yararı Üstüne 130

V. ÖZBEKİSTAN: Karın Armağarı

Eğitim Yöntemleri 137

Romantik 139

Romantik II 141

Tataroloji 143

Bay Ahmedov 145

Karın Armağarı 148

Paranın Orta Asya'da Dolaşımı Üzerine

Küçük Bir Giriş Dersi 150

Bekleyiş Ülkesi 152

Hâkim ve Toylar 153

Igor Vitaliyeviç Savitsky 155

Rahmetli Aral Denizi 158

Jeopolitik 166

VI. ÇİN: Komünist Bir Kapitalizm

Kırsal Kesimin Yaraları 169

Çorabın Dünya Başkenti 172

Çok Takdir Edilen Bir Kalite 177

Teşebbüs Tutkusu 180

Bir Kopuşun Hikâyesi 186

Gelecekte Bahsetmek 188

VII. FRANSA: Cephe Hattı 189

SONUÇ: Dönüş Bahçesi 195

Minnettarlık 207

Özetin Özeti Bir Bibliyografya 209

Giriş

HAMMADDELER yeryüzünün bize armağanlarıdır. Saklı veya görünür armağanları. Günün birinde tükenecek olan fosil armağanlar, madeni armağanlar... Ya da, güneşin ve insan faaliyetlerinin her yıl yenilediği bitkisel armağanlar.

Ham Maddeler konuşan armağanlardır. Yeter ki dinleyelim. Kulağımıza çeşit çeşit hikâye fısıldarlar: Bir varmış bir yokmuş, der petrol; bir varmış bir yokmuş, der buğday.

Her hammadde, mitolojisiyle, diliyle, savaşlarıyla, şehirleriyle, iyisi, kötüsü ve renk renk sakinleriyle bir evrendir. Ve her hammadde, kendini anlatırken, kendince gezegeni de anlatır.

Bu hikâye çok eski çağlarda başlar.

Yoldan geçen biri, dallarının ucunda beyaz yumaklar olan bir ağaççık fark eder. Elini uzattığını tahmin edebiliriz. İnsan türü pamuğun yumuşaklığıyla tanışır böylece.

Büyük İskender'in orduları M.Ö. 326'da İndus'u geçtiklerinde, hiç görmedikleri kadar ince ve hafif giysiler içindeki halklarla karşılaşır. Askerler hayretler içinde kalır, sorup soruşturur, tohumlar toplarlar. Yunanistan'a döndüklerinde, tohumları ekerler. Sonuçlar hayal kırıklığı yaratmış olmalıdır. Denemekten vazgeçerler. Batı, "yün ağacı"nı unuttur.

Hindistan'a daha yakın olan Araplar, Hint kumaşlarını ithal ederler. Derken Mısır'da, Cezayir'de, İspanya'nın güneyine kadar pamuk yetiştirmeye başlarlar. Nicedir, beyaz yumağa bir isim vermişlerdir: *el-kutun*.

Yüzyıllar boyunca birbirine yabancı iki dünya bir arada var olur. Kuzeyde, yün veya keten giyen Hıristiyanlar. Güneyde ve doğuya doğru, pamuk giyen Müslümanlar.

Haçlı Seferleri, sayısız karşılıklı katliamın yanı sıra alışverişe de imkân sağlayacaktır. Çok geçmeden, Venedik, ticaretini geliştirecektir. Pamuk kullanımı, Avrupa'da yavaş yavaş gelişmeye başlar.

Bu sırada, Okyanus'un öbür yanında, Amerika da kendi ağaççıklarını yetiştirir. Peru'da, M.Ö. bin yılı aşkın bir zamandan kalma pamuklu kumaş parçacıkları bulunmuştur. Cortés'in İspanyolları Meksika'da karaya çıktıklarında, vaktiyle Büyük İskender'in Yunanlarının yaşadığına benzer bir hayranlıkla kendilerinden geçteler: Yerel kıyafetlerin esneklik ve yumuşaklık bakımından eşi benzeri görülmemiştir.

On sekizinci yüzyıl.

Avrupa'yı pamuklu tutkusu sarar. Hindistan'dan ithalat yetmez olur. İplik eğirme ve dokuma makineleri icat eden İngiltere, nöbeti devralmaya karar verir. Ona hammadde lazımdır. Sömürgesi Amerika, ona bu hammaddeyi sağlayacaktır. 37. paralelin güneyinde yer alan bütün bölgelerde (Carolina'lar, Georgia, Florida, Alabama, Mississippi, Fransa tarafından satılan Louisiana, Meksika'dan koparılan Teksas, Oklahoma, Arkansas, Arizona, California) pamuk ekimi yapılır.

Hasat için kol gücüne ihtiyaç vardır. İlk küreselleşme örgütlenir. Afrika, felaketi pahasına, oyuna girer. Sanayileşme ve kölelik el ele ilerler. Manchester ve yöresi fabrikalarla dolarken, Liverpool, bir süreliğine, siyah köle ticaretinin merkezi haline gelir.

Yüz yıl geçer. Amerika Birleşik Devletleri bağımsızlıklarını kazanmış olmakla birlikte, eski anavatana pamuk sağlamayı sürdürür. Fakat, çok geçmeden, soylu bir ahlaki kaygı federal yetkililerin kafasını kurcalar. Güney eyaletlerinde köleliği yasaklamak isterler. Güneyliler buna yanaşmaz ve ayrılmaya karar verir. Bilindiği gibi, bunu bir savaş izler. Britanya dokuma tezgâhlarını kim besleyecek-

tir? Londra, iki sömürgesine, Mısır ile Hindistan'a başvurur. Bundan bir müddet sonra, Hindistan, üretimini Japonya'ya da sunacaktır; dokumacıları artık uyanmış olan Japonya'ya.

Aynı esnada, bu arada gelişmiş olan Fransız tekstil sektörü, Afrika'daki imparatorluğunda üretim yapmaya başlar.

Brezilya treni kaçırmak istemez. Ekim yapar. Toprakları en iyiler arasında olmamakla birlikte, kahve sayesinde ekonomisi şahlanan São Paulo bölgesinde.

Kısacası, 19. yüzyılın sonundan itibaren, gezegen pamuk fidanları ve fabrikalarla kaplanmıştır ve bu fabrikaların ihtiyaçlarını da bu fidanlar karşılamaktadır.

Pamuk çok az su ister (yetmiş beş santimetre yağmur veya sulama); ancak, çiçek açması için yüksek ısıya ve özellikle de ışığa ihtiyaç duyar. Günümüzde 37. kuzey paraleli ile 32. güney paraleli arasındaki, otuz beş milyon hektarlık alana, doksanı aşkın ülkede ekilidir. Fakat bu ülkelerden dördü (Çin, Amerika Birleşik Devletleri, Hindistan ve Pakistan) dünya üretiminin yüzde yetmişini elinde tutar. Ardından Brezilya (güçlü bir gelişme halinde), Batı Afrika, Özbekistan ve Türkiye gelir.

Gezegenimizin bir ucundan diğerine, *pamuk*'tan söz edilir. Fakat her yerde aynı bitki mi söz konusudur?

Pamuk fidanı *Malvales* takımından, *Malvaceae* (ebegümecigiller) familyasından, *Hibisceae* alt bölümünden, *Gossypium* cinsinden bir ağaçtır. Onlarca türü yetiştirilir.

"Hint pamuğu" denen *Gossypium herbaceum* ve *arboreum*'dan, kalın ve kısa lifler elde edilir.

"Mısır pamuğu"nun uzun ve ince lifleri *Gossypium barbadense*'den elde edilir.

Gossypium hirsutum ikisi arası lifler verir ve dünya üretiminin yüzde doksan beşi bu türden elde edilir.

Pamuğa ilgi duyanlar sadece insanlar değildir. Böcekler pamuğa bayılır. Ürünlere zarar veren bu obur yağmacılardan kurtulmak için, dev şirketlerin finanse ettiği araştırmalara girişilmiştir. Günümüzde, gezegen üzerinde ekilmiş olan pamuk fidanlarının üçte bi-

rinden fazlası genetik olarak değiştirilmiştir. Çevrecilerin itirazlarına rağmen, bu oran yıldan yıla artmaktadır.

Pamuk, bitkibilimin domuzudur. her kısmı işe yarar. Dolayısıyla, her şeyi kullanılır.

Öncelikle, en değerli kısmı alınır: lifleri. Bunlar tohumların etrafındaki uzun beyaz ipliklerdir. Makineler bu iplikleri tohumlardan ayıracaktır. Pamuk lifleri yumuşak, esnek, fakat sağlamdır. Suya ve rutubete dayanıklıdır. Terlememizden rahatsız olmaz. Bin defa yıkanmayı, binbir defa ütülenmeyi söylenmeden kabullenir. Hiçbir şey onun kadar iyi boya tutmaz ve boyayı korumaz... Bu niteliklerin uzun listesi, hayvani olsun, bitkisel olsun, rakip doğal maddelerin gözünü korkutmuştur. Yün ve ketenin artık hükmü kalmamıştır. Sentetik lif tekstil piyasasına hâkimse de (yüzde altmış), pamuk direnir (yüzde kırk).

Ve böylece pamuk insan türünü giydiren.

Bununla da kalmaz. Tıbbi sargı bezleri yapmaya yarar, ayrıca özel kâğıtlar (mesela banknotlar), fotoğraf filmleri, mum fitilleri... Daima işe yarama kaygısı güden lifleri, kozmetik ürünlerin (laka, saç bakımı...), diş macunlarının, donmuş kremlerin... bileşimine girer. Bazı bolonez sosların, bazı Alman sosislerinin tadını tuhaf bulsak da, içlerinde pamuk olduğu kimin aklına gelir?

Tohumları da az cömert sayılmaz; protein bakımından zengin olup, haberimiz olmadan sofrada kullandığımız yağı büyük ölçüde temin eder. Pazarlamacılar. "pamuk yağı" ibaresinin potansiyel müşteriyi tiksindirmesinden korkup, daha belirsiz ve genel bir isim koyarlar: "bitkisel yağ"

Hayvanlar da pamukla beslenir: Tohumlardan ve kozalardan elde edilen küspeleri yerler.

Gerisi sabun, gübre, patlayıcı (gliserin), asalak mantar ilacı, böcek ilacı, sentetik kauçuk imalatında kullanılır. Petrokimya sanayii bu bitkisel artıklara bayılır: Arıtma denen o esrarengiz mutfığa katar bunları, bu işlem sonucundaysa en akla gelmeyecek maddeler, mesela plastik maddeler çıkar ortaya.

Bu işlemlerden huzursuz olanlar için, biz yine tabiat anamıza ve

basit şeylerin verdiği huzura dönelim. Hasadın ardından, pamuk fidanının sapları ve yaprakları hayvanların yatması için döşenen ot haline gelecektir. Yahut da köylüler, daha iyi yakıt bulamadıklarından bunları yakacaktır.

Bunca insanın, bütün kıtalarda yüz milyonlarca kadınla erkeğin, pamukla uğraşmasının sebebi bu işte.

Nice zamandır bu büyük seyahate çıkmak isteğişimin sebebi de bu. Yıllardır içimde bir şey, tarımdan yola çıkıp biyokimyadan geçerek tekstil sanayiine, Kutiala'dan (Mali) yola çıkıp Lubbock (Teksas), Cuiabá (Mato Grosso), İskenderiye, Taşkent ve Vologne Vadi-si'nden (Fransa, Vosges bölgesi) geçerek Datang'a (Çin) kadar uzanan pamuk yollarını izlersem, gezegenimi daha iyi anlayacağımı söylüyordu bana.

Uzun araştırmamın sonuçları beklediğimin de ötesindeydi.

Dünün ve bugünün küreselleşmelerini anlamak için, bir kumaş parçasını incelemek en iyi yol. İpliklerden, bağlardan ve mekiğin gelgitlerinden oluştuğu için kuşkusuz.

1620'ye doğru, Yeni İspanya'nın başkenti Mexico'da, terzilerin öfkesinin bir türlü dinmediğini biliyor muydunuz? Büyük bir Çinli topluluk oraya gelip yerleşmiş ve giysileri ucuza veriyormuş, bu da rekabeti fena halde baltalıyormuş.¹

Şayet yumuşaklık hakkında, yani yumuşaklığın görünmeyen sert arka planı hakkında daha çok şey bilmek isterseniz, yola düşün. "yün ağacı"na yaklaşın. Ve kulak verin.

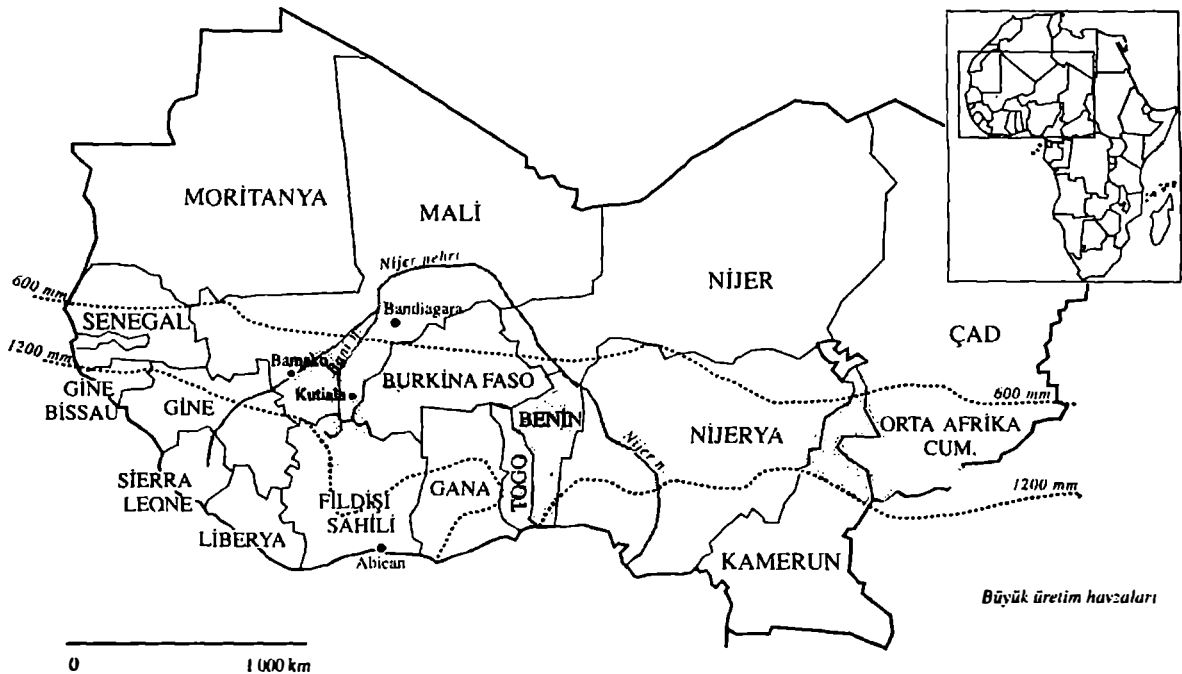
1. Bkz. Serge Gruzinski'nin güzelim kitabı, *Les Quatre Parties du monde. Histoire d'une mondialisation*, La Martinière, 2004.

I

MALİ

Dokumak, Konuşmak,
Özelleştirmek

Afrika

Soy Sözcüğü

DOGON HALKI Batı Afrika'nın göbeğinde, Bani nehrinin Nijer neh-
rine döküldüğü efsanevi yörenin yakınlarında yaşar. Bu yörenin
başkenti Bandiagara'dır. *Bandiagara*, "fillerin su içmeye geldikleri
çukur arazi" anlamına gelir. Filler oradan gitmiştir, fakat isim kal-
mıştır.

Dogonlar devasa ve geometrik maskeleriyle ve bir yalıyarn
sarp yamacına asılmış sivri tahıl ambarlarıyla meşhurdur. Bir de in-
sanlığın bugüne kadar yarattığı en zengin, eğlenceli, karmaşık ve
şiirsel kozmogonilerinden biri olan kozmogonileriyle. Bu kozmo-
gonide klitoris-akkarınca yuvaları, kurucu ikizler, ensest yapan bir
at, kelamı mükemmel bilen bir yedinci cin, azıcık lanetli bir demir-
ci ustası, bir bulut çengeli, aklını cinsellikle bozmuş bir karınca ve
daha birçok kişilik yer alır. Bunlardan biri de pamuktur.¹

Dogonlar turizmle ve soğan yetiştirerek geçinir, ancak bu iki fa-
aliyet açlığı yenmek için her zaman yeterli değildir.

Böylece, 1970'li yılların ortalarına doğru, on kadar aile yalıyar-
larını bırakıp güneye doğru yola çıktı. Ne var ki, Burkina Faso sı-
nırına yakın bir yerde onlara verilen topraklar, ayrıldıkları toprak-
lara nazaran tahıl ekmeye daha az elverişliydi. Fakat bu topraklar-
da pamuk yetişiyordu.

Bu iyi haberi duyan diğer aileler de geldi ve böylece bugün yak-
laşık altı yüz kişinin yaşadığı büyük bir kasaba kuruldu. Buraya bir
isim bulmak lazımdı. Tahmin edilebilir sebeplerden, Bandiagara-2
bütün oyları aldı.

Dogonların pamuğa düşkünlüklerinin kökeni çok eskilere dayar-
nır. Yaşlı kör avcı Ogotemmêli şöyle der:

1. Bkz. Marcel Griaule, *Dieu d'eau*, Fayard, 1966.

Günü geldiğinde, güneş ışığında, yedinci cin seksen pamuk ipliği çıkardı ağzından. dokuma tezgâhı tarağının dişleri gibi kullandığı üst dişlerinin arasında bölüştürdü iplikleri. [...] Çift ipliklerin taslağını oluşturmak için alt dişleriyle de aynı şeyi yaptı. Cin, çenelerini açıp kapayarak, tezgâhın gücülerinin ondan yapmasını istediği hareketleri arışa geçiriyordu. [...]

İplikler çaprazlanıp çaprazları çözülürken, cinin çatal dilinin iki ucu argaç ipliğini art arda itiyordu [...].

Cin konuşuyordu. [...] Bir teknik vasıtasıyla kelamını bahşediyordu. insanlar bu kelama erişebilsin diye. Maddi hareketlerin ve ruhani güçlerin özdeşliğini gösteriyordu böylece. daha doğrusu onların işbirliğinin gerekliliğini.

Cin yüksek sesle konuşuyordu ve sözleri [...] ipliklere dokunmuştu [...]. Sözler, dokumanın ta kendisiydi ve dokuma kelamı. Bu nedendir ki "kumaş"a *soy* denir, aynı zamanda "Söz budur" anlamına gelir.

Hasat akşamları, kırsal kesimde eşeklerin çektiği sayısız arabaya rastlanır. Kasabanın girişine kadar gelip yüklerini özenle süpürülmüş düz bir alana boşaltırlar.

Ve küçük beyaz yumak yığınlarının üzerine gece iner.

Ertesi gün, pamuk şirketinin kamyonu geldiğinde bayram edilir. Balya balya, hazine tartılır. Hesaplanır. Bir rakam telaffuz edilir. Şirket temsilcisi cebinden koca bir tomar para çıkarır. Sayar. Yüzler aydınlanır. Gülerek ve şarkı söyleyerek atılır pamuk kamyonun kasasına.

Kamyon, gençlerin tezahüratı altında fabrikaya doğru yola çıktığında, yaşlıların bakışlarında gördüğümü sandığım hüznü ben mi uydurdum yoksa?

Eskiden, toplanan pamuk köyde kalır ve köyde dokunup boyanmış.

Bugün ise, toplanır toplanmaz. ortadan yok oluyor. Ve ancak çok uzun bir yolculuktan sonra tişört biçiminde yeniden ortaya çıkacak.

Bazı günler, köyün kadınları en süslü ve parlak *bubu*'larını giyer, ana kulübenin önünde hasırların üstüne oturur ve geleneklerin en eskisiyle bağ kurarlar. Kurumuş yapraklı kahverengi kozaların

dan henüz çıkmış küçük pamuk topaklarını birer birer bir tahtanın üzerine yayarlar. Tohumları çıkarmak için demir bir merdaneyle defalarca üstünden geçerler. Sonra, dişleri paslı bir çeşit tarakla, pamuğu tararlar. Sonra eğirirler, yani lifi gererler, kopacakmışçasına gererler, ama kopmaz, adeta bir çizgi halini alır, bu da çok geçmeden dolanıp karnı hızla yuvarlaklaşan bir iğ meydana getirir.

Saatler süren bu işlem boyunca, kadınlar yarenlik eder, kikirder ve durmamacasına çene çalar, parmaklarıysa çocukken öğrendikleri ve sürgüne rağmen hiç unutmadıkları dansı sürdürür. Aralarından en genç olanları, bebeklerine meme verir.

Yaşlı kör avcı Ogotemmêli, bulunduğu ölümler diyarından bu manzarayı seyrederken içi rahat ediyordu. Bugünün Dogonları en önemli sırlardan birini unutmadılar: Konuşmak ve dokumak tek bir faaliyettir ve aynı sözcükle anlatılır: *soy*.

CMDT Ülkesi

YOL KIRMIZI, sabah serinliğinde hava okaliptüs kokuyor. Mamadou Yusuf Cissé'nin yanında yürüyorum. Her boydan gölgeler kımıldıyor ağaççıkların arasında. Hasat devam ediyor ve çocuklar da çalışıyor. Arada sırada bir nakarat yükseliyor, bir dizi kükreme daha doğrusu. Bir yüreklendirme şarkısı bu:

Siz aslansınız!

Asla tavşan olmayacaksınız!

Siz sırtlansınız!

Asla tavşan olmayacaksınız!

Mamadou Cissé tercüme ediyor:

Sizin bir isminiz var!

Buna layık olun!

Tarlalarda kanıtlayacaksınız bunu!

Mamadou Cissé anlatıyor:

Afrika'da, pamuk yetiştirmek çok ama çok eskilere dayanır. Asırdan asra, gelenekler sürüp gider. Köylerde yalnızca giyinmek için ekim yapılır.

Sömürgeleşme, kır şiirini andıran bu huzuru bozar. Fransız fabrikalarının hammaddeye ihtiyacı vardır. Yönetim, "Yerli Yardım Sandıkları" kurar, başlarında "çiftçi başı" denilen ustabaşları vardır. Kelimeler soylu olsa da, gerçek korkunçtur. Köylüleri pamuk üretmeye, hep daha çok pamuk üretmeye zorlamaktır söz konusu olan. Çiftçi başının elinden *chicote* hiç eksik olmaz. *Chicote*, düğümlenmiş (bizon veya suaygırı derisi) kayışlardan meydana gelen bir kamçıdır.

1950'li yılların başında davranışlar biraz insanileşir. Fakat Fran-

sa'nın tekstil hırsı sürer. Bir kumpanya doğar. Finansmanı devlete aittir. Bütün güç kaynaklarını pamuk için seferber etmekten sorumludur. Bağımsızlık bir tanımlama sıfatı dışında pek bir şey değiştirmez. Kumpanya artık Fransız değil, Malili'dir. Sermaye hâlâ devlete aittir (Fransız devleti: %40; Mali devleti: %60).

1972'de Mamadou Cissé CMTD'ye (Tekstilin Kalkınması için Mali Kumpanyası) girer. Tarih öğrenimini yeni bitirmiştir. Yirmi beş yaşındadır. Köylülere okuma-yazma öğretme işini verirler ona.

Milli Eğitim hayranı, iyi bir Fransız olarak, şaşırmadan edemiyorum:

"Okuma-yazma öğretmek CMTD'nin işi mi?"

"Okuma bilmeyen bir köylü iyi pamuk yetiştiremez! Pamuk sayesinde, köylerin uyandığını gördüm. Birbiri ardına. Başta bu köy. Kaniko olmak üzere. İşe burada başladım."

Halk koşuşuyor. Yaşlı erkekler, genç erkekler, erkek olan herkes rehberime doğru koşuyor. Kadınlar, uzaktan, gülümsemekle yetiniyor. Kalabalık sıklaşıyor. Kollarından tutuyorlar. Onu çocuklarla tanıştıyorlar. Yeni gelen Çin malı Zhongyu ve Dragon motosikletlerini gösteriyorlar.

"Pamuğun armağanları mı?"

"Başka neyin olacaktı!"

Keçiler bile en sevdikleri sakızları, plastik torbaları çiğnemeye kısa bir ara veriyor.

Mamadou Cissé mütevazı bir adam. Emekli olmadan önce CMTD'nin bölge radyosunu yönettiğini bana söylememiştir.

Âdet olmuş (bitmek bilmeyen) selamlaşmaların ardından, bize iki sandalye bulundu (biri sarı bir mutfak sandalyesi, diğeri kırmızı). İşte, yetkililer eşliğinde, Batı Afrika'ya özgü görüşüp konuşma ağacı işlevi gören bambu saplarından bir çatı altında oturmuş bulunuyoruz. Köyün geri kalanı çepeçevre, ayakta duruyor. Mamadou Cissé'yi söz selinde boğmaya devam ediyorlar.

Sinek kovar gibi elini sallıyor, tercüme etmek istemiyor. "Önemli değil... ailelerle ilgili haberler..." Bu sefer de belediye başkanı alıyor sözü:

"Ona teşekkür borçluyuz. Okul için, yeniden yapılan yol için, sağlık merkezi için, dördüncü kuyu için, böcek ilaçları konulu son staj için..."

Mütevazı adam dinledi. İtiraz ediyor:

"Bunları yapan ben değilim, CMDT."

"Mamadou bunu açıkça söylemeyecektir ama, Kaniko onun çocuğu. Ağaçlarımıza bakın mesela. Bir Afrika köyünde hiç bu kadar çok ağaç gördünüz mü daha önce? Başka yerlerde, yakmak için çoktan kestiler ağaçları. Burada, biz ağaçlara saygı gösteriyoruz. Çünkü Mamadou ağaçların gölge verdiğini ve yağmur çektiğini öğretti bize, pamuğun gölgeye ve yağmura ihtiyaç duyduğunu. Pamuk sadece ağaçları sevmez. Öbür bitkiler de dostlarıdır. Zira pamuk külfetli bir bitkidir. Pamuk yetiştirmeyi bilen her şeyi yetiştirir. Öncelikle de mısır, hintdarısı ve tahıllar. Hem pamuk her yıl ekiliyor. Uzun süreliğine ekilmesi gereken kahve ya da kakao gibi değil. Pamuk sayesinde özgürüz, ekimi değiştirebiliriz. Zaten değiştirmek gerekir. Yoksa toprak yorulur. Pamuk bizim lokomotifimiz."

"Efendim?"

"Kalkınmamızın lokomotifi. Hem pamuk sadece para getirmiyor. Barışı, huzuru, iyi geçinmeyi de ona borçluyuz. O olmasa, insanlar daha fakir olur. Dolayısıyla birbiriyle kavga eder..."

İleride, meydanın köşesinde, çöp yığınlarının az ötesinde dükân gibi bir yeri gösteriyorum. Üstündeki tabelaya göre, adı Kafo Jiginew.

"*Kafo* 'birlik' demek, *Jiginew* de 'ambar' Ambarlar birliği, bizim bankamız, biz, köylüler yönetiyoruz. Böcek ilaçları olmazsa, pamuk olmaz. Kredi olmazsa, böcek ilaçları olmaz. Para işinin temellerini bize kim öğretti, tahmin edin?"

Sabırla ve gururla anlatıyorlar bana. Pamuk baştan belirlenmiş bir fiyattan satın alınıyor. Bu öngörülebilir kaynaklar üzerinden, banka kredi veriyor. Bu kredi pamuğa yarayacak (gerekli böcek ilaçlarının ve asalak bitki öldürücülerin satın alınması), ama aynı zamanda her türlü tarıma da (araç gereçler, tohumlar, hayvanlar...). Kredi vasıtasıyla, pamuk sayesinde bölgemiz nasıl kalkındı görün işte!

Biz hâlâ Mali'de miyiz?

CMDT ülkesi'nde gibiyiz daha çok. Bir ülke ki bütün kamu hizmetlerini bu kumpanya sağlıyor. Büyüklüğü (resmi Mali'nin güne-

yinin üçte biri) ve nüfusuyla (yaklaşık üç milyon) önemli bir ülke. İmtiyazlı bir ülke; diğer bölgelerdeki, pamuğun yetişmediği yerlerdeki, CMTD'nin hâkim olmadığı yerlerdeki yaşantı burasıyla kıyaslanamaz. Oralar daha yoksul, yoksun, kendi kaderine terk edilmiş.

Bu ülke gaddar bir düşmanın, *özelleştirme*'nin tehdidi altında.

Kaniko köyünde, özelleştirme ne demek kimse pek anlamıyor. Fakat *CMTD ülkesi*'nin sonunu getireceğini herkes anlamış. Mamadou Cissé'nin bunca sıcak karşılanması, sihirli bir şarkı gibi kanımca. Kutlu dönemi temsil eden bu adamı bunca güçlü bir şekilde selamlamakla, kaçıp gitmesine engel olunur belki.

Kutiala

BİR HAMMADDEYE sahip pek çok başka merkez tanıdım. Kauçuğun geçmişteki kraliçesi Manaus, altın ve elinasın başkenti Johannesburg, petrolün kutlu kızı Kuveyt... Hepsi de güzelleşmek için karşılarına çıkan bu fırsattan yararlandı.

Kutiala hariç, Mali'deki başlıca pamuk şehri olmasına rağmen. O kadar ışık ve bolluk dolu olduğu kabul edilir ki, ona "Afrika'nın Parisi" derler. Bu karşılaştırmaya temel teşkil eden herhangi bir şey bulmak için, sıradışı bir hayal gücüne sahip olmak veya özellikle militan bazı üçüncü dünyacıların görüşünü bulandıran görme bozukluğundan mustarip olmak gerekir.

Kutiala iyi niyetle, renklerle ve bütün Afrika şehirlerinde gezgini hayran bırakıp allak bullak eden o yaşama hırsıyla dolup taşar. Adım başı rastlanan tabelalar insanı gülümsetir, "Kendiliğinden Fren Ümidi" adını taşıyan bir araba tamircisi levhası gibi, "Burada zenginlere borç verilmez" diyen bir yardımlaşma bankası gibi veya has buğday ununu öven "Kızıl Cami" gibi. Birbirini izleyen belediye kadrolarının beyaz altından elde ettiği hayli yüksek işletme payları nereye gitti peki? Ortaklaşa kullanılan malzemelere gitmediği kesin, belediye binasının cephesindeki bir afişte "örnek kardeş şehir" olarak övülen Alençon belediyesinin çabalarına rağmen. Patrice Lumumba köprüsünün altında, ırnağın hatırası iğrenç bir çirkef suyundan, bir açık hava lağımından ibaret, yine de çocuklar bu suya giriyor. Gayrimenkul piyasasındaki spekülasyon yüzünden yerlerinden olan pazardaki satıcılar tezgâhlarını akıllarına esen yere yerleştirip trafiği tıkıyor. Her yer pislik içinde, her yerde çöp yığınları, plastik torbalar, çürüyen karpuzlar...

Bakımlı olmaya onca özen gösteren, kişisel veya dini temizlikleri konusunda onca titizlenen Afrikalılar, şehirleri söz konusu olunca hijyen tutkusunu niye bir kenara bırakıyorlar?

İç bulandırıcı koku her yere hâkim olduğundan, Kutiala'nın gururu ve varlık nedeni sanayi bölgesinden çıkan küf kokusu, insanı sarmakla birlikte, fark edilmiyor bile. Burası şehir içinde bir şehir, merkezi yerde yirmi hektar kadar. Altı fabrika gece gündüz, haftanın yedi günü harıl harıl faaliyette. Bu fabrikalar aç; pamuğa karşı dur durak bilmeyen bir açıkları var. Ardı arkası kesilmeyen bir kamyon kafilesi onları besliyor. Kamyonlar koskoca hareketli tüplere yaklaşıyor, bu tüpler dev fil hortumları gibi, tonlarca beyaz yumuşağı emiyor. Birkaç çeyrek saat içinde, kamyonun kasası boşalıyor ve sıra diğerine geliyor. Gözleri yakan ve ciğerleri kemiren tozdan kaçınmak için, işçiler dalgıç gözlükleri ve burunlarıyla ağızlarını kapatan büyük maskeler takıyorlar. Bu derme çatma malzeme onları dev sineklere benzetiyor. Bu iş, en zahmetli işlerden biri. Hiç mola yok. Yalnızca arıza olunca ara veriliyor. Yılda bir kere de, orucun bitmesinin kutlandığı bayram var. Afrikalıların tembel olduklarını sanan sizler, gelin de sekizer saat üç ekip halinde çalışın Kutiala'da!

İlk dört fabrika CMDT'ye ait. Lifi taneliyor, temizliyor, katlıyor, paketliyor, tartıyorlar. Tekerlekli yük kaldırma araçları koca mavi balyaları (her biri iki yüz yirmi kilo) yüklenip taşıyor ve muazzam yığınların üzerine kaldırıyor. Balyalar, burada, dünya pazarının kendilerine ilgi göstermesini bekliyor.

Diğer iki fabrika Huicoma'nın (Mali Pannuk Yağı Fabrikası) mülkü ve tohumlarla uğraşılıyor. Tohumlar eziliyor, sıkılıyor, ısıtılıyor, her türlü işleminden geçiriliyor. Bir yandan, küçük kahverengimsi silindirler çıkıyor, sürü hayvanları buna hayıliyormuş. Diğer yandan bir yağ akıyor. Bu yağ renksizleştirildikten ve (pis) kokusundan arındırıldıktan sonra, gündelik yemeklere konmak üzere Mali sofralarına gidecek.

Gece, Afrika'nın o derin ve yapış yapış gecesi çöküyor Kutiala'nın üzerine. Yüksek çitlerle korunan altı fabrikanın vızıldadığı dev iç bölgeden çıkınca, insan ister istemez onlarla karşılaşılıyor ve ürperiyor. İstilaya hazır bir ordu sanki. Öyle çoklar ki. Motorları kapatılmış olsa bile, bu azman taşıtların içinde zapt edilmiş bir öfke var.

Kamyonlar.

Sayırsız kamyon, söylentilere göre altı yüzden fazla.

Bekliyorlar.

Pamuk veya tohum yüklerini boşaltmak için haftalarca bekliyorlar. On sıra halinde sıralarını bekliyorlar, çünkü malların istifleneceği bir ambar kimsenin aklına gelmemiş. Fabrika doğrudan kamyon kasalarından besleniyor. Kapalı kapıların önünde ve yan sokaklarda, iyi kötü park etmiş, bekliyorlar.

Bundan dolayıdır ki bekleyiş pamuğun bir parçası: hasat yapılan iki ay boyunca kamyonların ve kamyoncuların bekleyişi. Yılın geri kalanındaki bekleyiş daha da kötü, zira taşıyacak bir şey yok.

Arada sırada duyulan bir homurtu, kamyonlardan birinin harekete geçtiğini haber veriyor. Tanrı, ya da fabrika, ona acımış. Sabrı ödüllendirilmiş. Yükünden kurtulabilecek.

Gitgide. onlarca, yüzlerce homurtu cevap veriyor. Ardı arkası kesilmeyen sıralar sarsılıyor. Sonra sessizlik geri geliyor. Bekleyiş yeniden başlıyor.

Kamyoncularda üç sınıf olduğunu öğrendim. Sahipler: Ortalıkta hiç görünmezler. Şoförler: Ancak kamyon kımıldadığında, yani nadiren sahneye girerler. Çıraklar: Kamyonlarından hiç ayrılmazlar. Kamyonla ilgili her şeyi paylaşırlar, yani en çok da bekleyişi. Gerçek bir kamyoncu çırağı kamyonunda yaşar, ikili ön kısım ile üçlü arka kısım arasında. Katlanır yatağını oraya koyar, transistörlü radyosunu oraya asar, yeşil çayını orada hazırlar. Bazı çıraklar tamponun önüne çadır kurarlar. İş arkadaşları onlara biraz ters bakıyormuş gibime gelir: İyi bir kamyoncu çırağı kendini kamyonundan ayırmaz.

Bu gençlerin tek bir umudu vardır: Günün birinde şoförlük mertebesine yükselmek. Dolayısıyla, sürücü ehliyetine gerekli parayı bulmak için yeterince sermaye biriktirmeleri gerekir. Epey zor bir iştir bu... çünkü onlara para ödenmez! Yalnızca yemek verilir (azıcık), arada sırada da ufak miktarda bir kâğıt parayla "teşvik edilirler".

Bunun sonucunda, beklerler.

Adil olmak gerekirse, üstleri, şoförler de bekler. Bilindiği gibi, Afrika, iç savaş yönünden cimri değildir. Mesela, çıkan karışıklıklar sonucu Abican'ın limanı kapanırsa, pamuk balyalarını teslim et-

mek için Togo'dan, Gana'dan geçmek gerekir. Bu da fazladan birkaç yüz kilometre ve fazladan *aylarca* bekleyiş demektir.

Geçmek bilmeyen zamanı öldürmek için, şoförler ve çıraklar koca yol arkadaşlarını habire güzelleştirirler. Yıkamak, ovup parlatmakla yetinmeyip süslerler. Mesela, elverişli olabilecek bütün yüzeylere (ön cam, yük örtüsü, tampon, alet kutusu...) resmedilen sayısız naif şaheser park alanlarını şenlendirir: tipik manzaralar (savanlar ve ormanlar), Afrika'da hâlâ birkaç hayvanla karşılaşılabilen dönemleri özlemle anmaya yönelik hayvan resimleri (aslanlar, zürafalar, filler, kartallar) veya jeopolitik selam durmalar (Amerika Birleşik Devletleri bayrağı).

Fakat bu (durağan) yol sanatçılarının en güzel yaratıcılığı, güzel bir yazıyla, tutkuyla yazdıkları sloganlarda ve özlü sözlerde ifadesini bulur: "Delikanlının güzelliği, iştir", "Her şey geçer", "Geleceği kim bilebilir?", "Dostlarımdan korkuyorum, senden bile", "Bana çok yaklaşma", "Tanrı gizlice verir", "Gecikme talihe engel değildir"...

Şu cümle koca bir felsefe anlatır: "Bütün yabani hayvanlardan kaçabilirsin, kaderini taşıyanın dışında."

Afrika'nın dertlerinin en somut örneği, bu kamyoncu çıraklarının hazin kaderi değil de nedir?

Burkina'dan Alınan Ders

ÖZELLEŞTİRMEK neden?

Hayatın onca zor olduğu Batı Afrika'daki bu (görece) hoş ve tatlı iç bölgeyi yok etmek neden?

Bunun cevabı dünya pazarında. Pamuk fiyatları yüksek seviyede kaldığı sürece, CMDT'nin keyfine göre hareket etmesine izin verilebilirdi. Bu dev kolhozun, yeryüzündeki bu en büyük pamuk işletmesinin, idaresi konusunda sadece övgüyü hak etmediğini herkes biliyordu. Örtbas ettiği gizli kapaklı ticareti, beslediği yolsuzlukları herkes tahmin ediyordu. Bir ülkenin ihracat gelirlerinin yarısını tek bir kamu şirketi topladığında, hangi ülke olursa olsun, o ülkenin muktedirleri, ellerini kasaya sokma dürtüsüne güçlkle karşı koyarlar. Fakat, ilk hedef, yani kırsal kalkınma hedefi inkâr edilemez biçimde tutturulmuş olduğundan, bütün yetkililer –kaldı ki hepsi suç ortağı, hatta çıkar güden kişilerdi– göz yumuyorlardı.

Pamuk fiyatı birdenbire büyük oranda düştüğünde, durum değişir. Kırsal kesimin öfkesini uyandırmaktan korkan hükümet, düşüşü yansıtmaya cesaret edemez. Ürünü eski fiyattan satın almayı sürdürür. CMDT'nin açığı büyür, en büyük hissedarı olan Mali devletine ağır gelmeye başlar. Devlet zaten çok kan kaybetmiş olduğundan, uluslararası krediye başvurmak zorunda kalır.

Dünya Bankası şartlarını ileri sürer: Size yardım ederim, fakat özelleştireceksiniz.

François Traoré, her şeyden önce köylü. Tarlaları. Burkina'nın en batı ucunda, Bobo-Dioulasso yolu üstünde bulunuyor. Fakat aynı zamanda bir sendikacı. İki pamuk üreticileri birliğinin başkanı: hem kendi ülkesindekinin, hem tüm Afrika'nın. Bu sıfatla, Cancún'da,

sanayileşmiş ülkelere kafa tuttuğunu gördük. Kıtasının güçlü ve zayıf yönlerini kimse onun kadar iyi bilemez.

Mali'deki duruma ilişkin teşhisinde, diplomatik yönden temkinli olmak gibi bir derdi yok.

"Bugün özelleştirmek zorundalar, çünkü dün treni kaçırdılar. Mühlet istemek iyi güzel de, ticaretin gerçeğini unutmayalım. Durum kötüye gitmeye devam ederse, hangi özel şirket taşın altına elini sokmak ister?"

Burkina Faso fazla güçlük çekmeden krizi ve dünya çapında fiyatların düşüşünü atlattıysa benzer. Sırrı nedir? Anlatmaya değer bir hikâyedir bu, zira özelleştirme ile devlet kolhozu arasında üçüncü bir yolun varlığını (ve yaşayabilirliğini) gösterir.

1990'lı yılların başında, eski sistem kimseyi tatmin etmiyordu. Eskiden beri, gübre ve böcek ilaçlarını ödemek için yapılan borç anlaşmalarının müteselsil kefilî daima köy olmuştur. Ne var ki bazı köylüler bu kredileri daha "kişisel" başka işlerde kullanırlar. Bundan başka, üretim yerinde sayar, zira teslim edilen pamuğa ödeme yapıp yapılmayacağı hepten belirsizdir.

Ulusal bir şirket olan Sofitex'in yöneticisi Célestin Tiendrébeogo, müzakereyi başlatır. Bunu geliştirip sürdürmek amacıyla, başarılarından esinlenmek ve mümkünse hatalardan kaçınmak için dört köylü liderine komşu ülkeleri ziyaret etme çağrısında bulunur. Kadiri mutlak CMDT'lerine güvenen Malililer, bu mütevazı ve çaresiz Burkinalıları biraz da gönül indirerek kabul ederler.

François Traoré başkanlığındaki dörtlü, gayet açık ve net fikirlerle ve radikal önerilerle döner. Ve bu öneriler Tiendrébeogo tarafından kabul edilir.

Bu yeniden örgütlenmenin ilkesi gayet basittir: Köylüler gerçek *iş ortakları* olmalıdır. Bunun için de, köy dayanışmalarını aşmak gerekir. *Milli Üreticiler Birliği* kurulur. Fakat bu sendika doğrudan sistemin idaresiyle ilgilenmelidir. Devlet yükümlülük taşımamayı kabul eder. Sofitex'in yüzde otuzu üreticilere bırakılır. Üreticiler, bu edinime gerekli parayı bulmak için, kendi primlerinden vazgeçmelidirler. Eğitim yöntemi başlar. Yeni sözleşme kuralları konur. Ekim yapılan her köy için teminat altına alınmış bir taban fiyatı belirlenir. Kârlar, olduğu takdirde, üreticiler arasında paylaştırılacak ve ilk taksitleri kapatacaktır.

Başta tartışma eksik olmaz, üstelik bazıları şiddetlidir de. Neden, diye gücenir Burkinalı köylüler, bizim fiyatlar yanı başımızdaki, sınırın hemen öbür tarafındaki Malili meslektaşlarımıza teklif edilen fiyatlardan daha düşük? Malililer bıyık altından güler.

Beş yıl sonra, keyiflenme sırası Burkinalılara gelir.

Büyüyen açık yüzünden güç kaybeden CMDT, özelleştirmeye yöneltilir, parçalanma da bununla atbaşı gider. Malili üreticiler gerçekçi olmayan fiyat taleplerinde direnir, sorumluluklardan dışlandıkları için şüphesiz: Vaatlere rağmen, Kumpanya'nın sermayesinden hiçbir pay alamamışlardır. Bu arada dimdik ayakta duran Sofitex ise, "uluslararası uzmanlar"a meydan okur. Burkinalılarca kararlaştırılan ortak yönetim. Dünya Bankası'nın salık verdiği liberal gelenekçiliğe ait değildir. Fakat tıkrır tıkrır yürüyen bir sisteme karşı hangi gerekçeler öne sürülebilir ki?

François Traoré soruyor:

"Mali, üretim sürecini mahvetmeden, kaybedilen zamanı telafi etmeyi başaracak mı?"

Benimse aklıma kamyonculardan birinin sloganı geliyor: "Gecikme talihe engel değildir."

Fetişistler

BAMAKO yolunda, Ségú'dan az önce, Niessu yörenin diğér bütün köylerine benziyor: yirmi-otuz baraka, bir o kadar ambar ve biraz ötede, toplanmayı bekleyen pamuk tepeciklerinin yığıldığı bir düzlük. Tam karşısında, durmak zorunda kalıyoruz. Peugeot'muz çatladı. Hasta tekerleğı değıştirmek lazım. şoförümüz niye bu kadar aceleci ve telaşlı? Krikonun işleyişini seyretmeye gelmiş küçük kalabalığın selamlarına karşılık verirken niye bu kadar gergin, hatta nezaketsiz? Peki son cıvatayı sıkar sıkmaz hemencecik yola çıkmak neden? Ayrıca, hızlı gilmeye devam etmek neden?

Acelemiz yok ki. Saat daha yedi ve bir kerecik olsun, Afrika tatlı. Kuşlar cıvıldıyor, başları erguvan kırmızısı, göğüsleri mavi, nektarkuşu olmalı. Gün tam olarak doğmadan önce oyalanıyor. Yakındaki koruların tepelerinde hafif bir pus perdesi asılı kalmış. Uzun sürmeyeceğini, birazdan güneş tarafından yok edileceğini bildiğimizden, topraktan yükselen bu serinliğin tadına varıyoruz, adeta bir armağan gibi.

Kaçmak neden?

Cevabı şoför değıl, Mamadou Cissé verecek. Ancak ertesi gün, kahvaltıda. O da sustu řu ana dek.

Niessu güçlü fetişistlerin olduğı bir köy. Herkes oradan korkuyla geçiyor. Ve kimse, gerekçesi ne olursa olsun, geceleyin oralarda dolaşmıyor.

Yıllar önce, CMDT Niessu'ya büyük bir yük örtüsü ödünç vermiş. Köylüler pamuğı daha iyi istiflemeyi öğrensınler diye "denemelik bir yük örtüsü". Kararlaştınıldığı üzere, CMDT'nin bir görevlisi günün birinde yük örtüsünü geri istemeye gelmiş. Köy reddetmiş. Tartışma çıkmış. Kamu düzenine uyulması ve yük örtüsünün geri verilmesi için, valiye gidilmiş.

"Emekliliğime iki ay kaldı," diye cevap vermiş vali. "Söz konusu olan Niessu. Bu uyuşmazlığı halefime intikal ettirmeyi tercih ederim."

Öyle de yapmış. Bu intikal halefî tarafından gayet akla uygun bulunmuş. O da, uyuşmazlığı kendi halefine intikal ettirmiş. O da...

Kısacası, "denemelik yük örtüsü" hâlâ Niessu'da bulunuyor.

Özelleştirme yapacaklara iyi şanslar!

Bamako

ARTIK GENÇ OLMAYAN olmayan ufak tefek bir hanım, garın hemen yakınındaki büyük beyaz bir sığınağın hâkimi. Sivri, kemikli yüzü bir kuşunkini andırıyor; bir çizgiyle kusursuz bir şekilde ortadan ayrılmış kır saçlardan bir miğfer oturmuş bu yüzün üstüne. Kim olursa olsun misafiri gereği gibi ağırlamak kaygısını güden iyi ev sahibelerinin otomatik nezaketiyle karşılıyor sizi. Sayıca kalabalık ve kaslı olan muhafızlarının tavırlarıysa daha kaba.

Hanımın adı Vicki Huddleston. Amerika Birleşik Devletleri sefiresi. Tatlı bir sesle, kanaatini söylüyor. Ve bu kanaati, hiçbir şeyin asla değiştirmeyeceğini seziyorsunuz.

Verdiği liberal sağduyu dersi kusursuz.

Sağlam temeller üstünde yeniden başlamak lazım, diyor. Herkes işini yapmalı. Bir pamuk şirketinin görevi pamuk, hem de verimli pamuk üretmektir, halka okuma-yazma öğretmek, yolların bakımını sağlamak, dispanser açmak değil.

Bir devletin de fazlasıyla hantal ve çok kötü yönetilen bir şirketin açıklarını kapatmaktan başka işleri vardır.

Demek ki özelleştirme şart.

IMF ve Dünya Bankası, yıllardır bunu salık veriyor Mali'ye. Bu önleme eşlik etmesi için gerekli parayı vermeyi öngörmüşler.

Fakat Mali reddetmeye, reddetmeye, reddetmeye devam ediyor.

Bayan Huddleston iç çekiyor. Ülkenin çıkarına bu kadar aykırı olan bu yavaşlık onu kişisel olarak etkiliyor sanki. "Buraya geldiğimden beri çok seyahat ettim. Bu halk beni duygulandırdı. Mali'yi seviyorum."

Köylülerin endişesinden bahsediyorum ona. CMDT onlara öyle büyük katkı sağlıyor ki...

"Eğer devlet nöbeti devralmazsa. eğitimi ve sağlığı STÖ'lere bırakacağız. Onların etki gücüne güveniyorum."

Zavallı Malililer! Geçerliği kalmamış bir kolhoz ile hayırseverliğin sargı bezlerinin eşlik ettiği vahşi bir özelleştirme arasında seçim hakları yok mu?

Nezaketi elden bırakıp görüşmenin dostça havasını birden bozacak mıyım? Mali'den kısa süreliğine ayrılıyorum. Atlas Okyanusu'nu geçiyorum. Washington hükümetinin Amerikan pamuk üreticilerine bol keseden akıttığı devasa sübvansiyonları hatırlatıyorum. Bunlar rekabetin serbest işleyişini bozmuyor mu. piyasa kanununa aykırı değil mi? Yani, bu dengesizliklerin son bulmasını isteyen Kaniko'lu çiftçiler, Teksas'taki meslektaşlarından daha *liberal* değil mi?

Vicki güneşten beyni sulanmış veya geri zekâlı bir çocukmuşum gibi bana gülümsüyor. Aynı yumuşacık ses tonuyla, her şeyi birbirine karıştırmamamı öğütlüyor.

"Afrika'nın, çözümleri kendi başına, kendi içinde bulacak yerde, kendi sorunları yüzünden diğer kıtaları suçlamak gibi tuhaf bir alışkanlığı var. Yaptığınız bu araştırma için benim ülkeme de gideceksiniz herhalde? Şayet dürüstseniz, modern bir tarımcılık göreceksiniz orada. İyi yolculuklar."

Amani Toumani Touré'yi, 1992 yazında, tam bir Fransız şehri olan Annecy'de tanıdım. Aspen Kulübü, Raymond Barre başkanlığında bir buluşma düzenlemişti. Amani, demokrasi kahramanı olarak gelmişti.

24 Mart 1991'de, o zaman paraşütçü binbaşı olan Amani, yirmi yılı aşkın bir süredir Mali'ye zulmeden Moussa Traoré'yi tutuklamıştı.

8 Haziran 1992'de, Afrikalı asker meslektaşları arasında türünün tek örneği olarak, sözünü tutmuştu: İktidarı bir sivil, Mali Cumhuriyeti'nin başına demokratik yoldan seçilmiş olan Alpha Oumar Konaré'ye devretmişti.

Daha sonra yaptıkları da efsanesini iyice büyütmüştü. Kıta çapında sayısız kez uzlaştırmacılık yapması, hasta çocuklar yararına de-

vamlı çalışması... Mali halkı geçenlerde onu en yüksek göreve getirdi. Dolayısıyla, bu sefer beni yeni konutunda, cumhurbaşkanlığı sarayında ağırlıyor.

Bilindiği gibi, Bamako, Bambara dilinde, "timsah bataklığı" demektir. Bunun için mi –temkinli bir uzaklıkta kalmak için– işini bilir kişiler başlıca yönetim yerlerini yükseklerde kurmayı tercih etmiş? Bundan dolayı, İktidar Tepesi şehre tepeden bakıyor. Doğuya doğru, diğer tepenin üstüne bir hastane inşa edilmiş.

Cumhurbaşkanı kaygısını saklamıyor benden: "Eskiden, pamuğumuza 'beyaz altın' derdik. Altından iyi anlarız, yılda yüz tondan fazla çıkarıyoruz çünkü. Uzun süre, pamuk bizim en iyi müttefikimizdi. O incelemeyi okudunuz mu? Beş yılda, pamuk yetiştirilen bölgelerde yoksulluk yüzde on azaldı. diğer yerlerde ise yüzde iki arttı. Bugün, beyaz altın bizim lanetimiz olmak üzere. Pamuk, ihracat gelirlerimizin yarısını oluşturuyor. Doğrudan, nüfusumuzun yaklaşık üçte birinin geçim kaynağı: üç buçuk milyon kadınla erkek! Komşularımızda da ek olarak belki on beş milyon! Pamuktan nasıl vazgeçeriz? Doğru, köylülere dünya piyasasından daha yüksek bir fiyat sağlamayı kabul ettim. Başka ne yapabilirdim? Ayaklanıyorlardı! Dünya Bankası'nın istediği bu mu: Ardı arkası kesilmeyen mültecilerin geldiği Fildişi Sahili sınırında, ülkemizin güneyinde, yeni bir istikrarsızlık bölgesi mi? Onları nasıl besleyeyim? Benim üç buçuk milyon insanım, yiyecek ekmeği kalmadığında, önce şehre gelecek. Sonra da, bir yolunu bulup ver elini Fransa. Uçakların iniş takımlarına bile asılacaklar. İsteddiğiniz bu mu?"

Birkaç görkemli tablo hariç her şeyin, avizelerin, kanepelerin, sehpanın krem rengi olduğu soğuk ve kişiliksiz büyük görüşme odasında, Amani Toumani Touré coşkusundan hiçbir şey kaybetmemiş. Aksine, cumhurbaşkanı olmak onu gençleştirmiş adeta. Sade ve açık bir dille konuşuyor, Afrikalı yöneticilerin nutuklarına bolca serpiştirdikleri o süslü laflar olmadan.

"Açığımız olduğu için bize yükleniyorlar. Ama kimse bu açığın sebeplerini ele almıyor. Devletlerinden aldıkları sübvansiyonlar olmasa, Amerikalı çiftçiler pamuğu bizimkinden daha pahalı üretirler. Bağımsızlıktan bu yana, üretimimizi yirmiye katladık. Kırk yıldır, her gün, kendimizi daha iyi hale getirmek için mücadele ettik. Rekabet oyununu sonuna kadar oynadık. Hem de kazanma şansı-

mız olmaksızın, zira en güçlü oyuncu hile yapıyor.

"Avrupa ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki para birimi savaşına karşı ne yapabiliriz? Frank alanına aidiyetimizden dolayı, elimiz kolumuz avroyla bağlı. Avro yükselince, pamuğumuz daha az para ediyor, çünkü dolar bazından satın alınıyor. Sizce bu normal mi? En yoksul ülkelerden birinin en yüksek para birimine takılı kalması? O yükseldikçe, biz düşüyoruz. Kimse de itiraz etmiyor. Hele Dünya Bankası, hiç."

Biraz sakarca, sinirli bir hareketle, mavi nakışlı, *bubu* denen yerel giysisinin kollarını yukarı sıvıyor – besbelli, bu *bubu* ona yakışmıyor: fazla bol, fazla güzel, fazla nakışlı. Cumhurbaşkanı yerinden doğruluyor.

"Özelleştirme, tamanı. Öyle görünüyor ki tercih hakkımız yok. Fakat Dünya Bankası'nın işi aceleye getirerek üretim sürecimizi bozmasına izin vermeyeceğim. Bize zaman lazım. Arada sırada düşünüyorum. hedefleri üretim sürecimizi bozmak mı diye. Bu yıkım rakiplerimizin işine gelir, kimler olduğunu biliyorsunuz. Madem Washington'a gidiyorsunuz, onlara zaman konusunda taviz vermeyeceğimi söyleyin."

Pek çok bunalımlı dönemden geçmiş ve cesaretini hiç kaybetmemiş bu askerin kaygısı elle tutulur halde. Tanrı, varsa şayet, Ma-li'nin cumhurbaşkanlarını korusun! İşleri kolay değil.

Saraydan çıkarken zamanı düşünüyorum. daha doğrusu zamanların sertçe karşılaştırılmasını. Küreselleşme bir uzam meselesi değil sadece. Saatler savaşını da başlattı.

Önceki yüzyıllarda, ulusal ekonomiler çok acele etmezlerdi: Çok yüksek ve asla geçit vermez gümrük duvarlarının arkasında gayet korunaklı bir şekilde yapılanırlardı. Ancak en korkutucu rakiplerle boy ölçüşecek kadar güçlendikleri zaman açılırlardı. Günümüzde, bu korunmalara, bu "eğitici" ağırdan almalara izin verilmiyor. Denizde yol almaya başlar başlamaz, açık denizlerin rüzgârıyla karşılaşmak gerekiyor.

Bu hızlanmanın bir anlamı var mı? Birçok uzman, beş yıl, en çok on yıl içinde Çin'in, Hindistan'ın, Pakistan'ın... pamuk üretimlerini azaltmak zorunda kalacaklarını düşünüyor. Verimli topraklar az anı nüfus artıyor. Yiyeceğe yönelik tarımı geliştirmeden bu nüfus nasıl beslenecek?

Yüzölçümü konusunda sıkıntı çekmeyen Afrika, o zaman işin içinden ustalıklarla sıyrılabilir.

Fakat beş yıl içinde, on yıl içinde, Mali pamuğundan geriye ne kalacak?

Bana eşlik eden sefirimiz Nicolas Normand, kafamı kurcalayan, zamanla ilgili kaygılarımı sezmiş görünüyor. Fakat, alışkanlığı olduğu üzere, boyut değiştiriyor. Sadece diplomat değil. Doğa tutkunu bir bilgin de. Solumuzda, mermer merdivenin dibinde. benim bir çeşit palmiye gördüğümü sandığım yerde, bir *Cycas revoluta* olduğunu belirtiyor, ilkçağdan kalmış bir bitki, beş yüz milyon yıllık bir nebati fosil. Cumhurbaşkanlığı protokolünün başındaki kişi duraksıyor: İzin isteyip yanımızdan ayrılmalı mı, yoksa dersi dinlemeli mi? Şoför ise buna alışmış görünüyor. İşinin gerçekten zor tek yanının ne olduğunu bana itiraf etmişti: Sefir bağırıldığında, resmi bir kortejin orta yerinde bile olsalar, zıncı diye frene basmak gerek. Çünkü nadir bir kuş geçiyordur gökyüzünden, bir çöl koşarı, bir Clapperton turacı...

Bamako'ya inmeden hemen önce, sefir bilim dalı değiştiriyor. Üstünde bulunduğumuz kumtaşından plato, dünyanın en eski topraklarından biriymiş meğer. İki-üç milyar yıl öncesinden, ilkçağdan önce, prekambriyen çağından kalma. O çağda gezegenimiz tek bir kıtadan oluşuyormuş: Gondwana. Bu kıtanın merkezinin bulunduğu yerdeyiz tam.

Paçavraya Lanet Olsun!

BOYU POSU, doğal otoritesi, etrafını saran saygı hâlesi, ona eşlik eden efsaneler, küreselleşme karşıtı mücadelelerinin hikâyeleri ve *hubu*'larının parıltısıyla, Aminata Traoré bir kraliçe.

Cengâver bir kraliçe.

Ağızlarını açtıklarında bıkmak bilmeden emperyalizme çatan, fakat uluslararası kurumlardaki uzman statülerinin rahatlığına gömülmüş birçok Afrikalı'nın aksine. BM'den ve son derece iyi para getiren görevlerinden ayrılmış, "özel sektör"ü seçmiş. Bamako'daki mahallesinde bir otel, bir restoran, bir sanat galerisi ve bir butik açmış; butikte kızı Awa'nın kreasyonlarını sergiliyor. Eski cumhurbaşkanı onu bakan (Kültür Bakanı) olarak atamış. Derken, herhalde biraz kışkırtıldığından olacak, yol vermiş.

O da işlerinin başına dönmüş, ağaçlar dikmiş. Pislikten ("Afrika'nın utancı") nefret ettiğinden, mahallesindeki gençleri civardaki bütün sokakları yıkamaları ve lağım işlevi gören kanalları kazıyarak temizlemeleri için seferber etmiş.

Kıtanın dertlerine ilişkin teşhisine çoğunlukla katılıyorum, fakat bunlara derman olması için hangi çareleri önerdiğini kavradığım pek söylenemez. Ne gam! O cengâver bir kraliçe, bu konudaki azmi de bitip tükenmez.

Onun yanındayken, bu kadar büyük lif üreticisi olan Mali'de tekstil endüstrisi olmayışına şaşıtımı söyledim. Bir fabrikanın enerjiye ihtiyacı vardır, Mali'nin ise enerjisi yok. Tek neden bu muydu?

Cevap olarak, gidip pazar yerlerine bir bakmamı tavsiye etti.

Paçavrayla orada tanıştım. Kamyonlardan yere, sıkıştırılmış toprağa boşaltılan dağ gibi giysi. Yelpazenin en alt derecesinin en altı. Hatta, çoğu, aşağısının da aşağısı, çünkü pantolonlar, eteklikler, entariler, tişörtler bile eski püskü. Bir terzi ordusu bunları kapışıyor

ve yeniden kullanıp yararlanmanın ustaları olarak, sahte bir tazelik veriyorlardı. Bazıları, ellerinde makas, hava lastiklerinden kestikleri kauçuk kayışları, lastik niyetine donlara geçiriyordu. Paçavra'nın kaynağını sordum. Suratıma güldüler: "Kim bilebilir?" Yakından bakınca, insani yardım örgütlerinin çuvallarından doğrudan pazarcı tezgâhlarına geçen kazaklar gördüm.

Çoğunlukla köylüleri birbirine düşürüp müstakbel kıtlıkların tohumunu baştan içinde barındıran gıda yardımları gibi, bağışlar yerel üretimi mahvediyor. Tuhaf bir suç ortaklığı içinde, Çin endüstrisi Kuzey'in hayırseverliğiyle birlik olup Mali tekstilinin her tür hevesini daha doğmadan yok ediyor.

1970'li yıllarda, Batı ve Orta Afrika ülkeleri, iplik eğirme ve dokuma fabrikaları kurmak için yatırımcıları çekmeyi denemişti. Çok az yatırımcı geldi ve bunlardan neredeyse hiçbiri kalmadı. Paçavra bir yana (pazarın yüzde yirmi beşi), sözde gümrük duvarlarıyla dalga geçen vahşi Asya ithalatına nasıl karşı konur? Şık hanımlar peş-tamalları için yerel kumaşlar yerine Hollanda *wax** talep ediyorlarsa, lüks endüstriye nasıl girilir?

Bir tek Gana'da, "yerli malı tüketmek" bir görev ve onur addediliyor. Diğer yerlerde ise, giysilerin yabancı kökeniyle övünülüyor daha çok.

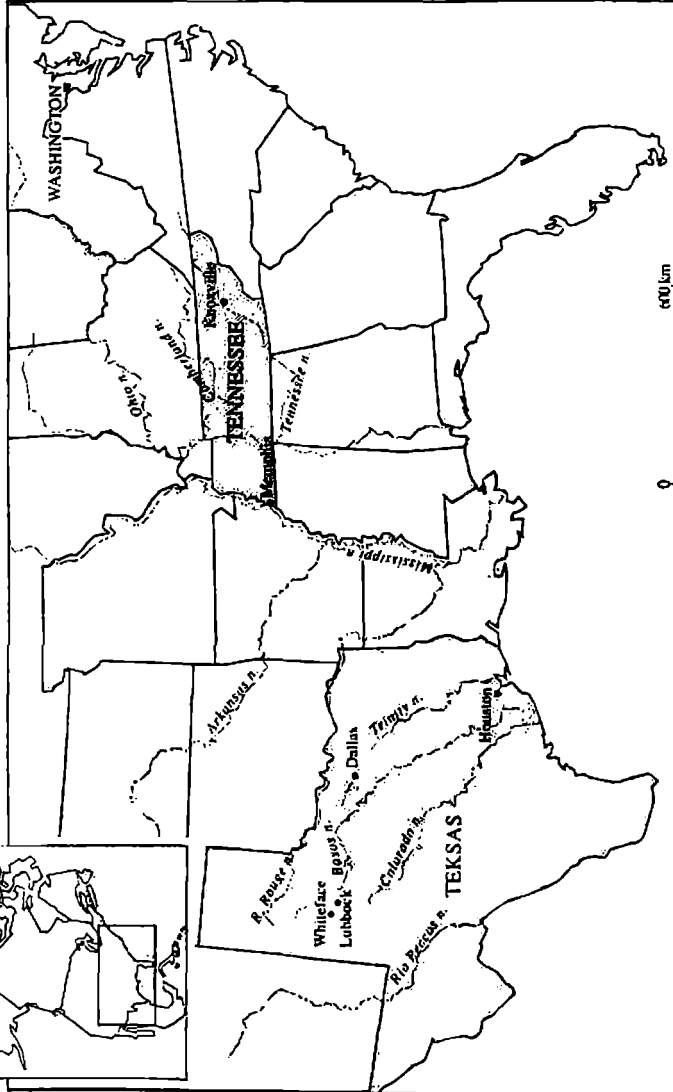
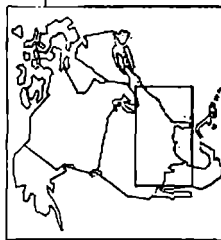
* Kara Afrika'da, yüksek kaliteli basma pamuklu kumaş. -ç.n.

II

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

Lobiye Şükürler Olsun!

ABD

Kararın Başkenti

BU GEZEĞENDE yaşayanların çoğu için en ağır sonuçları doğuracak kararların alındığı yer neresidir?

New York veya Pekin bu role daha uygun olurdu. Washington doğru şehir gibi görünmüyor: Her şeye tepeden bakan bir gökdelen yok, yeşil alan çok, yeterince gizemli değil. Çok geniş caddelerinde gözle görülür bir koşturmaca yok. Aile konutlarıyla dolu ucu bucağı olmayan bir banliyö. Her bahçede, kırmızı plastik bir kaydırak, yeşil plastik bir kulübe ve minyatür basket potaları; burada çocukların her şeyin üstünde oldukları ve her şeyden önce geldiklerinin kanıtı.

Ağaçların arasına serpiştirilmiş sayısız kilise veya mabet, araştırmacıyı pirelendiren ilk şey oluyor. Tanrı'yla konuşmaya bu kadar çok ihtiyaç duyan insanlar ya kaderin ya da sorumluluklarının ağırlığı altında eziliyorlardır. Sorumlu bir karar verici nasihat alır. Her şeyi Gören Kişi'den daha iyi bir nasihatçi var mı?

Washington'ın öneminin ikinci göstergesi, ilkinden daha da çürütülmez: avukatlar. Sürüsüne bereket. Her binanın alt katında, üstünde avukat isimleri yazılı bakır levhalar, güneş ışınlarını sertçe yansıtıyor. Yoldan geçenlerin çoğunun gözlerini kara gözlüklerle korumasının nedeni bu olmalı. Hukukçuların hipnotize edici manevralarından kendi yöntemleriyle kaçmaya çalışıyorlar. Ne kadar uğraşırlarsa uğraşınsınlar, yürüyüşlerini bile hızlandırsalar, kaçmayı başaramayacakları seziliyor. Günün birinde onların ağına düşecekler.

Örnek mi? Massachusetts Avenue, no. 2000. Son derece ağırbaşlı birkaç binanın arasında, kırmızı bir şato. Çıkma kuleler, çatılar, gözcü kuleleri... Yarı peri, yarı cadı, bir melez yaratık ini. Adams Ailesi'nin konutu. Bakır rengi avukat isimleri cephesini öyle örtmüş ki, bu kırmızı şato zırhla kaplanmış adeta.

Sırf Washington şehrinde bütün Japonya'dakinden daha çok avukat olduğunu biliyor muydunuz?

Avukatlar neyle geçinir peki?

Karar almaya yardımla. kararların mermere kazınmasıyla (kontratlar) ve bu memurlerin kırılmasıyla (davalar).

Bunca tanrısal mevcudiyet ve böyle bir avukat bolluğu... Sinirlerine en hâkim araştırmacı bile yüzünde bir tebessümün belirmesine engel olamaz. Doğru yere gelmiştir. Washington gerçekten de bir karar başkentidir.

Washington en önemli kararların, dünyanın her yerini ilgilendiren kararların başkenti olduğundan, sokaklarda pek çok deri rengi var. İster istemez. İnsanlar, kendilerini ilgilendiren karara katılmayı denemek için dünyanın dört bir yanından buraya geliyorlar.

Hem karara yakın olmaktan, hem de gezegenimizdeki deri renginin çeşitliliğini görmekten hoşlanan benim gibilere, 18th Street, H Street ve Pennsylvania Avenue'nün oluşturduğu üçgenin batı ucundaki bir bankı öneririm. Yeryüzünün bütün halklarının buluştuğu, camdan bir binaya karşı önü kapanmaz bir manzaraya sahip olacaksınız.

Başka bir bankın, bu sefer New York'ta, Birleşmiş Milletler genel merkezinin karşısındaki bir bankın size daha da zevk vereceğini söyleyenler olacaktır. Onlara kulak asmayın. Zira BM nadiren karar verir. Halbuki, benim camdan binamda, hiç durmadan kesin kararlar verilir, seçilir, dayatılır... Benim camdan binam hem kliniklerin en devası, hem modernite okullarının en ciddisidir. Orada dünyanın (yoksul) yarısının yarısı iyileştirilir ve medeniyetin temel kuralları kafasına sokulmaya çalışılır.

Benim camdan binam dünyanın en önemli binası, Dünya Bankası'nın binası çünkü. Öyle bir bina ki durmadan büyük bir kalabalık içeri giriyor, büyük bir kalabalık da çıkıyor. Gerçekten de dünya bankacıları devamlı görevdeler: Hekim ve eğitmenmeniz, insan topluluklarıyla yüz yüze görüşmek gerekir. Havayolu şirketleri ve turizm acenteleri için çok kârlı görüşmeler bunlar (bir *dünya bankacısı* ekonomik sınıfta yolculuk edemez – mevki icabı). Dün-

ya bankacıları için de kârlı, çünkü göreve gidiyorsanız harcırah alırsınız.

Neyse, dedikodu yapmayalım. Kendine saygısı olan bir dünya bankacısının parasal açgözlülüğü, ikincil bir motivasyondur. Dünya bankacısını asıl harekete geçiren şey, her konuda, her zaman ve her yerde haklı olma tutkusudur.

Yolculuklarımın her birinde, en uzağa, denizin öte yakasına, en olmayacak, çukurlarla dolu ilkel yolların ucuna yaptıklarımda bile, bir dünya bankacısıyla karşılaştım. Tarım alanlarını sulama, sıtma, mikrokredi veya kızların okula gönderilmesi gibi konularda, dünya bankacısı haklıydı.

Pennsylvania Avenue'nün kenarındaki bankımda iki gün boyunca güzelce oturup rengârenk iki kalabalıktan, camdan binaya giren kalabalıktan ve camdan binadan çıkan kalabalıktan, göreve gidenlerden ve görevden dönenlerden gözlerimi ayırmadım.

Belki de yerimden kalkmalı, kapının önünde dikilmeli ve sorular sormalıydım. Mademki her konuda her şeyi biliyorlar, bu görevliler pamuğun sırlarını bana açıklayabilirlerdi.

Fakat bir bıkkınlık beni yerimden kalkmaktan alıkoydu. Hepsinin bana tekrarlayacağı şeyi biliyordum. Özelleştirme. Mali'de özelleştirme, Mısır'da özelleştirme, Özbekistan'da özelleştirme, Hindistan'da özelleştirme...

Dünyanın bütün sorularına tek bir kelimenin cevap verebileceğine nasıl inanılır?

Bütün dünya için tek bir banka, gezgin ve rengârenk kalabalıklarla dolu olsa bile iyi bir fikir değildir belki de?

Saray gezmeyi severim, bütün sarayları. Baş dönmesinden mustarip olduğumdan dağlar bana yasak. Onun için de irtifa ihtiyacımı saraylardan karşılarım. Karlı tepelerin yokluğunda, toplumsal yükseklik. Ve bütün hakiki amatörler gibi, hakiki saray hayatlarını sürdüren sarayları tercih ederim, çoğu gibi müze olmak yerine hâlâ kralları, kraliçeleri veya, daha iyisi, başkanları, yani muktedirleri barındıran sarayları.

Onun için ben de sarayların sarayının kapısını çaldım, bu geze-
gende her şeyin (dolayısıyla pamuğun da) üstündeki kadiri mutlak-
lığın mekânı: Beyaz Saray.

G. W. Bush'un tarım danışmanı, Charles Conner, karar yeri ko-
nusunda yanıldığımı söyledi. Bu hassas konularda büyük etki gü-
cüne sahip olan, Amerika Birleşik Devletleri Kongresi'ymiş. Özel-
likle de Charles Stenholm adlı bir zat, sektörün en etkili şahsiyeti.

Teşekkür ettim. Ve buz gibi bir sabah vakti, D Street'e gittim.

Bu parlamenterin yerinin bir... hukuk bürosunda olduğunu öğ-
renince nasıl şaşırdım anlatamam!

Gerçekte, saygıdeğer Charles Stenholm son seçimlerden yenik
çıkmişti. Fakat yirmi altı yıl boyunca Teksas'ı gayet iyi temsil et-
mişti. İşin coğrafi yönüne iyice açıklık getirmek için şöyle söyleye-
yim, daha bürosuna adımımı atar atmaz, pantolonunun paçasını sı-
yırdı ve üstüne seçim bölgesinin şeklinin kazınmış olduğu sağ çiz-
mesini gösterdi. Seçim yenilgisinin ertesi günü, tarım dosyalarında
uzmanlaşmış bir lobi bürosu onu işe almıştı.

Amerikan siyasi sistemi üzerine, Parlamento ile baskı grupları
arasındaki bu sıkı (ve tamamen yasal) doku üzerine bundan daha
açık bir ders alamazdım.

Charles Stenholm bir pamuk savaşıcısı. Fotoğraflarla dolu bir
duvar bunun tanığı (saygıdeğer Stenholm, baba Bush ve falanca ve-
ya filanca bakanla birlikte, saygıdeğer Stenholm, John Deere mar-
ka bir orak makinesinin direksiyonunda, saygıdeğer Stenholm
bembeyaz bir tarlanın ortasında...). Charles bu duvarı, şefkatle, *the
me wall* olarak adlandırıyor. İki dil ögesini kaynaştırmada üstüne
olmayan İngilizcenin bu kaynaşmış kısaltmasını nasıl tercüme et-
meli? "Ben-duvar", "Bana hasredilmiş duvar"?

Gezdirmeyi sürdürüyor.

"Şu resim, sağdaki, karımın eseri. Şu gördüğünüz çiftliğimiz.
Dipteki de, kilisemiz. Plantasyonumuz Lubbock yakınında. Sekiz
yüz hektar."

Camlı bir dolapta, yan yana kupalar dizilmiş; dostumuzun ka-
zandığı sayısız ödül. Teksas Tarım İşletmecileri Derneği yaptıkları
için C. Stenholm'a teşekkür eder (Temmuz 1991); Pamukçular
Konfederasyonu pamuk davasına kendini adadığı için *congress-
man* Stenholm'u selamlar; Tekstil Sanayicileri Birliği Teksas'ın de-

ğerli evladı Charles Stenholm'a saygılarını sunar...

Dostumuz coşkulu.

"Amerika'nın birinci gücü, üstüne oturduğu asıl kaide, ailedir. Pamuk da en birbirine kenetlenmiş Amerikan ailelerinden biridir. Kimse bizi bölemez."

Dostumuz kararlı.

"Amerikan pamuğuna saldıranlar, karşılarında beni bulurlar."

Dostumuzun jeopolitikle ilgili fikirleri var.

"Dünya Ticaret Örgütü'nde bizim aleyhimizdeki şikâyet mi? Kim şikâyetle bulundu biliyor musunuz? Brezilya ve Afrika ülkeleri. Bu ittifak sizce de biraz tuhaf değil mi? Brezilya'daki çiftliklerin ortalama yüzölçümü, binlerce hektar. Afrika'da, dört veya beş."

Dostumuz liberal.

"Biz piyasanın hakikatine ve adaletine inanıyoruz. Başta Avrupa'lılar olmak üzere, dünyanın geri kalanı sübvansiyonlarını kaldırdığında, biz de seve seve bizimkileri kaldırırız. Ayrıca, Çin'de de araştırmaya yapmayı unutmayın. Asyalılar örtülü yardım krallarıdır."

Dostumuz ülkesiyle gurur duyuyor.

"Amerika tarımını sever. Tarım, bizim değerlerimizin humusudur. Bir ülke tarımından vazgeçtiğinde, ruhunu kaybeder."

Dostumuz mütevazı.

"Kültürümüzün asıl savunucusu Mark Lange'dır, Ulusal Pamuk Konseyi Genel Müdürü. Memphis'e gidip onu görün. O size her şeyi açıklayacaktır."

Dostumuz misafirperver.

"Madem buradasınız, daha batıya gidin, yukarı Teksas'a doğru. Aile plantasyonu Erickdahl'da yer alır. Büyükbabalarımız İsveç'ten gelmiş. Şimdi oğlum işletiyor çiftliği. Torunumu da görürsünüz. Dokuz yaşında. Boyuna göre bir tüfek hediye ettim ona. İyi avlanmak için. erken başlamak gerekir."

Hayaletler ve Ulu Manitu

BÖLGEDEKİ Kızılderililer tarafından *Mee-zee-see-bee* ("bütün suların atası") diye adlandırılan o çok büyük nehri keşfettiklerinde, ilk göçmenler nehri Nil'e benzettiler biraz. Kıyılarına yerleşmeye karar verdiler. Daha parlak bir geleceğe aday bir yer nerede bulunurdu? İnşa etmeye giriştikleri şehre de Mısır'ın ilk başkentinin adını koydular: Memphis (M.Ö. yirmi yüzyıldan fazla). Bu göçmenler kültür-lüydü. Halefleri de süreklilik duygusuna sahipti: Köprünün yakınına dev bir piramit diktiler, Martin Luther King'in katledildiği yerin yakınına. Burası onların toplantı merkezi oldu.

Böyle bir başlangıcın ardından geçmişten nasıl kaçılır?

Geçmişe özlemin tekeli Memphis'in elinde değil. Lizbon bu konuda onu yener, ya da São Luís do Maranhão. Fakat apaçık gerçeklik daha ilk adımda gözünüze çarpıyor: Memphis hatırayla beslenen bir şehir. Öncelikle de hatıranın özel bir biçimi olan müzikle.

Kölelik ile zahmetli çalışmanın oğlu olan blues, bir vakitler buraya yakın bir tarlada doğmuş olmalı. Civardaki her yerde olduğu gibi bu tarlada da pamuk yetiştirilirdi. Zira Memphis bu tanrısal armağanla geçinirdi. O derece ki, birbirinden ayrılmaz iki özlem, şehrin ruhunda ebediyen birbirinin sesine ses verir. Tennessee pamuğunun dünyada bir numara olduğu zamanın özlemi; havanın bile blues söylediği zamanın özlemi.

Gün ışığı kimsenin gözünü okşamıyor. Memphis'in kalbi her boy ve üslupta inşa edilmiş gri bir bina yığınınından ibaret, her yere park alanları hâkim. En iyi yerleri kapmışlar, beş, altı katlı binalar. Şaşıracak bir şey yok. Herkes bilir ki, otomobiller bazen yağ damlatsalar ve duman çıkarsalar da, geceleri nadiren kavga eder, asla gürültülü bir şekilde çiftleşmez ve dünyaya tahammül edilmez ço-

cuklar getirmezler. Onları niye nehir manzarasından mahrum etsinler!

Görmeye geldiğimiz kişi, Mark Lange, National Cotton Council'in Genel Müdürü, bizi kabul edecek mi? NCC profesyonel olarak pamukla uğraşan bütün Amerikalıların derneği. Marjorie adlı asistanı pudralı, kibirli ve buz gibi bir siyah. Bize pek ümit vermedi.

"Bay Lange çok meşgul... Ne yazık! Bay Lange sizinle aynı esnada Washington'daydı... Uyuğunuzu bir daha söyler misiniz? Fransız mı? Bay Lange gerçekdışı iddialara güvenmez... Biz sizi arayacağız."

Cep telefonumun çalmasını beklerken, ördeklerin suya dalıp çıkmasını seyreliyorum. Bu sevimli yaratıklar Peabody Otel'i'nin (yerel lüks otel) ilgi odağı. Resepsiyonun karşısındaki ana salonun çeşmesinde yaşıyorlar ve kikirdeyen müşterilerin arasında çene çalarak geziniyorlar.

21 Kasım 1938'de, Peabody'nin özel bir salonunda, sektörün birkaç güçlü ismi, çıkarlarını korumak için NCC'yi kurmaya karar vermiş.

Geceleyin, hayaletlerin gelişiyle şehir alameti farikalarına kavuşuyor. Bu hayaletlerin en gürültücüleri Beale Street'i mekân tutmuş. İç Savaş boyunca, Kuzeyli general Ulysses Grant, genel karargâhını buraya kurmuş. Daha sonra, *Saint Louis Blues*'un yaratıcısı W.C. Handy ve aralarında Elvis Presley'nin de olduğu sayısız müridi, 1950'li yılların ortasından itibaren onu örnek almış.

Daha sessiz olsalar da, nehir boyunu mesken tutmuş hayaletlerin mevcudiyeti daha az hissedilir değil. Yalnız buluşma yerlerini bilmek gerekiyor: Union Street, 64 numarada asık suratlı bir bina. Yarı yarıya silinmiş bakır levhanın üstündeki yazıyı okuyabilmek için keskin gözler ve bir fener lazım:

PAMUK BORSASI

Okuma çabanız sona ermedi. Üç adım yürüyün, sola dönün, nehir boyunca giden sokakta, Front Street'tesiniz. Sizi bir şiir bekliyor. Bu şiir de bakıra kazınmış. Mekâna bir sungu. Bir özlem daha.

*Birçokları seyahat etti dünyada
Yaşamış olan F.S.'de
Savaşılar, kanlarını döktüler ve ruhlarını teslim ettiler F.S.'de
Fakat etrafıma üşüşen
Sayısız hatırayla
Kıyamet Gününe kadar kalmak istiyorum F.S.'de*

*Birçok hüznü şövalye vardı F.S.'de
Şanlı savaşlarda nam saldılar F.S.'de
Kazanılan muharebeler oldu, kaybedilenler
Parçalandı kimileri, boynuz yediler boğalardan,
karınları deşildi
Aylar tarafından hayatları pahasına F.S.'de*

*Pek derli toplu bir yer değilsin F.S.
Hem yüzün de kir pas içinde, F.S.
Fakat kederli ve soğuk konutlarında
Altın değerinde kalpler çarpıyor.*

Bu övgü şiirinin yazarı W. J. Britton kim peki? Kapının arkasında sırlar bizi bekliyor.

Hayaletler buraya tesadüfen gelmiyor. Hatıralar kaplamış salonu: eski zamanlara ait onlarca fotoğraf. İlk pamuk toplama makine-leri. Nehirde balyalarla tıka basa yüklenmiş bir buharlı gemi. En son model taneleme makineleri önünde poz veren mühendisler. Elvis, Elvis'in ta kendisi, dudaklarında somurtuk tebessümüyle: kendisine bir pamuk fidanı uzatan bir çocuğu kucaklamış.

Camlı bir dolap olduğu gibi haberleşmeye ayrılmış. Pamuk alım satım emirleri telgrafla gönderiliyordu. Dolayısıyla, kelimelerin sayısını azaltmak gerekiyordu. İlk kod C. B. Howard Jr. adlı biri tarafından 1926'da bulunmuş. Üç yıl sonra, Theodore Buenting'in icat ettiği yeni bir sistem bunun yerini almış: Tüccarlar, beş harfi olabilecek her şekilde düzenleyerek, değerli vakitlerinden bir saniye olsun kaybetmeden her istediklerini söyleyebiliyorlarmış.

Buenting, Howard... pamuk dünyasının bu medarı iftiharları hakkında bir şey bilmemek insanı utandırıyor. İşte yine W. J. Britton,

birkaç yardımcısının arasında şapkalı ve heybetli, evet, aynı Britton, şiirin yazarı. Asıl mesleğinin finans olduğunu ve bir müddet bu borsayı yönettiğini biliyor muydunuz?

Baştan aşağıya bakır ve değerli ahşaptan bekleme odası, yol göstericilik görevini yerine getirdi. Şimdi, kendiliğinden kapanan bir kapıdan içeri girebiliriz.

Geniş, dikdörtgen bir oda. Bir ucunda, bir çalışma masası. Diğerinde, bir balya: tozdan karamış iki yüz yirmi kilo pamuk. Fiyat teklif edenlerin ve alıcıların oturdukları beş sıra koltuk. Üstünde, uçsuz bucaksız bir kara tahtanın kapladığı bir asma kat bulunan telefon kulübelerine bakıyorlar. Her eyaletin satırı ayrı:

ALABAMA

ARIZONA

ARKANSAS

CALIFORNIA

vs.

Ve soldan sağa, sütunlar birbirini izliyor:

Mahsul raporu, Beklentiler, Nitelik...

Düğmeye basınca üç vantilatör birden çalıştığından ve lambalar kanatların üstüne vidalanmış olduğundan, ışık zayıf ve titrek. Front Street'e bakan ışık geçirmez camlı pencerelerden, araba farları görülüyor. Oda mütemadiyen yer değiştiren gölgelerle doluyor.

Bu borsa kapanalı neredeyse otuz yıl olmuş. Öyleyse kara tahtadaki kutucuklar neden rakamlarla dolu? Akıp gitmiş bunca zamana hangi tebeşir dayanır?

Çıkarken, Bay Stanley bunun cevabını kulağıma fısıldayacak. Gelecekteki pamuk müzesini tasarlamakla görevli ve endişeleri var: O günü görebilecek mi? Mali yardımlar, söz verildiği halde, gelmek bilmiyor...

"Bakışlarınızı izledim. Anladınız, değil mi? Kıdemlilerimiz bu işi nöbetleşe yapıyorlar. Her sabah, içlerinden biri New York'tan arıyor. Ona güvenebilirsiniz. Kimse ticaret yapmaya gelmiyor artık buraya. Fakat tahtaya kaydettikleri gerçek rayiçler. Memphis sadık bir şehirdir."

Dışarıda, demir köprü yatık bir Eyfel Kulesi'ne benziyor, pira-

mit ise reklam ışıklarıyla pırıl pırıl parlıyor. Fakat Front Street'te bütün ticarethaneler kapanmış. Pencere ve kapılara duvar örülmüş. Sadece iki dükkân ayakta, biri dövmeler, diğeri de blues tarihi konusunda uzmanlaşmış. Bir gitar koleksiyonunun üstünde mavi küçük bir lamba yanıyor.

North Parkway. 1918 numarada, tam hayvanat bahçesinin karşısındaki tek katlı kırmızı tuğla bina, Eski Yunan sanatına öykünen alınlığına rağmen, pek ahım şahım görünmüyor. Bu meskûn mahallede, daha gösterişli konutlar var.

Ana kapı kapalı. Kaygılı bir bekleyişin ardından (Bay Lange sizi kabul etme kararından caydı mı acaba?), arkadan dolaşmak gerektiğini anlıyorsunuz. Bir kameranın karşısında durun. Nazikçe gülümseyin. Emirler veriliyor. Tapınağın en kutsal yerindesiniz. Mütevazı bir giriş. Görünür herhangi bir lüks yok, fakat duvarlar gurur nişaneleriyle dolu, altın yaldızlı veya gümüş yaldızlı onlarca madeni levha NCC'nin verdiği hizmetlere tanıklık ediyor. Bir sofadan geçiyorsunuz (kapalı kapı bu sofayı koruyor, burası gayet şatafatlı: deri koltuklar, tropikal ağaçtan sehpa, duvarlarda eski yetkililerin portreleri) ve karşınızda...

... Mark Lange!

Uzun boylu koca bir çocuk adeta, pek az yaşlanmış. İyi giyimli, elma yanaklı; büyük gözlüğünün arkasında, güleç sınıf başkanı bakışları.

Atıştırmalık niyetine, sakın sakın, önünüze bir rakam atıveren koca bir çocuk:

"Otuz milyar dolar."

Yeni oyuncağıyla gururlanıyor; bu meblağ, yönetmekten onur duyduğu Konsey'in üyelerinin yaptıkları ticareti gösteren rakam.

"Pamuk üretim sürecinin bütün aşamalarında yer alan herkesin çıkarlarını koruyoruz, ekicisinden tekstil dağıtımıcısına, malzeme imalatçılarından tohum üreticilerine, böcek ilacı yapanlardan iplik eğiricilere, dokumacılara..."

Fazla pudralı siyahi asistan Marjorie, bu Fransız ziyaretçilerden bir an olsun gözünü ayırmadan, patronunun sözlerini can kulağıyla-

la dinliyor. Belli ki, bu ziyaretçiler onun için hiçbir şey ifade etmiyorlar.

Bu gurur nasıl paylaşılmaz? Bu çeşitli loncaların çıkarları birbirinden tamamen farklı. Yalnız çok yetenekli bir jonglör onları bir arada tutabilir. Sistemden kâr edenlerin sadece ekiciler olduğunu da ancak olağanüstü bir illüzyonist bütün topluluktan gizleyebilir.

Belli ki, açık mavi gömlekli koca çocuk bir usta.

Kendisinden önce icat edilmiş fakat kendisi tarafından –hem de nasıl– mükemmelleştirilmiş mekanizma, akışkanlar fiziğiyle ince saat işçiliğini harmanlıyor. Özetleyelim ve basitleştirelim:

Amerikalı çiftçiler ulusun temel değerlerinden bazılarını ete kemiğe büründürürler, özellikle erkekliği ve açık havada yaşamı, okey? Okey! Çiftçiler nasıl sevilmez? Her beş yılda bir, bir çerçeve yasa hükümetin yeni tarım politikasını belirler (sektöre belli bir sübvansiyon toplamı vaat eder demek istiyorum): *Farm Bill*'dir bu. Kesinlikle renkli ve kıymetli, fakat sayıca az, ülke nüfusunun yüzde ikisini bile oluşturmayan bu topluluğa bu kadar yardım etmeyi sürdürmek gerekli midir?

Savaş aylarca sürer: Partizanca ayrılıkların ötesinde, kırsal seçim bölgelerinin parlamenterleri ile diğerleri karşı karşıya gelir. Lobiler çalkalanır. Basın söylev çeker. Bu güçlerin bileşkesi bir rakama ulaşır. Son birkaç çırpınmadan sonra, barış geri gelir. Kuşlar savaş meydanında yine şakımaya başlar.

2003-07 dönemi sonuçları: Amerikalı köylülere on milyar dolarlık vaatler.

NCC her yeri bayraklarla donatabilir: Tarım lobileri ordusunu yönetmiş olan odur.

Mark Lange ve dostları için, geriye işin en hassas yönü kalır: Bu şaşılası kârdan en büyük payı pamuk üreticilerinin kesesine nasıl aktarmalı? Maalesef, başvurulacak kumazlıklara ilişkin hiç bilgim yok. Sadece sonuca selam duruyorum.

Amerikalılar dürüst oyuncular. Kazanan biri, kim olursa olsun, kutlanmalı. Hınç duymadan ve utanıp sıkılmadan. Böylece bir kere daha, 2003'te, NCC Amerika Birleşik Devletleri'ndeki en iyi lobi ödülünü kazanmış oldu.

Mark Lange'ın etkililiği, ince çalışmasına bağlı büyük ölçüde. İyi bir lobi patronu siyasi takvime mükemmelen hâkim olmayı ken-

disine görev bilmeli. Washington'da. Amerikan demokrasisinin bu tuhaf balosunda, sabahtan akşama herkesin herkesle dans ettiği bu baloda. nabız atışlarının bir yasası vardır. Kâh kandırıcı. kâh şantajcı olan lobici ayartıcılar, avlarının yani parlamenterlerin dirençlerinin düştüğü dönemleri iyi bilirler: bir oylama yaklaştığı zaman. Lobiciliğin başlıca ustalığı. hak taleplerinin zamanını seçimlerin ritmine –dört yılda bir başkanlık seçimleri, iki yılda bir yasama meclisi seçimleri– yedirmekten ibarettir. Sanki tesadüf eseri. Kongre'nin en nüfuzlu şahsiyetlerinin dörtte biri pamuk eyaletlerini temsil eder. Bir sonraki *Farm Bill* için köylülerin taleplerinin iyi karşılanacağı öngörülebilir. *Farm Bill*'in yürürlüğe girmesi (2008) başkanlık meydan muharebesiyle aynı döneme denk düşüyor.

Fakat alengirli bir meslek bu. Bu ulusal kalp atışlarına koşut olarak, lobici olayların çokyanlı takvimiyle de ilgilenmek zorundadır. Dünya Ticaret Örgütü'nün, günümüzde ayak uydurmak. hatta hesaplamak gereken kendine has tempolu adımları vardır.

Amerikan hükümetinin pamuk üreticilerine verdiği sübvansiyonların DTÖ tarafından kabul edilmeyişine nasıl karşılık verilir?

Önce zaman kazanarak, ardından küreselleştirerek. İki taktik de aynı kapıya çıkar. DTÖ'nün sonraki oturumlarının gündem listesine tarım ürünlerinin bütününe (yalnızca pamuk ürünlerine değil) verilen sübvansiyonların bütününe (yalnızca Amerikan sübvansiyonlarının değil yani) kaldırılmasını eklemek gerek. Dünya çapında yapılacak bu genişlikte bir tartışma ister istemez uzayıp gidecektir. Ve bu uzun, çok uzun çalışmalar boyunca, Mark Lange'in güzel mekanizması, önemli bir bozulmaya uğramadan, yüklü para yardımlarını dağıtmaya devam edecektir.

"Amerika her yerde liberalizmin erdemlerini haykırıyor. Piyasa mantığına bu kadar aykırı olan bu sistemi nasıl savunuyorsunuz?"

"Kimse benden liberal olamaz. Sübvansiyonsuz bir dünya daha iyi olurdu. Onun için de, tekrar ediyorum, aynı zamanda ve hep beraber bütün sübvansiyonları ortadan kaldıralım, görünür olanları ve diğerlerini. Elimizde bunun listesi var. Avrupa Birliği kendi pamuk üreticilerine ne kadar destek veriyor biliyor musunuz? Her yıl bir milyar dolar ve sadece iki ülke için, İspanya ve Yunanistan! Çin de aynı. Niye bir tek biz eleştiriliyoruz?"

"Çünkü sizin ülkeniz eskiden beri gezegenin en büyük satıcısı.

Tüm ihracatın yüzde kırkını elinde tutuyor. Sisteminiz piyasayı kırıyor!"

Mark Lange hiçbir sabırsızlık göstermeden gülümsüyor. Bu gerekçeyi bin defa duydu ve bin defa karşılık verdi. Fakat bir lobici-nin başlıca iki görevi tekrar etmek, yine tekrar etmek, gülümsemek. yine gülümsemektir. Araştırmalardan örnekler veriyor. Ciddi araştırmalar. Büyük profesörler. En iyi üniversiteler. Fransa'da iyi üniversiteleriniz var mı? Bu araştırmalar kesin: Dünya rayici bize bağlı değil. Daha açık ifade edelim: Önemsenmeyebilir bir etki, nice-lendirilemez bile.

Daha sonra, gizli âşıklar için çok gözde bir durak yeri olan (aslında, burası eskiden kerhaneymiş, çatlamış ama devasa banyo küvetleri, salonun ortasında tropikal-Danimarka tarzı karışımı çeşme, sülün gibi bir denizkızının aralarından yükseldiği egzotik bitkiler) yerleştiğimiz sevimli motelde, *French Quarters*'da, başka rakamları da inceleyeceğim. Sübvansiyonlar verimli olmayan ürünleri yapay olarak destekliyor. Bunlar olmazsa, Amerikalı köylüler pamuk ekmekten vazgeçerler. Arz düştüğünden, fiyatlar yeniden artar: uzmanlara göre yüzde beş ila yüzde on yedi arasında bir yükseliş.

Denizanaları Eşliğinde

TENNESSEE.

Hafif bir erken ilkbahar güneşi havaya gereken yumuşaklığı, yanımdan cayırdarak geçen dev kamyonların madeni parçalarına gereken parlaklığı veriyordu. Uzaktan, Tennessee'den çok uzaktan, başka bir gezegenden gelmiş benzeyen ve bir an önce oraya dönmeye can atan koca hayvanlar. Tarlalar tamamen düz ve boştu. Geçmiş zamanı, siyah köleleri, atlı efendileri bu manzaraya istediğim gibi yerleştirebilirdim. Tennessee kendi İç Savaş'ında birlikten ayrılmakta başarılı olmuştu. Birleşik Devletler'in geri kalanındaki çalkantı onu ilgilendirmiyordu.

Knoxville'de beni bekleyen baş dönmesini nasıl öngörebilirdim? Memphis'ten ayrılp doğuya doğru yola çıktığımda, 40 numaralı otoyol beni sanki eskiden beri tanıdığım topraklara götürüyordu usulca, halbuki oraya ilk yolculuğumdu bu. İç içe geçmiş iki eski hikâyenin, pamuğun hikâyesiyle müziğin hikâyesinin yükseldiği topraklara. Kocaman ve ağır arabanın içine rahatça kurulmuş, laboratuvar ziyaretine hazırlanmak için, genetik oynamalar üstüne notlarımı tekrar okuyordum.

1900.

İç Savaş'ın ateşleri henüz sönmüşken, kırlar yeni bir dengeye henüz kavuşmuşken, kölelik son bulduktan sonra, başka bir kargaşa daha şimdiden ortaya çıkmak üzeredir. Küçük bir hayvan, bir böcek Rio Grande'den geçmiştir ve Amerikan pamuğuna fena halde abayı yakmışa benzer. Adı Boll Weevil'dir ve dışisinin davranışları kabul edilir gibi değildir: Hortumuyla, çiçeğin guncasında bir

delik açar ve bir yumurta bırakır. Çok geçmeden larvalar yumurtadan çıkar ve etraflarındaki her şeyi yiyip yutmaya koyulur. Toprak ölü goncalarla kaplanır. Hasadın bir felaket olacağı şimdiden öngörülebilir.

Dönemin bir blues şarkısında söylendiği gibi¹:

Eh işte, pamuğun yarısını tüccarlar alır,

Boll Weevil'ler geri kalanını.

Zavallı çiftçinin karısına hıraka hıraka

Eski pamuklu bir entari hırakırlar

Delik deşik olmuş, delik deşik olmuş.

Eyaletler birbiri ardına etkilenir. Hayvan her yıl altmış kilometre doğuya doğru ilerler.

Ekiciler, bu istilayla mücadele etmeye çalışmak için, pamuk tarlalarına litrelerce ve litrelerce (Amerikan tarımının bütününde kullanılan bütün böcek ilaçlarının yaklaşık yarısı) böcek ilacı dökme alışkanlığını edineceklerdir. Bunlara litrelerce ve litrelerce yabancı ot sökücü eklenecektir.

Hem mali açıdan hem çevre açısından giderek yükselen bu bedel karşılığında, Amerikalı ziraatçılar pamuk üretmeye devam ediyorlar. Yıldan yıla, kimya endüstrisi yeni silahlar buluyor. Amerika Birleşik Devletleri'ne güvenelim: Güçlerini seferber etmeyi biliyorlar, özellikle son derece kârlı bir pazar ortaya çıkmak üzere olduğunda. "Bir sorun ulusu değil, bir çözüm ulusu" olma iddiasındalar.

1976.

Monsanto firmasının piyasaya sürdüğü bir zararlı ot ilacı derhal ilgi görür ve çok tutulur. Uzmanlar bunu glyphosate diye adlandırır, diğerleri *Round up*. "Geniş yelpazesi" istenmeyen bitkilere hiçbir hayat hakkı tanımaz. Dünya çapında çoksatar olan bu ürün sayesinde mali destek sağlanan araştırmalar Saint Louis'de (Missouri), Monsanto'nun genel merkezinde sürdürülür. Yedi yıl sonra, firmanın biyokimyagerlerinden genç Rob Horsh, bir petunyayı genetik olarak değiştirdiğini duyurur.

Zavallı petunya! Ünü çok sürmeyecektir. İnsanların ilgilendikleri petunya değil, ufukta görünen muazzam ticari ihtimallerdir.

Round up nasıl etki eder? Bir otun üzerine döküldüğünde, otta ki aminoasitleri üreten enzimin etkinliğini yok eder. Bu asitlerden yoksun kalan ot ölür. Bu enzimin genini almak, bu geni *Round up*'a karşı dirençli kılmak, sonra da bir pamuk fidanının içine yerleştirmek yeterlidir. Pamuk fidanı bir glyphosate yağmuruna zarar görmeden dayanacaktır, yanındaki yöresindeki bütün bitkiler ise birkaç gün içinde ölecektir.

Monsanto çifte maden kaynağı bulmuştur: zararlı ot ilacını ve zararlı ot ilacına direnç kazanmış bitkinin tohumunu *aynı anda* satmak.

Daha ileri gidelim. Pamuk fidanında, diğer düşmanlarını öldürecek bir özellik geliştirmenin bir yolunu bulalım şimdi de.

Yirminci yüzyılın başından itibaren, bilim insanları *Bacillus thuringiensis*'in (BT) varlığını biliyorlardı; çok sevimli bir mikroptur bu, zira bağırsak cidarını yırtarak tırtıllarla larvaları öldürür. Bunun sonucunda, köylüler, azami sayıda böcekten kurtulmayı umut ederek tarlalarına bolca BT püskürttüler. Emekleri çoğunlukla boşa gitti. Lifin içine iyice saklanan küçük hayvanlar, zehirli yağmurdan rahatça kaçıyorlardı.

Bunun üzerine Monsanto'daki ekiplerin aklına *Bacillus*'un genini pamuk fidanının içine yerleştirmek geldi. Zararlı böcekler kaderlerinden kaçamayacaktı, zira onları öldürecek olan silah, avlarının içinde bulunuyordu.

Tasarlanır tasarlanmaz, gerçekleştirildi diyebiliriz.

Böylece, hem zararlı ot ilaçlarına, hem zararlı böceklere dirençli yeni bir ağaççığın tohumu çıktı ortaya.

Modern biyolojinin bu harika çocuğuyla ilgilenmemek mümkün mü?

Botanik genetiği dalında dünya çapında ün kazanmış olan Profesör Neale Stewart, istediği kadar beyaz önlük giysin, insanı yanıltmayan bir işaret taşıyor: epey uzun bir sakal. Neale, zamanında hippie olduğunu doğruluyor. Fakat bakışındaki canlılık, botanikçinin otu

aşırı tüketmediğinin kanıtı. Hızlı ve neşeli bir şekilde düşünüyor. Karşılması sıcak: Bana Neale deyin. Pamuk üzerine çalışmış, o kadar çok çalışmış ki, kendisi tarafından değiştirilen bitkilere hâlâ pamuk denip denemeyeceğini merak ediyor.

"Şeylerin isimleri konusunda dürüst olmak lazım, siz de aynı fikirde misiniz?"

Aynı fikirdeyim.

"Üzülmeyin. Pamuktan vazgeçmiş değilim. Fakat kendime biraz tatil verdim. Botanik hâlâ emekleme aşamasında. Size göstereyim mi?"

Bu teklifi geri çevirmek mümkün mü? Tennessee bize ne harikalar hazırlıyor acaba?

Neale Stewart ışığı söndürdü.

Karanlıkta üç leke belirdi, üç dikey çizgi, *fosforıslı*. Önceden, orada. laboratuvardaki büyük masanın üstündeki bir su haznesinin içinde. küçük bir buğdaygiller ormanı vardı.

"Ne düşünüyorsunuz?"

Sözleri memnuniyetten titreşiyor.

"Anlamıyorum. Neler oluyor?"

"Tekniğimizi iyileştirmemiz gerek. Fakat sonuca yaklaşıyoruz. Avrupalı çevreci dostlarınızı uyarın: Genetik değişiklikleri onlara sevdireceğiz."

Işığı yakıyor tekrar. Onu anlamak için, olanca aydınlığa ihtiyacını varmışçasına.

"İşte. Size açıklayayım. Denizanaları tuhaf hayvanlardır. Bazı maddelerin yakınında aydınlandıklarını keşfettik. Gerisini tahmin edersiniz."

Neale Stewart'tan derse devam etmesini rica ediyorum.

"Buradaki bazı buğdaygillere denizanası genleri koyduk. Barutla karıştırdığımız çürümüş organik maddelerden oluşmuş bu toprağa ektik onları. Evet, patlayıcıların imal edildiği barut..."

Heyecandan konuşması hızlanıyor.

"Yakında, botanik sayesinde, gezegeni bütün gömülü mayınlardan kurtaracağız, onca çocuğun bacaklarını parçalayan mayınlardan. Şüpheli araziye değiştirilmiş bitkilerin tohumlarını uçaktan atmak yeterli olacak. Bitkiler boy verince, hava karardığında, fosforışlıları bu ölüm makinelerinin uyukladığı tam yeri bize gösterecek.

Denizanaları sağ olsun! İnsanların çoğunun bu hayvancıklardan nefret ettiğini düşünüyorum da! Neyse. Küçük bir şarkıyı hak ettik, öyle değil mi?"

Profesör Neale Stewart, sihirli bitkilerinin tam arkasında bulunan bir dolaba gidip bir gitar çıkarıyor.

"Üzülmeyin. Tennessee sevgili pamuğunuzu unutmadı!"

*Küçük bir çocukken ben,
Anam sallardı beni beşiğimde,
Eski pamuk tarlalarımızda
Louisiana'daki, Texarkana yakınında
Eski pamuk tarlalarımızda*

*Pamuk tarlaları çürüyünce
Toplanmaz oldu pamuk
Eski pamuk tarlalarımızda
Louisiana'daki, Texarkana yakınında
Eski pamuk tarlalarımızda.*

Şarkıcının sağ ayağı laboratuvarın yer karolarını dövüyor neşyle. Yüzü ışıldıyor. Daha ilk bakışta anladım: Profesör Neale Stewart'ın içindeki çocuk çok uzaklarda değil. Yüzeye çıkıyor, her an dalmaya hazır.

İki asistan kız, biraz çekinerek, alkışlıyorlar. Esmer ve ufacık tefecikler, Meksikalı torunları şüpheşiz.

Bense, Apalaş Dağları'nın bu sevimli köşesinde, şenliğe katılacak yerde, Avrupalı çevrecilerin öne sürdükleri hususları ortaya koyuyorum.

Önce, köylüler tarafından mecburen imzalanan sözleşmelere değiniyorum. Genetik olarak değiştirilmiş tohumları sadece bir defa kullanma taahhüdünde bulundukları doğru mu? Hasattan elde edilen tohumları tekrar ekenlerin, mahkemelerce ciddi cezalara çarptırıldıklarını teyit ediyor musunuz?

Eski hippie kollarını yukarı kaldırıyor:

"Siz Avrupa'da çalışmanın karşılığını ödemez misiniz? Bu tohumları yaratmak için gerekli araştırmalara kim milyonlarca dolar yatırdı?"

"Fakat köylü bir kere çarka girdi mi, bir daha çıkamıyor ki!"

"Ortaçağa dönmekte, yabancı ot sökücülere ve böcek ilaçlarına dünyanın parasını harcamakta serbest!"

Eski hippî, militan gençliğinden kalma tartışma hevesini kaybetmemiş. Yaşlı Kıta'nın bir sakiniyle konuşmaktan da memnun. Gezegenin bu kısmının tepkileri besbelli onu şaşırtıyor.

Tartışma uzun sürüyor. İtirazları (nasıl da meşru) teker teker sıralıyorum.

Alışkanlık yapıyor mu?

"Eski işleme usulleriyle dozları da artırmak gerekiyordu."

Mutasyonların başka bitkilere intikali?

"Onları kontrol etmenin en iyi yolu, mekanizmalarını daha iyi tanımaktan geçiyor."

Sağlık bakımından riskler?

"Hiçbiri kanıtlanmadı."

"Tedbir ilkesi"ne gömülmüş eski uygarlığın temsilcisinin karşısında "çözüm ulusu"nun kusursuz yurttaşı olarak, profesörün her şeye cevabı hazır.

Son bir eleştiride bulunup yanımdan ayrılıyor.

"Antigenetik lobilerinizin araştırmayı yasaklatmayı başardığını biliyorum. Araştırmayı yasaklamak! Böyle karanlıkta bırakılmayı nasıl kabul edersiniz? Bu alanda olduğu gibi başka alanlarda da şöyle bir izlenime gittikçe daha çok kapılıyoruz: Avrupa yaşadığı çağı reddediyor ve intihar ediyor. Modern bilimin beşiği olan Avrupa!"

İnsanın beraberinde götürmekten hoşlanacağı türden bir sohbet değil bu.

Knoxville'deki (Tennessee) bir motelde böyle bir hakikatle baş başa bir akşam geçirmeyi kimseye tavsiye etmem.

Bir Köpek, Mekanik Atlar ve Rüzgâr

DÜMDÜZ uzanan bir ülke nedir?

Sağduyu buna cevapların en iyisini verir: Köpeğin için endişelenme. Onu kaybetme ihtimalin hiç yok. Nereye kaçarsa kaçsın, üç gün üç gece boyunca koşsun, onu asla gözden kaybedemezsin.

Hiçbir şey.

Gözler birer birer dört ana yöne bakar ve tek bir engebeyle karşılaşmaz. Arada sırada bir ağaç selam verir bu bakışa. Ufuk çıplaktır. Görünüşe göre, Kanada'ya kadar sürüp gider böyle. Kuzey Kutbu'nun buzlarına kadar neden gitmesin?

Gezegenimiz, bizi uyarmadan, yuvarlak olmaktan birden vazgeçmiş olmasın? Neyse ki, kamyonlar bizi bilimsel gerçeğe yeniden döndürür. Orada, uzakta, sonsuzca düz çizgi halindeki yolların en ucunda, önce çatıları görünür, balkıyan bir yüzey. Yavaş yavaş, yaklaştıkça, topraktan çıkarlar. Yanınızdan geçer geçmez, zeminin görünmez eğriliği onları yeniden yakalar, yeniden toprağa gömülmeğe koyulurlar. Belki de çekingendirler ve saklanıyorlardır? Ne yük taşıdıklarını görmeyişimiz bundan mıdır?

Mart sonu.

Toprak göz alabildiğine kırmızı. Ve ıssız: Ekinler ancak mayıs başında çıkmaya başlayacak. Bu geniş, gepgeniş boşluğun ortasında, her türlü yalnızlığa en alışkın gezgin, hayati bir ihtiyacın yükseldiğini hisseder içinde: bir mevcudiyet, herhangi bir mevcudiyet ihtiyacının. Yani büyük bir rahatlamayla, hatta neşeyle karşılar, tarlalarda orada burada otlayan koyu renk at sürüsünü. Hızla göz atınca, bunların hayvan değil makine olduğunu anlar. Beyninde, aklın küçük nakaratı, bunların tulumba olduğunu görüyorsun işte, şiirle veya çayırın yaban hayatıyla hiç alakası yok, petrol emen kaba tu-

lumbalardan başka bir şey değil bunlar diye istediği kadar alay etsin. Ne gam. At topluluğu, mekanik de olsa, iyidir. Zira bu sahte atların hareketinde, insanın yüreğini burkan tatlı ve çaresiz bir şeyler vardır. İnlerler. Durmadan eğilir, kalkar ve yeniden başlarını yere eğerler. Binlerce defa tekrarlanan selam veya dua gibi.

Diğer tek mevcudiyet de kuşları hatırlatır. Daha doğrusu kuş taklitlerini, kuş azmanlarını: uçaklar. Küçük tekerlekler üzerine monte edilmiş, ucundan salkım saçak boruların sarktığı kemer şeklindeki bu uzun hurdaların sulama araçları olduğunu gayet iyi biliyorum, ama bunları güdümlü hava taşıtlarının gövdesi olarak görmeyi o kadar çok tercih ediyorum ki, çok eski bir havaalanının kalıntılarının yanından geçiyormuşum gibime geliyor.

Teksas'ın bu yüksek ovalarının boşluğu, hayal gücünü denizde olduğundan daha da çok yardıma çağırıyor. üstelik aynı rüzgâr dövüyor buraları da. Yöre topluluklarının bu kadar dindar oluşunu anlıyorsunuz. Tanrı'dan başka kim böyle bir çöle insan yerleştirebilir? Hem, en iyi haber alan kaynaklara göre, Tanrı gökyüzünde ikamet ettiğinden, umut kırıcı bu düzlükte, düşeylik alanında daha iyi referans nerede bulunur?

Köylerden çok çiftliklere dikkat çekilmiş. Farm 67 Road, Farm 72 Road'u kesiyor. Bu kesişmeden, başka çiftliklere giden başka yollar çıkıyor: 202 sağda. 208 solda.

Millerce ve millerce, 303 Farm Road'u izliyorum inatla. Onca başkası bana kollarını uzatırken, bunu seçmek niye? İçimden bir ses yönümün bu olduğunu ve yalnızca bu yönün bana Teksas pamuğunun sırlarını vereceğini söylüyor.

Ne yazık ki, çiftlik 303'e asla varamayacağım.

Zira birden ufukta bir yerleşim merkezi beliriyor, ovoidan azıcık daha yüksek birkaç bungalov yani.

WHITEFACE

yazıyor bir levhanın üstünde, yeni boyanmış küçük çekingen harflerle de şu eklenmiş:

İki soruyu akla getiren etkileyici bir kesinlik:

1. Bir boyacı memur nüfusta bir oynama olur olmaz rakamı mı düzeltiyor?

2. Bu 435 kişi nerede?

Arabalar orada, kamyonetler, 4x4'ler, dört kapılılar, fakat kadın ya da erkek tek bir Whiteface'li yok.

Whiteface: Bu isim nereden geliyor?

Beyaz yüz, açık renk yüz, soluk beniz...

Kızılderili eski sakinlere bir uyarı mı bu, burasının artık memleketleri olmadığını onlara açıkça anlatmanın bir yolu mu?

Kötü niyetliydim. Doğru cevap, iki bira yudumu ve buna eşlik eden iki hıçkırık arasında, tek ve küçücük marketin kasasında duran yeniyetme tarafından verildi. Bu markette bulunanlar: şekerli içecekler, İsa'lı kartpostallar, buji anahtarları, çörekler.

"Whiteface...? Hayvanlar nedeniyle... inekler diyelim... buradakilerin kafası beyaz olur."

"Tarlalarda tek bir hayvan görmedim."

"Ben size yaşlıların söylediklerini söylüyorum... İhtiyarlar hayvanları hatırlıyor."

Whiteface'in, diye anlatıyor yeniyetme kasiyer, bir bankası, bir kilisesi, bir bakkal-araba tamirhanesi ve kırmızı tuğladan küçük bir evi, bir de müzesi var. Fakat müze kapalı. Kaç yıldır? Kimse bilmiyor.

"Ama geçmişle ilgileniyorsanız, trenin buraya hangi tarihte geldiğini söyleyebilirim size."

Peşinen teşekkür ediyorum. Avrupa yaşlı bir kıta. Tarihlerle beslenir.

"Bana da öyle dediler. Avrupa yaşlı. Galiba hiç gitmeyeceğim oraya. Tren 1925'te geldi."

Kapalı müzeye gelince, elektrik enerjisi için yapılmış. 1930'lu yılların sonunda, Whiteface'te bir spor salonu inşa edilmiş. Uygun bir açılış yapmak için iki basket takımı davet edilmiş. Maçın ortasında, ışık zayıflamış, sonra her yer karanlıkta kalmış. Belediye başkanı ve yardımcıları şehrin bir başından diğerine koşup sporse-

ver olmayanları (spor salonunu hor görmüş olanları) lambalarını söndürmeleri, radyolarını ve enerji yutan diğer aletlerini kapatmaları için ikna etmek zorunda kalmış. Işık yavaş yavaş gelmiş ve maç kaldığı yerden devam etmiş.

"Pamukla mı ilgileniyorsunuz? Öyleyse şanslısınız."

Yeniyetme kasiyer tezgâhın üzerinden eğiliyor. Çenesini ileri doğru uzatıyor. Birden, alçak sesle:

"İşte, arkanızda, yörenin en zengin tarım işletmecisi."

Arkama dönüyorum. Tombul, ufak tefek bir adam, altmış yaşlarında, yemek yiyor: bir lokma börek, bir yudum light Coca-Cola. sonra yine bir lokma, bir yudum. Dosdoğru önüne bakıyor. Başında kırmızı bir kasket var. Spurs takımı taraftarı.

"Bazen konuşur, bazen konuşmaz. İyi şanslar."

Yaklaşıyorum.

"Merhaba."

"Merhaba."

"Oturabilir miyim?"

Cevap yok.

Ben de oturuyorum.

"Fransa'dan geliyorum."

"Ya!"

"Pamukla ilgileniyorum."

"Ben de."

Yörenin en zengin üreticisi bana bir kartvizit uzatıyor, zemini yeşil çok güzel bir kart:

BOBBY G. NEAL P.O. BOX 357 WHITEFACE TX 79379
--

Yukarı sol köşeyi bir fotoğraf süslüyor. Traktörünün üstündeki Bobby'yi görüyoruz. Elinde yıldızlı bayrak. Altta, insanı mıhlayan

bir cümle: *Proud to be an American farmer* (Amerikalı bir çiftçi olmaktan gurur duyuyorum).

"Sizinle konuşabilir miyim?"

"Ne konuda?"

"Pamuk konusunda."

Cevap yok. Börek. Coca-Cola. Börek. Coca-Cola. İsrar etmek boşuna. Beni uyarmışlardı. Bu konuşmadığı günlerden biri.

Pamukla ilgili sohbet etmek için ertesi günü beklemem gerekecek. Benimle konuşmayı kabul eden tarım işletmecisi daha mütevazı: yüz bin yerine altı yüz hektar. Ama bir köpeği var. Köpeği sayesinde tanıştık. O gün rüzgâr çok sert esiyordu. Koca bir diken yumağı yolda yuvarlanıyordu. Çok uzaktan, belki Arizona'dan veya Colorado'dan gelmiş gibiydi. Köpek yumakla oynuyordu. Kaybolanıyorsan, kendini bir şeylerle oyalaman gerekir. Diğerlerinden daha şiddetli bir rüzgâr, diken yumağını köpeğe doğru itti. Hayvan kurtulamıyordu. Yardım ettim. Köpeğin sahibi beni traktörünün üstüne davet etti.

"Lanet olasıca rüzgâr."

"Lanet olasıca rüzgâr."

Böyle bir giriş ve paylaşılan köpek dostluğuyla, çabuk dost olunur.

"Bir pamuk köylüsünün hayatını mı tanımak istiyorsunuz? Gülmekten kırılmak yok ama? İyi. Nereden başlamamı istersiniz?"

Çiftlik olarak bir hangar. Krediyle satın alınmış eski araç gereç: "Borcumu ödmeden önce yerine yenisini koymam gerekecek." En ucuzundan bir araba (Ford Cobra). Ailesini barındırmak için mütevazı bir bungalov... Şayet gizlediği bir şey yoksa, Joe, altı yüz hektarına rağmen, çok zengin değil. Ancak, meslektaşları gibi, o da meşhur sübvansiyonlardan yararlanıyor. Hiç de küçümsemeyecek sübvansiyonlardan. Yüzde yüzlük bir yardım. Satıştan alınan bir dolar için hükümetçe verilen bir dolar.

O halde, para nerede?

Joe beni Reese'deki eski askeri üsse götürüyor.

2004 hasadı bütün rekorları kırmış. Pamuğu nereye istifleyeceklerini bilememişler. Ambarlar dolup taşıdığından, askerlerden havaalanını kiralamışlar. Asfalt yolda ve pistte binlerce ve binlerce pamuk balyası nöbet tutuyor. Dikenli tellerin koruduğu ve boş bir

kontrol kulesinin gözetlediği bir tuhaf beyaz ordu.

Nazikçe, endişenizi belirtiyorsunuz:

"Bu dev ürün alıcı bulacak mı?"

Besbelli pek bilgisiz bir çocuğa gülümser gibi gülümsüyor size.

"Dünyanın Amerikan pamuğuna daima ihtiyacı vardır."

O halde para nereye gidiyor?

Sübvansiyonların ekonomik kadiri mutlağın simgesi olduğu Ma-li'den geldiğimde, Amerika Birleşik Devletleri'nin patavatsız bolluğunda milyarderlerle karşılaşmayı bekliyordum, karşımda küçük burjuvalar buldum. Köylü oldukları söylenemez. Tarlalarını işledikleri muhakkak. Fakat çoğunun başka bir mesleği var (öğretmen, araba tamircisi) ve komşu "büyük" şehir Lubbock'ta yaşıyorlar.

Bu acılı konuya değinmek için, Joe kollarını havaya kaldırıyor.

"Karım kırsal kesimden hoşlanmıyor. Çocukları hiç sormayın."

Temkinli bir şekilde ve elimden geldiğince incelikli davranarak. Joe'ya bir pamuk milyarderi tanıyıp tanımadığını, şayet tanıyorsa benimle tanıştırmayı kabul edip etmeyeceğini sordum.

"Nihayetinde," diye ekleme hatasında bulundum, "sübvansiyonların yüzde yetmiş beşi en zengin çiftçilerin yüzde onuna gidiyor."

"Siyaset yapmam. Hele bir Fransız'la."

Dostluğumuz böylece son buldu. Joe'nun traktörü çekti gitti. Sol kanada gururla tünemiş olan köpeği, benden yana bakmadı bile.

Mark Lange'in faaliyetlerinden en büyük kârı sağlayan bu "zengin çiftçiler"den biriyle konuşup tartışmak kısmet değilmiş. Kapıları, daima bana kapalı kalacak.

Fakat zenginlikleriyle karşılaşacağım.

Bir Dünya Başkenti

1890'DAN ÖNCE ova boştu, arada sırada uzak mezbahalara doğru yola çıkmış büyük sürüler geçerci sadece.

Bir şehir nasıl doğar? Aniden, biri durur. Bir adam, yanında ailesi vardır belki. Uzaktan gelmektedir, yeryüzünün umudunu tüketmiş bir köşesinden. Yoksa sürgünü seçer miydi? Almanya'dan veya Çekoslovakya'dan gelmektedir. New York'a ayak basacağını sanmaktadır. Ona haber vermeden yolunu değiştirip Louisiana veya Teksas'ın bir limanına yöneltmişlerdir. New England'ın çok kalabalıklaştığına hükmedilmiştir çünkü. Göçmenler gidip başka yere yerleşirler. O zamandan beri yürümektedir. Tüm servetini taşıyan bir yük arabası eşlik etmektedir adama. Ne kadar yavaş yol alındığını düşünün: günde on ila on beş mil (yirmi kilometre). Haftalardır, manzara değişmemiştir: ova, göz alabildiğine uzanan, yalnızca bodur çalılıklarla kaplı ova.

Adam aniden durur. Ne su içecek bir kaynak, ne rüzgârdan korunacak bir kayalık. Neden başka yer değil de burası? Neden yarın değil de bugün? Yine de durur, hiçbir güç ona bir adım daha attırmaz. Ertesi gün işe koyulur. Derken, başka bir adam, başka bir aile de ona katılır. Yüz yıl sonra, bu koskoca hiçliğin ortasında yaşayan iki yüz elli bin kişi olurlar.

İnsan hiçliğin ortasında yaşarsa, bir şeylere tutunmak en iyisidir. Bir kelime. Bir özlem. Kayıp köklerin hatırası. Terk edilen Avrupa. Lübeck.

Zamanla Lubbock olacaktır.¹

1. Başka bir versiyona göre, Lubbock, Teksas'ın Bağımsızlık Savaşı gazisi bir *ranger*'in (korucu) ismini taşır. Konfederasyon albayı olan Thomas Saltus Lubbock, 29 Kasım 1817'de Charleston'da doğmuş, 9 Ocak 1862'de Nashville'de ölmüştür.

Lubbock düzdür. Teksas'ın batısındaki bu yörede, toprak hiç çılgınlık yapma ihtiyacı duymaz. Doğa onu yatay yaratmıştır, yatay kalır. Ne bir tepe, ne vadi denebilecek bir şey. asla. İnsanlar bu alçakgönüllülük dersini, toprağın onlara verdiği mesajı almışlardır. Burada gökdelen kabul görmez. Her şey alçak inşa edilir. Yamyası yere yapışılır.

Lubbock geniştir. Hektarlarca bungalov, yine hektarlarca başka bungalovu izler. Yer yer, süpermarketler belirir. Bir süpermarket asla tek başına gelmez. Sürü halinde gelir. Böylece, ışıklarının saldırısı altında, hektarlarca süpermarketten geçilir. Tekrar bungalovları görmek insanı rahatlatır ve bir çeşit şefkat uyandırır içinde. Duvarlarının ölgün renkleri –gri ve kestane rengi– gözleri dinlendirir. Pazarlama teknikleri bilinir. Televizyonda, reklamlar sırasında ses yükselir. Her yerde olduğu gibi burada da, ticari bölgelerde renklerin tonu "yükseltilir".

Lubbock'un hacmi genişletilmiştir: Sokaklar, hatta caddeler yerine, otoyollar geçer bungalov okyanusundan. Araba belediye meclisinde yer alıyor olmalı.

Lubbock zengindir. 114 numaralı yol boyunca, çok pahalı konutların bulunduğu bir kataloğun sayfalarında gezinirsiniz adeta. New England'ın kopyası (tuğla evler, kavisli daire şeklinde iç kısmı enli pencereler, indirilip kaldırılan pencereler). California'ya göz kırpış (daha çok cam, biraz çelik)... Eski Alman refahına selam (sağlamlık, güç), Hamburg'un veya Frankfurt'un meskûn banliyösünde sanırsınız kendinizi. Fakat, tam da beklendiği gibi, tercih Natchez* Nostaljisi modeli yönündedir: Eski Yunan sanatına öykünen zarafet, sıra sütunlu alınlık, bahçede sepet eteklikleri hatırlatan bir zımbırtı – tüh! Scarlett'i kaçırdınız.

Zaruri referanslar ve reveranslar.

Zira Lubbock öncelikle beyaz altınla geçinir: Civarıyla birlikte, tek başına Amerikan pamuğunun dörtte birini üretir.

Sanayiler pamuk için makineler imal eder; otomobil mümessilleri pamuğu taşımak için veya pamuk yetiştirenler için arabalar ve

* 17. yüzyılda Mississippi nehrinin güneybatısına yerleşmiş Kızılderili kabilesi. Daha sonra, nehrin sol kıyısında aynı adı taşıyan bir şehir kuruldu; nehir limanı ve tarım pazarı (özellikle pamuk). (ç.n)

kamyonlar satar; kimyagerler pamuk için gübre, zararlı ot ve böcek ilaçları üretirler; çevre yolunun kenarındaki dev fabrikalar (dünyanın en büyükleri) pamuğu taneler; başka dev fabrikalar da (dünyanın en büyükleri) pamuk yağını arıtır; üniversite (yepyeni bir 18. yüzyıl İspanyol kenti gibi) pamuk konusunda ders verir; moteller pamuk için gelmiş (başka hangi sebeple insan kalkıp Lubbock'a gelir?) ziyaretçileri ağırlar; süpermarketler, sinemalar, hekimler pamuk insanlarını besler, eğlendirir ve tedavi eder, papazlar ise bu insanlara ebedi hayatı vaat ederler. Sistemin halkasını tamamlamak için de, sigortacılar pamuğu sigortalar, bankalar yukarıda adı geçenlere, yakından veya uzaktan pamukla ilgilenen bütün Lubbock ahalisine kredi verir. Şehrin şöhretine gelince. rockçı Buddy Holly, blues'un babası –ki blues da rock'un atasıdır– pamuk olmasa var olabilir miydi?

Mark Lange'ın, lobinin kralının sözleri geliyor aklıma. Amerikan pamuğu Lubbock'un ta kendisidir. Tek ve biricik bir aile. Sübvansiyonlar, Brezilya ve Mali'nin onca lanetlediği meşhur sübvansiyonlar olmazsa, bütün aile yok olur.

Kudretli Lubbock, pamuğun dünya başkenti. Öyleyse, bu kırılganlık duygusu neden, bu şehrin kalıcı olmak için yaratılmadığı hissi?

Gençliği yüzünden mi? Doğmakta bu kadar geç kalmış bir şehrin yüzyılların arasında yeri var mı?

Hep kendini hissettiren rüzgâr, aşırı geniş caddeleri hiç durmadan süpüren aralıksız fırtınalar yüzünden mi? Bir yandan rüzgâra lanetler yağdırırken, bir yandan da şükrediyorlar. Lubbock'ta geçenlerde bir rüzgâr çarkı müzesi açılmış. Ayrıca, bazı sokakların köşesinde bunların çok eskilerinden var. Bizim için suyu toprağın derinliklerinden çeken rüzgâra şükürler olsun. Su olmasa, bu yukarı Teksas'ta nasıl pamuk yetiştirebilirdik?

Bu geçicilik duygusu şu prefabrik yapılardan. merkezden uzak-taki bütün mahalleleri işgal eden şu motor-evlerden kaynaklanıyor olmasın? Onca evin tekerlekli olduğu ve her an kalkıp gitmeye hazır mı gibi görüldüğü bu şehir kalıcı mı gerçekten? Mevsimlik değil mi daha ziyade? Mevsimler de yalnızca ışığın ve güneşin mev-

simleri değil, zenginliğin de döngüleri var. Pamuk beyaz altınsa şayet, altına hücum dönenlerinin sonunda şehirlerin başına ne geldiğini biliyoruz.

Böylece, kıyamete hiç kafa yormadan, Lubbock çalışıyor. Pamuk, hep daha çok pamuk. Ve hep daha çok *piyasanın* talep ettiği Pamuk.

Amerika Birleşik Devletleri'nin temel gücü bu. İklimi şahane olmaktan uzak, topraklarının kalitesi de öyle. Bu bakımdan, Afrika çok daha üstün.

Serbest rekabete düzdüğü aşk şarkılarına rağmen, Amerika kendini binlerce yolla koruyor: sübvansiyonlarla; teknikle veya sağlıkla ilgili dâhiyane yönetmeliklerle; son derece ustalıkla işletilen gümrük duvarlarıyla.

Ancak şu var ki, Amerika piyasayı seviyor. Daha açık ve kesin konuşalım: Amerika piyasa *gerçeğine* inanıyor. Malililerin ve Brezilyalıların çoğunlukla yaptığı gibi, "Benim üretimim iyi, benim üretimim en iyisi" diye aynı şeyleri söyleyip duracağı yerde, Amerika piyasaya kulak veriyor, piyasaya kendini beğendirmek istiyor, piyasanın beklediği şeyi sunmak için her şeyi yapacaktır.

Üniversiteyle (Texas Tech University) bağlantı halindeki meslek sahipleri, bir araştırmaya enstitüsü kurmuş. Sabahtan akşama, kadınlar Çin'den gelmiş kumaşları söküyorlar. Sonra da araştırmacılar, titizlikle, bunların ipliklerini inceliyorlar.

"Şu ya da bu tip pamuk mu bekliyorsunuz, Çinli dostlar? Sorun değil."

Genetik üzerinde oynayanlara talimat veriliyor, sonra da üreticilere. Müşteri velinimet olarak kalmalı. Eski Amerikan tekstil endüstrisi duygusuzca feda edilmiş. Kuzey ve Güney Carolina'daki fabrikalar çoktan kapanmış.

Geldiğim Mali'yi düşünmeden edemiyorum. Fiyatların düşük düzeyi her şeyi açıklamıyor. Afrika'nın en ufak bir araştırmaya mali kaynak bulacak imkânı yok. Bu alanda sağlanan yardım da yıldan yıla azalıyor. Dünya piyasasında zorluklarla karşılaşmasında şaşacak bir şey var mı? Başka her yerde verim artarken, onunkinin düşmesinden endişelenmemek mümkün mü?

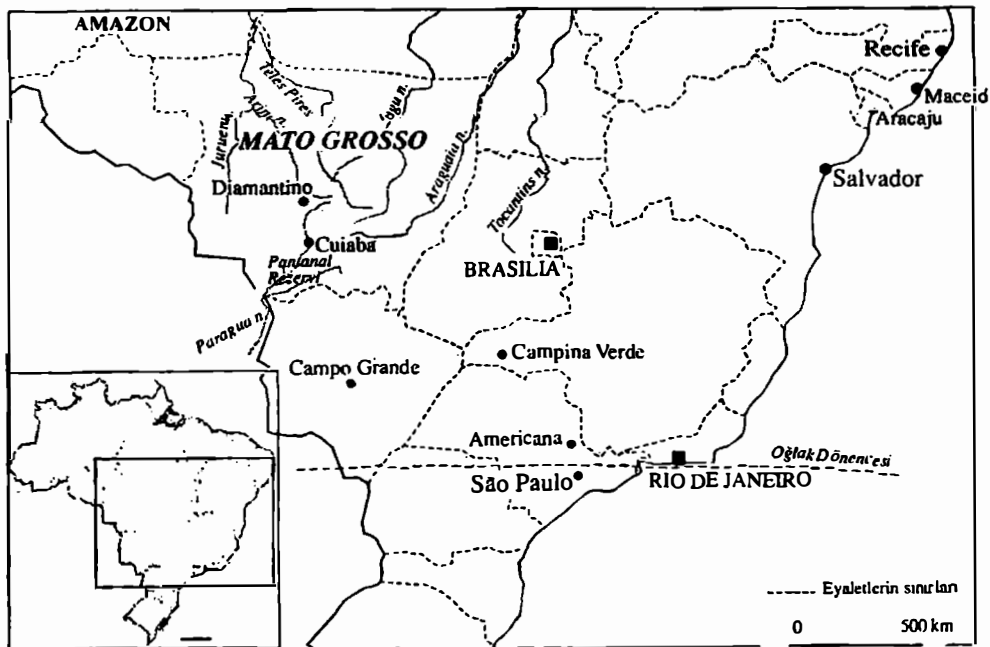
Brezilya'nın ve Afrikalı müttefiklerinin hukuk zaferini Lubbock' tayken duydum. DTÖ, Amerikan sübvansiyonları kuralını mahkûm ediyor ve sübvansiyonların ortadan kaldırılmasını buyuruyordu.

Teksaslı yeni dostlarım bu haber karşısında korkmuş görünmediler. Omuz silktiler. Mark Lange çok kurnaz biridir. Onunla tanıştınız değil mi? Bir çözüm bulacaktır...

III

BREZİLYA Geleceğin Çiftliği

Brezilya

Mato Grosso

Altının Renklerinden İkisi

Bu insanlar yerlerinde duramazlar. Çok fazla masal ülkesi düşü kurarlar. Sömürge dönemi Brezilyası'nın ekonomik başkenti olan São Paulo adlı durmuş oturmuş şehirlerindeki yaşantı onlara çok tatsız ve sürprizden yoksun görünür. Onun için de batıya, meçhul topraklara giderler. Bu insanlara *handeirantes* denir. İçlerinden birinin adı Pascal Moreira'dır. Sivrisineklerin ve daha büyük başka hayvanların mahvettiği yolculuğu uzundur. Fakat telef edilmesi çok eğlenceli olan Yerlilerle, özellikle korkutucu Paiaguá'larla karşılaşmak, yolculuğa biraz çeşni katar.

1719'un güzel bir günü, Tanrı, hamdolsun, merakı ve inadı için Pascal'ımızı ödüllendirmeye karar verir. Yoluna bir çakıl taşı çıkar, bütün taşların arasından ayırt edilebilir bir taş: altın. Kim bilir hangi kuşların, büyük ihtimalle bir çift mavi papağanın (hep çiftler halinde uçarlar, bilimsel adları *Anodorhynchus hyacinthinus*'tur) taşıdığı bu haber bütün ülkeye yayılır.

Altına hücum izler bunu. Bir şehir biter topraktan, yöredeki ırmaktan esinlenip adını Cuiabá koyarlar. Birkaç yıl sonra, sarı maden tükendiğinde, Cuiabá'nın kaderi belli gibidir. Heyecan söner sönmez terk edilen maden kasabalarının kervanına katılacaktır o da.

Fakat ırmakta balık bol (*pacu, piraputanga, pirão...*), kabaran suların beslediği kıyıları da çok bereketlidir. Altın arayıcıları değişim geçirip köylü olur. El alışkanlığını yitirmemek için, birkaç Yerli daha öldürülür. São Paulo'dan yeni gelip de toprak talep etme cüretini gösterenlerle dövüşülür. Kan akar, ekinler büyür, yüzyıllar geçer.

"Brezilya, geleceğin ülkesi," demişti Charles de Gaulle, "ve hep öyle kalacak."

1970.

Fransızların iktidardan uzaklaştırdığı Generali yalancı çıkarmak için olsa gerek, Brezilya uyanır. Cumhurbaşkanı Kubitschek ülkeye yeni bir başkent kazandırır: Brasília. Hiçliğin ortasında, bakir toprakların kalbinde olsun istemiştir başkent. İşaret alınmıştır.

Cuiabá uyuşukluğundan kurtulup büyümeye başlar, hem de dünyadaki pek az şehrin yapabildiği gibi. Her yıl, nüfusu yüzde on beş artar. Fazla hızlı büyüdüğünden, topraktan başka bir ikiz şehir çıkar, tam ırmağın karşı yakasında: Varzêa Grande. Bugün, Pascal'in soyundan gelenler yaklaşık bir milyon.

Neyle geçinirler?

İki adım ötedeki Pantanal, müthiş bir doğal rezerv. Bu dev bataklık (Fransa'nın yarısı) bütün Amazon bölgesinden daha fazla hayvan türü barındırır. Turistlerin oraya akın etmesi anlaşılır bir şey. Fakat bu ziyaretçi akını, Güney Amerika kıtasının orta yerindeki bu yitik bölgenin dinamizmini, hatta refahını açıklamaya yeterli değil. Burası Mato Grosso. *Mato* "ağaçlık alan", "savana" demek. *Grosso* da "işlenmemiş". "vahşi", "kaba" ... Manzara da böyle zaten: Çalılıklarla kaplı, değersiz küçük ağaçların yükseldiği otlaklar.

Cepheden Son Haberler

Zenginliğin sırrını anlamak için, yola düşmek lazım. Çok geçmeden yol, bir tropikal ormana doğru yukarı çıkıyor. Uzun bir kamyon katarının arasında yer alıp ağır ağır, kıvrıla kıvrıla, büyük ağaçların nemli örtüsü altında tırmanıyoruz. Rehber, bize dostlarını takdim edercesine, isimlerini söylüyor ağaçların: *habaçu*, *sucupira-preta*, *angelius-pedra*... Yaklaşık altı yüz metre yükseklikte yaylaya varıyoruz ve her şey aydınlanıyor.

Göz alabildiğine uzanıyor, tek bir engel yok. Deniz adeta, rengârenk bir deniz, sürülmüş toprakların uçsuz bucaksız kırmızılarının kestiği bir dizi tatlı ve daha koyu yeşil. Kıpırtısız, ancak yine de usulca dalgalanan bir deniz. Bu geniş, kabarık enginlikleri kat eden tek çizgiler, geçit vermez ağaçların oluşturduğu duvarlar. Bu duvarlar, akarsuları gözlerden saklıyor ve koruyor. Gerisi, buranın ilk

bitki örtüsünün geri kalanı yok olmuş. Yerine, insana yarayan bitkiler geçmiş: soya, mısır, hintdarısı, pamuk. Kuşkusuz, gezegenin en geniş tarım arazisi burası. üstelik tek isteği daha da büyümek.

Otuz yıl önce, yalnızca otuz yıl önce, bu yüksek savana kimse'nin ilgisini çekmiyordu. Tarım serüveni henüz başlamamıştı. Bugün, (dev) çiftlikler (dev) çiftlikleri izliyor: ortalama altı ila yedi bin hektarlık. Bu çiftliklerin arasında şehirler çıkmış ortaya: Campina Grande, Campo Verde, Diamantino, Cuiabá'nın küçük kız kardeşleri ve ileri karakolları... Selfservis restoran zincirlerinin (Mc Donalds, Kentucky Fried Chicken) *saloon*'ların [barların] yerine geçtiği bir *Far West* [Uzak Batı] sanki. Görünürde çitle çevrilmiş hiçbir toprak parçası, anacaddenin tozunu kaldıran hiçbir sürü yok (cadde de katranlanmış, kenarına kaldırımlar yapılmış ve sokak lambaları dikilmiş). Şerif, üstüne yanar döner ışıkların kondukluğu bir araba sürüyor. Tarım makineleri mümessillerinin evlerini, gübre ve zararlı bitki/böcek ilaçları depolarını gözlüyor.

Dünyanın bir ucundan öbürüne, yeni bir şehre bir başka yeni şehirden daha çok benzeyen bir şey yoktur: biraz aşırı bir aydınlık, endişe verici bir temizlik ve daimi bir boşluk duygusu, aşırı bol giysilerin içinde dolaşıyormuş hissi... Bir tek, yaşantıların ve yılların birikimi uzamı azar azar dolduracak ve ona bir vücut verecektir.

Yeni bir şehir, her yerde, iki eski şehrin arasına yerleşir. Brezilya'da, cephenin ilerleyişini ortaya koyar ve pekiştirir.

Bu cephe, gerçek bir fethin cephesidir. Yıldan yıla, *yol açıcı* denenler uçsuz bucaksız ülkelerinin işe yarar tarım topraklarını genişletirler. Genişletmek için de, durmaksızın toprağı açarlar. Yol açıcılar savanada —*cerrado*— ilerlediklerinde, botanik kayıp çok büyük değildir: Sadece küçük ağaç kümeleri ve çalılıklar yok olur, çok kıymetli bir şey değil yani. Ancak yol açıcılar ormana da saldırırlar. En güzel ağaçları kesip götürür, kalanı da ateşe verirler.

Orada, kuzeye doğru, ufkun üç noktasında, duman sütunlarının göğe doğru yükseldiğini görüyorum. Her yerde olduğu gibi orada da Amazon ormanlarının geri çekildiğinin işareti bu. Sevgili Lula'nın henüz cumhurbaşkanlığına adayken ettiği yeminlere rağmen, hiç bu kadar çok orman yok edilmemişti.

Cırcırböceği Tekniği

İşte bir *fazenda*'ya davet edildiniz.

Size bir tavsiye, ev sahibinize *asla* şu alıkça soruyu yöneltmeyin:

"Güzelim ulusunuzun o son derece zengin ve karmaşık tarihini daha iyi anlamam için, bu muhteşem malikâneye nasıl sahip olduğunuzu öğrenebilir miyim? Miras mı kaldı? Devletten mi satın aldınız? Özel bir mülk sahibinden mi?"

Bu türden bir sorgulama, böyle bir münasebetsizlik, ziyaretinizi kesinkes mahvedecektir. Marazi merakınızda ayak dirediğiniz takdirde, başınıza ciddi belalar açılma tehlikesi vardır.

Zira bu yerlerin sahibinin hiçbir şekilde yasal mülk sahibi sıfatı taşımama ihtimali çok yüksektir. Günün birinde, buraya gelip yerleşmiştir. "Tepeden ırnağa kadar her şey benim." İster köylü olsun, ister hükümet temsilcisi, gelip de ona hukuktan bahsedecek olanın vay haline.

2000 yılında, Cumhurbaşkanı Cardoso'nun Tarım Reformu Bakanı Raúl Jungmann, üç bin altmış beş büyük işletmenin "sahibi"nden, oradaki varlıklarını haklı çıkaran tapu senetlerini göstermelerini istemişti: bunlardan bin dokuz yüzü sahteydi. Ancak, toprakları kendine mal etme konusunda hiçbir şey değişmedi. Nedir biliyor musunuz, avukatlar çok geveze, davalar çok uzun...

Sahte bir belgeyi en kısa yoldan eskitmek mi istiyorsunuz? Bir kutuya koyup içine bir cırcırböceği bırakın. Zavallı hayvan. Karanlıkta, kendini kaybolmuş hisseder, paniğe kapılır, kendini tutamaz... Yepyeni bir belgenin eski, yani sahici görünmesini sağlamak için cırcırböceği dışkısından iyisi yokmuş.

Çok Genç Bir Komutan

Mourão *fazenda*'sı Campo Verde'nin doğusunda yer alır. Oraya ulaşmak için, uçsuz bucaksız bir alandan geçmemiz gerekti. Daha doğrusu uçsuz bucaksızlığın bir parçasından. Zira bu yüksek yaylalarda dolaşmaya kalkışan biri eski nirengi noktalarının artık var

olmadığını hemen anlar. Bu sonsuz tarlalar yeryüzünün uzun ve yavaş bir dalgalanmasını andırır. Mato Grosso'nun ise kıyısı yok gibidir.

Girişin sağında, çocuklar oynuyor. Gezegenin tüm çocuklarına benziyorlar: sırtlarında aynı eski püskü giysiler, küçük burunlardan çıkan aynı yeşil sümük, bir lastik topun peşinden koşmakta aynı hırs – tozdan öyle aşınmış ki topun yuvarlaklığı filan kalmamış, bir de fareler tarafından kemirilmiş besbelli. Yol boyunca uzanan konak yerinde yaşıyor olmalılar. Sac, kalas yığını, naylon torbadan bölmeler, çadır parçaları, kapısız arabalar, bazılarının bütün tekerlekleri yerinde, çoğu tuğlalar üzerinde duruyor. Kadınlar yemek pişiriyor, erkekler uyuyor, köpekler yalanıyor, transistörlü radyolar bağırıyor. Onlar *Topraksız*'lar.

Onlardan Brezilya'da milyonlarca var. Hepsi de topraklarından kovulmuş mu? İyi ile Kötü arasındaki, ortalık yerde cereyan eden esaslı savaşı meraklı olanlar için, maalesef, cevap olumsuz. Bu yoksul, çok yoksul insanların çoğu köylü değil. Fakat hiçbir şeyleri olmadığından, bu savaş onların tek umudu. *Fazenda*'ları istila ediyor veya kuşatıyorlar. Bazen bir araya gelip eski işçi Cumhurbaşkanı Lula'dan verdiği sözleri tutmasını istemek için başkent Brasilia'ya yürüyorlar. Arada sırada, içlerinden bazılarının istekleri yerine geliyor ve küçük bir toprak parçası elde ediyorlar. Hayatta kalmak için yetersiz elbette, bu konunun uzmanı bile olsalar... Her piyasadan uzak bu yörede bir işletmenin kâr getirmesi için, iki bin hektarın üzerinde olması lazım.

O zaman da bu bahtsızlar ellerine geçen toprağı komşu büyük mülk sahiplerine satıyor ve yeniden Topraksız olarak savaşlarına kaldıkları yerden devam ediyorlar.¹

1. Bu hazin ve fazlasıyla öngörülebilir son, yalnızca Mato Grosso'ya özgü değil. Brezilya'da her yerde, tarım reformu, gerçek siyasi irade yokluğundan, olduğu yerde sayıyor. Cumhurbaşkanlığı, ihracat gelirlerinin baş sağlayıcısı olan *agrobusiness*'a (tarım sanayii), küçük aile birliklerinin aleyhine olacak şekilde ayrıcalık tanıyor, halbuki bu birlikler şehirlere doğru göçü frenliyorlar. Kırsal kesimdeki iş alanının yüzde yetmiş beşini temsil ediyor ve nüfusun büyük kısmını beslemeyi sürdürüyorlar.

İki yanı okalıptüslerle süslü yolun ucunda başka bir dünya başlıyor. Şahane çimli bir futbol sahası temiz pak konutlarla çevrili. Gençler sahada oradan oraya koşuyor. Kimileri yıkadıkları çamaşırları güneşe asıyor, hamaklarda uyukluyor veya kırmızı bir Vosvos'u okşuyor. İçlerinden ikisi arabanın koltuklarını parlatıyor, bir üçüncüsü kafasını motorun içine sokmuş, araba radyosunun ritmiyle sallanan kalçaları görünüyor bir tek.

Futbol oynayanların kardeşi dersiniz: aynı şekilsiz bej pantolon ve gömlek, aynı ucu sivri deri çizmeler. Bir yeniyetme daha. Fakat o oynamıyor, hiçbir gruba karışmıyor. Seyrediyor. Gülümsüyor. Adı Marcos, yönetici. Tam bir Mato Grosso çocuğu. Campo Verde'de doğmuş. Meslek lisesinde okumuş. On yedi yaşındayken geldiği *fazenda*'da birbiri ardına bütün işleri yapmış. Bugün, Marcos yüz kişiyi yönetiyor ve yedi bin hektarla meşgul oluyor. Yirmini üç yaşında.

Bir ülkenin yaşı havanın ritminden hemen anlaşılır, bir çeşit nabız gibidir. Burada, hızlı, neşeli, vahşi atıyor. Bizim oralaradaysa ürkek, tembel, uyuşuk. Brezilya'nın gençliği, Fransa'nın yaşlı, çok yaşlı olduğunu hissettiriyor size... Ve Brezilya'da bu işlenmemiş savanadan, Mato Grosso'dan daha genç bir şey yok. Topraklar daha yeni açılmış, şehirler topraktan henüz çıkmış. Yöneticiler ise yeniyetmelikten tam olarak çıkmamış daha, Napolyon'un komutanları gibi.

Bugün, *fazenda*'da pazar. Bütün yatılı öğrencilerin cezaya kaldığı bir kolej adeta. Tek izin günlerini evlerinde geçiremeyecek kadar uzakta oturuyorlar, onun için de ellerinden geldiğince zaman öldürüyorlar. Haftada altmış saatlik (sekiz hafta süren hasat mevsiminde seksen, bazen doksan saat) çalışma karşılığında, ayda ortalama altı yüz avro kazanıyorlar.

Az ötede, şeflere tahsis edilmiş mini villalar yemekhaneyi çevreliyor.

Etrafında da, göz alabildiğine, yeşil deniz; bu mayıs ayında beyazlaşmaya yüz tutmuş: pamuk okyanusu.

Site, bir adaya benziyor. Yanılsama kısa sürüyor. Gencecik yönetici bana çalışma mekânını gezdiriyor: tele-yazıcı, bilgisayar, faks; ekranda rakamlar kırıpışıyor.

"New York'taki son fiyatlar. Piyasa emirlerini bize oradan veriyor. Gelsenize."

Beni dışarı çıkarıyor ve ölçüsüz büyüklükteki bir antrepoyu gösteriyor gururla.

"İşte bizim özgürlüğümüz."

"Efendim?"

"Piyasa emirler verir. Fakat biz emirlerinden hoşlanmazsak... bütün pamuğu buraya istifliyor ve piyasanın fikir değiştirmesini bekliyoruz!"

"Ya emirler hoşlandığınız gibi olınamaya devam ederse?"

"O zaman mal sahibinin zengin olması gerek. Bir tek zenginler bekleyebilir."

"Sizin mal sahibi zengin mi?"

"Zenginden de öte."

"Buraya sık gelir mi?"

"Hiç gelmez, hep başka yerededir."

"Başka yer, neresi?"

"Çok uzaklarda. 1985'te bu toprakları satın aldığımda, hektarı sekiz yüz dolar ediyordu. Şimdi, altı bin. Günün birinde bunları satacak. Başka topraklar alacak, daha kuzeyde, altı yüze. Mal sahibi bir yol açıcı. Bir yol açıcı daima çok uzaklardadır. Karar verdim: Angola'ya gideceğim."

"Niye o kadar uzağa?"

"Ben de bir yol açıcıyım. Fakat serveti olmayan bir yol açıcı. Bir yol açıcı ne kadar yoksulsa, o kadar uzağa gitmelidir. Günün birinde kendi kendimin efendisi olabilmek için tek şansım bu."

Taneleme makinelerinin çalıştığı fabrika küçük siteye dahil. Fabrikadan utanıp da saklayacakları yerde, tam merkeze oturtmuşlar. Hakiki bir sevgiyle çevriliymiş gibi görünüyor.

"Niye bütün makineleri kırmızıya boyadınız?"

"Brezilyalılar dünyanın en iyi sürücüleridir."

"Ee?"

"En iyi sürücüler en iyi arabaları sürerler."

"Tahmin etmeye başlıyorum."

"Makinelerimiz de dünyanın en iyileri. Kırmızı rengine layıklar. Makinelerimiz tanelemenin Ferrari'leridir."

Gülümsüyor, sağ başparmağını kaldırıyor.

"Kırmızı renk verim için iyidir."

Asker-keşiş

Altmışında, gücü kuvveti yerinde, bol tişört, bermuda pantolon. spor ayakkabılar, arkaya toplanmış ve kurdeleyle bağlanmış beyaz, uzun saçlar. Lucien Séguy tam bir karışım: yüzde elli Fransız country şarkıcısı Hugues Aufray (*Santiano!*), yüzde elli Alman oyuncu Klaus Kinski (*Fitzcarraldo*). Hem hayat dolu bir canavar, hem bilgi kuyusu, hem de yorulmak bilmez bir söz değirmeni. Dünyaca ünlü tarımbilimci, otuz yıldır CIRAD² üyesi, fakat mensubu olduğu topluluk tarafından hep kötü gözle bakılan biri, zira aşırı gürültücü ve başına buyruk, her şeyi ifşa ediyor ve vaaz veriyor. Günde yirmi saat, gezgenin dört bir köşesinde.

Din, Tanrı tarafından esinlendiğine inananların tekelinde değil. Bilimin, hatta son derece mülayim görünen botaniğin de asker-keşişleri var.

Lucien Séguy'nin kişisel düşmanı, mutlak kötülük, şeytan veya Deccal olarak gördüğü şey: toprağı sürmek.

Onun İncil'i ve ona göre insan türünün refahının teminatı: bitki örtüsü.

Özetleyelim. İki ilke söz konusu:

Bir, toprağı sürmekten vazgeçelim.

Saban güzel izler açar, fakat:

- toprağı çıplak bırakarak, su veya rüzgâr tarafından aşındırılmasına yol açar, aynı zamanda toprağı kurutur;
- havaya azami ölçüde CO₂ salar;
- madensel tuzların azalmasıyla toprakların verimsizleşmesini hızlandırır.

İki, ormanı taklit edelim!

Büyük ağaçlar genellikle ince ve verimsiz humus üzerinde yetişir. Fakat diplerinde gerçek bir biyolojik fabrika. onları beslemek

için devamlı çalışır: çürüyen yapraklarla dallar ve bunlara bağlı olarak var olan bütün canlılar, mikroplardan tutun da hiç durmaksızın yeraltı geçitleri kazan, yani toprağı havalandıran solucanlara kadar. Bundan başka, gölge, "zararlı" denen otların gelişmesini sınırlar; bu otların yüzde sekseni bol ışıktaki boy atar.

Şu bizim Lucien laboratuvarını gezdiriyor bana. Pamuk ekmek için olası bütün yöntemleri denediğı, her biri yarım hektarlık yirmi kadar parsel.

"Bakın!"

En yuvarlak ve yoğun toprak taşıyan, en muntazam ve gür bitkiler, çıplak topraktan değil, kurumuş bir bitki örtüsünden çıkıyor.

Lucien ışıldıyor.

"İşte yeni baştan bir orman yaratıldığında alınan sonuçlar!"

Benzerlik göze çarpacak kadar belirgin değil. Fakat böyle bir şevki kırmaya ne hakkım var? Gayet ikna olmuş bir halde başımı sallıyorum: Evet Lucien, tam anlamıyla bir orman adeta.

Açıklama daha sonra gelecek, başka bir parselden, oluşmakta olan bir "orman"dan. Büyük ağaçların görevini uzun hintdarısı sapsapları görüyor. Altında bir ot boy atıyor (*Brachiaria*). İki tür de yemyeşil, bu da neme ulaşabildiklerinin kanıtı, iki aydır yağmur yağmamasına rağmen. Ot, hayvanlara yedirilen ot haline gelecek. Taneler toplandıktan sonra, sapsaplar, üstünde başka "ağaçlar"ın, yani pamuk fidanlarının rahatça büyüyebileceğı samana dönüşecek.

"Orman"da attığımız her adımda, yüzlerce minik papağan havalanıyor. Burayı evleri bellemişler. Lucien fidanları birer birer eline alıyor. Arada sırada eğilip iki parmağını toprağı batırıyor. Sonra, memnun bir şekilde doğruluyor.

Kendi kendine konuşuyor. Veya kuşlarla belki de. Uçsuz bucaksız alanlar daima mistikler doğurmuştur.

İleri Karakollarda

Diamantino'nun kuzeyi. Önce, kamyonların ortasında sıkışmış bir halde, üç saatlik yol. Sonra, mısır ile hintdarısı arasında bir o kadar yol daha. İnsanların var olduğuna dair tek işaret, arada sırada palmyelerin üstünden görünen bir su haznesinin ucu veya o kadar sarıldıktan sonra kemiklerimizi yerli yerine oturtmak için arabayı

durdurduğumuzda duyulan görünmez bir rüzgâr çarkının gıcırtısı. Karşımıza çıkan yegâne köyün orta yerinde, bir Bakire Meryem heykeli bize hoş geldiniz diyor. Çimenliği daha yüksekte sulamak için, döner fıskiye başının üstüne yerleştirmişler.

Guapirama *fazenda*'sı ve on yedi bin hektarı yolun en ucunda bulunuyor. Tüm Brezilya'da iki yüz bin hektarı işleten Maeda tarım sanayii grubunun mülkü.

Hangarlar, her boyda hangar, sıkıştırılıp sertleştirilmiş toprakta oraya buraya kondurulmuş dizi dizi hangar.

Pamuk için dev hangarlar. Makineler için büyük hangarlar. Yatakhaneler için uzun hangarlar. Yemekhane için camekânlı bir hangar. Bir bahçeyle çevrili kübik bir hangar: Yöneticinin "villa"sı. Mal sahibinin mavi uçağı için duvarsız bir hangar. Sarı, gübre serpme uçağı için çatısız bir hangar (yepyeni bir ondüle sac hazırlanıyor).

Hangar Brezilya'nın başlıca müttelîki. Kalkınmakta olan bir ülkenin hangarların yardımına ihtiyacı var. Hangar en hızlı çatılan bina. Ayrıca hangar, hangardaki konfor eksikliği, dinlenmek için orada bulunulmadığını gösterir. Hangar, bizatihi, çalışmaya teşviktir. Henüz kök salmanın vaktinin gelmediğini de ima eder. Bir hangarın temelleri yoktur.

Dizi dizi hangarın meydana getirdiği şey bir çiftlik değil, bir üstür. Yani, düşmanca denebilecek çevrede bir ileri karakol.

Karşılaşılan erkekler bütün toprak emekçilerine benziyor: tozun oğulları. Analarından daha yeni kopmuşlar. Ancak anaları onları yeniden ele geçirmekte gecikmeyecek. Fakat burada, hangarlar tarihi tamamlıyor. Yakında çekip gitmek, kuzeye doğru devam etmek, başka tarlalar açmak, toz değiştirmek gerekecek.

Bu hangarlar, bu hangar kalabalığı, geçmiş olmayan bir yerde olduğumuza işaret ediyor. Yol açıcıların en öncülerinin, ilk saftaki erkeklerin memleketindeyiz. Havada bir şeyler değişmiş, bir coşku hali, bir titreşim, meçhulün, belki de tehlikeli olanın yakınlığı.

Uçlara meraklı biri, haritaların kenarına çok düşkün biri yanılmaz: Sınır yakınlarında olmalı.

Gözün ufka kadar gördüğü tek şey. beyaz. Hasadın ilk günü (16 Mayıs Pazartesi). Mato Grosso'da hasadın ilk günü şüphesiz. Uzakta. birkaç yeşil leke kıpırdıyor. Daha da uzakta. orman beyaza set çekiyor. Orman daha ne kadar dayanacak? Beyaz bir deniz Brezilya'nın kalbini ele geçirmiş. Bizim için beyazlık. kardır veya buzdur. Beyaz saftır, saf soğuktur. Bu büyük tropikal beyaz ne peki? Hangi tuzakları gizliyor içinde?

Daha yakından bakınca, yeşil lekelerin ne olduğu ortaya çıkıyor: Oldukça vahşi canlılar, daha kesin söylemek gerekirse böcekler, hatta yırtıcılar, boyları kocaman (üç metre yükseklikte), ağgözlülükleri dehşet verici: Altı yeşil canavar, kara ve çengel gibi parmakları bahtsız pamuk fidanlarını yakalayıp ağızları olması gereken derin bir çukura daldırıyor. Diş yerine, çelik tekerlerin durmaksızın döndüğü bir oyuga ağız denebilirse tabii. Sözün kısası, hizaya dizilmiş John Deere marka altı makine. Bunlara başka mekanik böcekler eşlik ediyor: Sarı karıncalar, bunlar da dev gibi, pamuğu taşımakla yükümlüler. Bir de gri ve kırmızı kızböcekleri var: Normalde kıvrık olan ayakları, aniden açılıyor, sonu yok gibi. Hasadın daha yeni kaldırıldığı tarlaları suladıkları bu sis de ne? Gözenekli, hatta sidik sızdıran ayaklar... Brezilyalı bu tuhaf kızböceklerinin fizyolojisi insanı şaşırtıyor.

Bu sırada, pamuk kasalara boşaltılmış, bir cendere de pamuğu uzun uzadıya ezip bastırıyor. Kamyonlar bekliyor: Bu koca gri külçeleri almaya gelmişler. Beyaz rengin verdiği baş dönmesinin ardından bir baş dönmesi daha. Bu iri mekanik böceklerin sürücüleri var tabii. Ama yere hiç ayak basmıyorlar. Tarlalarda hiç insan yok. Afrika geliyor gözümün önüne. Eski plantasyon günlerindeki hasadı düşünüyorum. İki yüzyıl önce, bu on bin hektarda eziyet çeken kaç köle görürdüm acaba?

İlerleyen Sınır

Vatanlarımıza sınır çekmek için kendi aramızda onca boğazlaşmış olan, tarlaların veya bahçelerin çitleri için mahkemelerde onca kavgaya tutuşmuş olan biz Avrupalılara göre, bir sınır sabit olmalıdır.

Öyleyse, Brezilya haritasında, her yıl dört ana yöne doğru yer

değiştiren bu hat nedir? Dünyanın en büyük çiftliğidir bu, büyüme-ye de devam etmektedir.

Avrupalı için bir başka şaşkınlık vesilesi: Bizler tarlaları mütemadiyen boş bırakıyoruz; Brezilyalılar ise mütemadiyen bir şeyler ekıyorlar. Aynı gezegende, burada uzama yönelik bu küçümseme, orada bu açgözlülük neden?

Bu ilerleyişte askeri bir yön var. Bütün bir ulusun itmesiyle, yürüyen bir ordu sanki.

Ve sınır, sürekli olarak yenilenen bu sınır, tarla açıcı öncüler savananın sonuna gelip de büyük ağaçlara saldırıma başladıkları zaman. cepheye dönüşüyor.

Bu savananın Brezilya'ya ait olduğuna ve istediği gibi kullanma hakkına kimse itiraz etmiyor. Kavg, kuzeye doğru daha yukarıda patlak veriyor.

Esaslı bir uluslararası hukuk sorusu: İnsanlığın topyekûn hayat-ta kalması için elzem olan bir zenginlik kime aittir?

Amazon Ormanları gezegenin biyolojik çeşitliliğinin başlıca korunma alanı (bitki türlerinin beşte biri, kuş türlerinin beşte biri, memeli türlerinin onda biri). Ayrıca, dünyanın en geniş ormanı olduğundan. sera etkisinin gelişmesini frenliyor.

Bu koşullarda, Amazon Ormanları kime aittir?

Dünya Ticaret Örgütü Genel Müdürü makamını elde etmek için, Fransız Pascal Lamy kampanyasını Brezilya'da yapmıştı. Biri ona Amazon bölgesiyle ilgili bir soru yöneltti: Burası için özel bir statü düşünölmeli mi?

"Bu soruna değinilebilir," diye cevap verdi aday.

İhtiyatlı davrandığını sanıyordu. Sönmesi haftalar sürecek bir yangın başlattı. Şunu bilin ki Brezilya, topraklarının neresinde olursa olsun egemenlik hakkına yönelik en ufak bir sınırlamayı asla. ama asla kabul etmeyecektir! diye haykırdı São Paulo basını ve bağırıp çağırdı siyasiler.

Titanların Kavgası: dünyanın en büyük ormanına karşı dünyanın en büyük çiftliği. Gezegeni beslemek için, gezegeni havasız m bırakmak gerekiyor?

Hukukçuların Savaşı: *Amazon bölgesi, Antarktika*; en sıcak, en soğuk; en nemli, en buzlu. Hayatta kalmamız için elzem olan bu iki alan nasıl korunur?

İlerlemenin Baş Dönmeleri

HER BÜYÜK hamlenin kaynağı nedir? Bir ulusun dinamizmi için gerekli akıldışılık payı ne kadardır? Yaşlı ülkelerimizin uyuşukluğuna bakacak olursak, aşırı akıl enerjilerini yiyip bitirmiş gibidir gerçekten de.

François de Sales tarikatından peder Jean Bosco, Torino'da yaşamaktadır. 1883 yılında bir gün, bir rüya görür. Daha doğrusu bir vahiy: Brezilya'nın kalbinde. 15. ila 20. paraleller arasında yeni bir medeniyet doğacaktır.

Her ne kadar bu ülke akıl hocası olarak kendine pozitivist Auguste Comte'u ve slogan olarak "Düzen ve İlerleme"yi uygun görmüş olsa da, alametleri hiçe sayıyor değildir. Bu yüzden de ilk anayasasında (1891), başkentin, vahiy gelen İtalyan'ın belirttiği yere kurulması öngörülmektedir.

Yüz altmış yıl süren tartışmalardan sonra, şehir hiçliğin ortasında meydana çıkıverir.

Brasilia.

Ondan önce hiçbir şehir üzerine bu kadar çok kafa yorulmamıştır.

Tam da bu nedenle, o kadar çok kafa yorulmuş, düşünülmüş, düzene sokulmuş, tanzim edilmiş, kesilip biçilmiş olduğundan, delirmiştir.

Yürümek imkânsız, ne sığınılacak gölge, ne oturup konuşulacak kahve önü, ne de yönünüzü bulmanıza yardımcı olacak şehir merkezi... Yalnızca işlevsel olan: bankaların oluşturduğu kare, otellerin oluşturduğu çift kare, bakanlıkların oluşturduğu dikdörtgen, hastanelerin oluşturduğu elips, atmosferi nemlendirmek ve şık yazlıkları çevrelemek için yarım daire şeklindeki büyük (suni) göl... Bu şehir yaşayan bir beden değil, bütün hayati organların yan yana konulduğu bir otopsi masası daha ziyade. Hayat bekleniyor. Gele-

ceği ümit ediliyor. Fakat hayat gelmiyor. Hayat başka yerde kalıyor. Hafta sonları, zenginler için, Rio'da. Daha yakında ise, civardaki tepelerde, yoksulların yoksul evlerinde.

Uzaman bu baş döndürücü şekilde güvenli bölgelere ayrılmasında, gelecek unutulmamış. Hatta geleceğe seçkin yerler ayrılmış. Gelecek, *o futuro*, hayali kurulan bir cennetten de öte, Brezilya'nın güneşi, her enerjinin kaynağı, her hareketi hareket ettirici güç.

*Preservando o passeio
Anticipando o futuro**

Girişin karşısındaki bir panoda iri mavi harflerle yazılmış olan, Tarım Bakanlığı'nın Araştırma Merkezi Embrapa'nın sloganı, Brezilya için öyle sıradan ki, bunda bir yatıştırma ve kamuflaj stratejisi olabileceğinden şüpheleniyorum. Oradan geçen kişinin içini bu şekilde rahatlatmak istemelerine bakılırsa, içeride esaslı ve endişe verici şeyler dönüyor olmalı.

Bundan kısa zaman öncesine kadar, bitki yetiştirme, tüm insan faaliyetleri arasında, geleneklerin sığınağıydı. Toprağı işleyen kişi, insan ile doğa arasındaki binlerce yıllık bağı sürdürür ve tevazu, sadelik. aile hayatı, istikrar, nesilden nesle aktarılan doğrular gibi sonsuz değerlere vücut verirdi.

Genişçe gülümseyerek bana elini uzatan adam, beni başka bir âleme, tüm eski sınırların ortadan kalktığı bir âleme, *o futuro*, götürecekti. Hayat koca bir kazan, yakında kimse bu kazanın içindeki canavarların arasından yavrularını bulamayacak.

Bu sevimli bilginin ismi Elibio Rech. Bütün genetik transferler üzerine yapılan araştırmaları düzenliyor. Şu an için, beni bir seraya davet etti, beyaz yumaklar arasında beyaz önlüğüyle, sıra sıra pamuk fidanları arasında dolaşp her birine sevgiyle dokunuyor. Bundan daha hoş bir görüntü olabilir mi? Niye çekineyim?

"Bu pamuk fidanlarının her biri farklı. Pamuğu genetik olarak programladık, karşımıza yeni bir imkân bulup çıkarsın diye."

* Geçmişî koruyup geleceği öngörelim. -Ç.n.

Başımı sallıyorum.

Yol açıcılık zihniyeti Brezilya'nın havasında öyle güçlü ki demek, bitkilere bile bulaşmış. Onlar da sınırlarını itelemeye karar vermiş.

Adeta babaca bir gururun hissedildiği geniş bir el hareketiyle, ağaçlık ordusunu gösteriyor bana.

"Bunlar bitki yiyen böceklere bugüne kadar görülmemiş şekilde direnecek. Şunlar zararlı ot ilaçlarından etkilenmiyor artık: Zararlı otlar ölüyor, onlar kalıyor."

Şimdilik, her şey yolunda. Bildik bir sahadayım. Avrupa da genlerle muhtelif oynamalardan iyi anlar. Knoxville'deki eski hippî şarkıcı bana gerekli dersleri verdi. Fakat yeni bilgin arkadaşım bununla kalmayacak. Küçük konferansının başından beri gözlerindeki eğlenen bakış biraz daha arttı. Besbelli, bana bir sürpriz hazırlamış.

Hâlâ Yaratılış'ın eski sınıflandırmalarına tutunan, eski inançların adamı olarak, hayvanların ve bitkilerin iki farklı âleme ait olduğunu sanıyordum.

Hata etmişim.

"Örümcekleri bilir misiniz?"

Brezilya faunası hakkında pek az şey bilen bir ziyaretçi bile iri ve tüylü yerörümceğinden bahsedildiğini duymuştur.

"Brezilya dünyanın en çeşitli örümcek nüfusuna sahiptir."

Bu güzel haber için ev sahibime en içten tebriklerimi sunuyorum.

"Bunların hizmetinden yararlanmaya karar verdik."

"Efendim?"

"Her biri ulusal kalkınmaya katkıda bulunacak."

Tamamen hemfikir olduğumu ifade edebiliyorum ancak. Fakat bu hünerli hayvancıklardan nasıl bir yardım bekleyebiliriz?

"Örümceklerin imal ettiği iplikler incelikleri, esneklikleri ve sağlamlıkları bakımından son derece kayda değer. Dünyanın en iyisi yapmak için pamuğumuzda yükseltmek istediğimiz nitelikler hepsi de. Çözüm basit. Bütün örümceklerimiz arasından, en iyi işçileri seçmek. Bunların genini almak ve bu geni pamuk fidanlarımızın en yatkın olanının içine sokmak."

İyice belirgin bir baş dönmesi hissine karşı kendimi korumak için, sırtırmaktan başka yapacak bir şey bulamıyorum.

"Yani yakında Brezilya tarlalarında örümcek sürüleri mi göreceğiz?"

"Tarıma ilişkin görüşünüz tamamen demode. Genleri çoğaltmak için artık ahırlara ihtiyacımız yok..."

Örümcek işvereni dostumuz Elibio, kibrin tehlikelerine karşı hiç uyarılmış mı acaba?

Bir zamanlar, çok eski çağlarda, Lidyalı (günümüzde Türkiye'nin batısı) bir genç kız varmış. Kumaşları lal rengine boyayan bir kumaş boyacısının kızıymış ve adı Arakhne imiş. Çok maharetli elleri olan ve kendine fazla güvenen bu kız, günün birinde Athena'ya dokumacılık sanatında meydan okumaya kalkmış. Bu küstahlığa çok sinirlenen Athena bir kocakarı kılığına girmiş, Lidyalı kızı ziyaret edip ona ihtiyatlı olmasını öğütlemiş. Arakhne haddini bilmezlikte ayak diremiş. Yarışma günü gelip çatığında, Athena kendini beğenmiş ölümlüleri tasvir eden bir kumaş dokumuş, besbelli iyice yüzsüz olan Arakhne ise tanrıların rezaletlerle dolu hayatını canlandırmayı seçmiş. Hem işin konusu hem de harikulade niteliğinden dolayı iki kere öfkeden deliye dönen Athena, mekiğiyle rakibesine vurmuş ve şaheseri parçalamış. Arakhne çaresizliğinden kendini asmış. O dakika, bir örümceğe dönüşmüştü.¹

O futuro'yu ne kadar göklere çıkarırsak çıkaralım, daha ziyade tehlikeli bir diyar olduğunu kabul etmek zorundayız. Etrafı çevrili bazı alanlar tahsis edilmiştir ve bütün laboratuvar kapılarının üstü uyarılarla kaplıdır.

Elinde ince cam boru, Elibio, biyolojik bir sınırı aşmakla ilgili ilk dersi veriyor.

Sevimli ve neşe saçan laborant kızlar etrafımızda gidip geliyorlar. İçlerinden biri öğrenimine Paris'te başlamış, sahil yoluyla ("hâlâ inşaat çalışmaları sürüyor mu?") ve Pasteur Enstitüsü'yle ("hâlâ çok mu küçük?") ilgili haberler almak istiyor benden.

Bilgin arkadaşım en iyisini sona saklamış:

"Beyaz renkle ilgili olarak, süt üzerinde çalıştığımızı biliyor musunuz?"

Bilgisizliğimi itiraf ediyorum ve içimde bir şey masumiyetin simgesinin ta kendisini, anamızın ilk hediyesini çarpıtma fikrine isyan ediyor.

"Örümceklerin genini sütün içine koyuyoruz. Kevlar'dan* daha esnek ve daha dayanıklı iplikler elde etmek amacıyla. Yakında süt-le, çelik zırh kaplamalar, uçak gövdeleri inşa edeceğiz."

"Yakında mı?"

Yine yaşlı Avrupalı refleksim harekete geçiyor: Yaşasın bilim, elbette, var gücümle alkışlarım. Fakat, alışana kadar, süreç biraz yavaşlatılamaz mı? Sorumu yineliyorum:

"Hemen değil, değil mi? Kaç yıl içinde?"

"Ah, dört-beş yıldan fazla değil. Hiçbir ülke geleceğe Brezilya kadar yakın değildir."

* Günümüzde zırh, kurşun geçirmez yelek, miğfer, gemi halatı, dağcılık halatı, paraşüt ipi, madenci, itfaiyeci giysileri, uçak kanatları, vs. imalatında kullanılan, çok hafif karbon kökenli çok sağlam liflerden oluşan bir malzeme. —ç.n.

Büyük Koordinatör

BRASILIA'NIN Büyük Şehir Plancısı her şeyi düşünmüş. Özellikle de yönetimin üst kademelerinde yer alanların konutlarını. Hem rüşvetin hem de özel sektörün yüksek maaşlarının çekiciliğine karşı koyup elinden gelenin en iyisini yapması ve bunu yaparken de hayırhah bir elle, asla nemli olmayıp daima kararlı bir elle, geleceğin yolunda ulusa rehberlik etmesi için devlet memurlarının seçkin tabakasını nereye yerleştirmeli?

Suya yakın bir yer tercih edilecek, hem az masrafla lüks yapılması yarattığı, hem de eski başkentin (Rio) özlemine yatıştırdığı için. Farklı yerlere dağılmış daireler yerine, özellikle bu kullanıma uygun bir lüks konutlar topluluğu tercih edilecek. Yüksek kademedeki memur diğer yüksek kademedeki memurların arasında yaşadıkça (çocuklarının, meslektaşlarının çocuklarıyla tanışıp sonra da evlenerek türü devam ettirmesi şansı yüksek olur böylece), kameralarla ve polislerle daha yakından gözetlendikçe (yüksek mevki-dekilerin onun varlığına verdiği değerin kanıtı; evlilik dışı ilişkilerinse zorluğu artar: Bu ilişkileri, devamlı her yerde hazır ve nazır olan bütün bu gözlerden gizlemek deha gerektirir) daha iyi gelişip serpilir.

Bu kendi içine kapalı bölgelerin en şık Tennis Kulübü'dür. İsminden de anlaşılacağı gibi, birkaç tenis kortu bahçenin bol ve gürlü yeşilliğine birkaç kırmızı leke ekler.

O gün, bir genç kadınlar ordusu –bazıları hayli çıplak–, ağaçlıklı yollarda geziniyor. Yüksek devlet memuriyetine gerekli serinkanlılık böyle bir istilaya nasıl direnecek? Neyse ki, bir zil çalıyor, bunu parmak arası terliklerin sersemletici şlak-şlak sesleri izliyor: Konferans merkezine doğru ilerleyen güzeller bunlar. Ayıp bana, toplantının konusunu okuma zahmetine katlanmamışım:

ANNE SÜTÜNÜN GELİŞTİRİLMESİ DERNEĞİNİN II. KONGRESİ

Etraf sakinleşince, şatafatlı bir bungalovun kapısını çalabilirim. Kapıyı Dominique de Villepin açıyor. Küçük erkek kardeşi demek istiyorum. Yahut da tıpkısının aynısı. Bu insanların hepsi birbirine benzer. Yediklerinden mi, dadılar tarafından büyütüldüklerinden mi, sık sık ev değiştirdiklerinden mi? Yakışıklılar, uzun boylular, zayıflar, iyi yetiştirilmişler, birkaç dil konuşuyorlar. Çocuklukları önce Washington'da, sonra Tokyo'da, sonra Londra'da, sonra Meksiko üzerinden Delhi'de geçmiş. Ya da tersi. Elçi veya göçebe şirket yöneticisi çocukları. Her küreselleşme kendi seçkinlerini yarattı. 16. yüzyıldakinin, İspanyol küreselleşmesinin, Cizvitleri vardı. Genetik intikalleri sınırlayan dini yaşam biçimlerine rağmen, hangi ülkede ve iklimde yaşarlarsa yaşasınlar. akıllarında hep aynı düşünce olduğundan, bu aziz pederlerin de sonunda birbirine benzediklerinden eminim.

Dominique de Villepin, yani Roberto Azevedo demek istiyorum, Brezilya Dışişleri Bakanlığı'nda "uyuşmazlıklar genel koordinatörü" Genellikle diplomatlara, gerçek bir iktidarlarının olmayışını, yürüttükleri müzakerelerin çıkmaza girmesini telafi etmek için şatafatlı unvanlar verilir. Fakat bu koordinatör farklı bir yapıda. Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı nihayet zafer kazanan bir hukukçu ekibinin başında iki yıl boyunca bulunan o. Washington hükümetinin Amerikalı pamuk üreticilerine verdiği sübvansiyonları Dünya Ticaret Örgütü'nce yasaklatan da o.

Genel Koordinatör eşgüdüm sağlanamayacak olanlar arasında eşgüdüm sağladı. Öncelikle de Brezilyalılar ile Afrikalılar arasında. Birbirine bu kadar benzemez iki tarımcılık olabilir mi? Bir yanda, aşırı gelişme, makineleşme; diğer yanda, ailece, ürünlerin çıplak elle yetiştirildiği ve toplandığı köylerdeki küçük toprak parçaları. Rekabet edebilir olmak dışında, hiçbir şeyin birbirine yaklaştırmadığı iki dünya. Brezilyalılar ve Afrikalılar rekabet edebilmek için karşıt yöntemler kullanıyorlar: Birinciler rekor seviyede verimi, ikinciler en düşük fiyatları. Dolayısıyla, Brezilyalılar ile Afrikalılar aynı liberal talepte birleşiyorlar: Piyasa kuralı uygulanmalı-

dır. Hile yapanlara, yani üreticilerine sübvansiyon verenlere, Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı da ittifak halindeler.

Fakat Brezilyalılar ve Afrikalılar kaygılıydı: Washington ve Brüksel'i karşılarına almak akıllıca mıydı? Yeryüzünün iki büyük gücü misillemeye bulunmaz mıydı?

Bunun üzerine tartışmaya yeni şahıslar katıldı, karmakarışık ve gürültücü bir grup: Sivil Toplum Örgütleri.

Birkaç on yıldır, her uluslararası toplantıda onlara yer veriliyordu. Biraz kenarda köşede bir yer. Çocukların masası. Fakat zamanla, bu masa gittikçe gürültülü bir hale geldi, ebeveynlerin konuşmalarını duyulmaz hale getirecek derecede. Medyanın dikkatini ve dolayısıyla kamuoyunun sempatisini sırf kendi üstüne çekecek derecede.

Genel Koordinatör, ilerici denebilecek *New York Times*'in ve gayet muhafazakâr olan *Wall Street Journal*'ın, Amerikan hükümetini ve hükümetin tarımcılara sübvansiyon verme sistemini aynı şekilde yerden yere vurdukları o haftayı hatırlıyor.

Roberto Azevedo gülümsüyor, hatta, o kadar ağırbaşlı, ölçülü, seçkin olan bu adam, memnuniyetini belirten bir hareket yapmak için kendine izin vererek, iki kolu başının üstünde, geriniyor.

Wall Street'i ve küreselleşme karşıtlarının en devrimcilerini aynı orduya yazdırmayı başarınca, üstelik bir de onlara aynı marşı –"Liberalizme Hamdolsun!" (bırakalım piyasa yaşasın, bütün piyasa, yalnızca piyasa)– söyletmeyi becerince, insanın birazcık gururlanmaya hakkı vardır.

Dışarı, Tenis Kulübü, aniden, gürültülü. İçinde insanların bulunduğu bir kuşhanenin şamatası, kuşların şakımasının yerini aldı. Gıdıklamalar, cikirdemeler. Anne sütü kongresine katılanlar, toplantıya ara vermiş olmalı.

Çin'den Korkmuyoruz

Bir Geri Üssün Kaderi

Gelecek burada başladı.

Eskiden Yerliler vardı. Fakat Yerlilere göre zaman (günler, aylar, yıllar) bir çemberdir ve bir çemberin geleceği yoktur.

Bu eskiden sonra, Rio oldu. Fakat Rio tatilleri çok sever ve as-kiya alınmış zamanla gelecek inşa edilmez.

1554'te, başında Manuel de Nóbrega ve José de Anchita'nın bulunduğu küçük bir Cizvit grubu Güney Amerika'ya ayak basar. Ormanlarla çevrili yüksek bir yaylayı seçerler ve Aziz Pavlus'un, São Paulo'nun himayesine verdikleri birkaç ev inşa ederler. Oradan deniz görünmemektedir. Mükemmel: Vatanları Portekiz'i daha az öz-leyeceklerdir. Akıllarını daha çok işe vereceklerdir, yani en kârlı fa-aliyet olan Yerlileri yakalamaya. Öncüler gitgide büyüyen bu köyü genel karargâhları haline getirirler. Sefere oradan çıkarlar. Onlara *handeirantes* denir, zira her birliğin kendi bayrağı (*handeira*) var-dır. Yol alırken, ülkeyi keşfeder ve kendi kralları hesabına sahiple-nirler.

1494'te, Tordesillas'taki İspanyol manastırında, Papa VI. Alex-ander (Borgia) Yeni Dünya'yı taksim etmişti. Kuzey Kutbu'ndan Verde Burnu'na bir ilk hat çizilmişti. İkinci hat üç yüz yetmiş fersah daha batıya çizilmişti. İspanya bu sınırın ötesinde keşfettiği bütün toprakları aldı. Yani Brezilya'nın en büyük bölümü Madrid'in payı-na düşüyordu. Yalnızca doğuda bir şerit (ikinci hat ile Atlas Okya-nusu arasında) Portekiz'in resmi mülküydü. Fakat bir Papa, Borgia bile olsa, bayrak taşıyıcılarının iştahına karşı ne yapabilirdi ki?

Toprak hakkıyla ilgili (çok vahşi) bir Brezilya anlayışı doğru ve bu hiç değişmeyecekti. 18. yüzyılda, az çok her yerde altın bulu-nunca, São Paulo, maceracı kabilelerin demir aldıkları bir kara li-

manı oldu. 19. yüzyılın başından itibaren, üniversitenin kurulmasıyla burası çok önemli bir entelektüel merkez haline geldi. Kahve yetiştirme, dışarıdan alınan göç, 14-18 Savaşı fırsatı (ithalatın azalması, yerel sanayinin gelişmesi...): Öncülerin üssü, ulusu harekete geçirici güce dönüştü.

Küresel Büyük Şehir

Geleceğe aday bir ülke devleşme yönünde çalışmalıdır. São Paulo da bu şekilde, pek muteber ancak pek çekişmeli olan dünyanın en büyük şehri unvanı için yarışır.

Bay Machado düğünler konusunda uzmanlaşmış bir fotoğrafçıymış. Fakat gelecek onu can evinden vurmuş. Onu ilgilendiren konuda, dijital makinelerde somutlaşan bir gelecek. Bir töreni ölüm-süzleştirmek için mesleği fotoğrafçılık olan birine niye para ödensin, amatör fotoğrafçı olan bir kuzen yüz kere aynı kareyi çekebilecekken ve negatifini Photoshop sayesinde düzeltebilecekken, yani en iyi fotoğraf sanatçısına denk olabilecekken (en azından öyle olduğunu sanır)?

Bay Machado hakikati seviyor. Bu yüzden dijitalden nefret ediyor, işine mal oldu diye değil. Dijital, hile yapmaya imkân tanır, isteklerimize uygun hale gelinceye kadar gerçekliği değiştirmeye imkân tanır. Fakat gerçeklik ancak yüzeyde değişir. —Mış gibi yapar. Derinliğine bakıldığında, gerçeklik, eskiden olduğu gibi gerçeklik işini sürdürür. Dijital ise buna karşı hiçbir şey yapamaz. Bay Machado yanında, sağ koltukta duran üç kitaplık bir koleksiyon gösteriyor bize; köşeleri kıvrılmış, paramparça olmuş, üstüne notlar alınmış, belli ki binlerce defa göz atılıp incelenmiş yol arkadaşı bir çalışma. Son derece dindar olan bu ülkede, bir Kitab-ı Mukaddes veya sayısız tarikatlardan biri tarafından tekrar tekrar titizlikle gözden geçirilmiş, anlaşılır kılınmış, modernleştirilmiş sayısız versiyonlarından biri olsa gerek.

"Hayır, beyefendi, şehrin planı yalnızca. Yetmiş beş bin sokak. Hepsini bilmek imkânsız. İyisi mi, sizi şimdiden uyarayım: Kaybolacağız."

Brasilia, São Paulo. Brasilia'da kaybolmak imkânsız. São Paulo'da yolunu bulmak imkânsız. İdari başkent. ekonomik başkent.

Düzen ve ilerleme. İlerlemede kim yolunu bulabilir ki? Bugün yetmiş beş bin sokağı var, yarın seksen bin olacak.

Fakat dijital modernlik henüz her şeyi yutmadı.

"Evet, beyefendi, bazı gerçeklikler direniyor. Mesela, ulaştırma gerçekliği. Dijital modernlik, fareye bir tıklayarak insanların bedenlerini bir yerden başka bir yere taşımalarına henüz imkân vermiyor. Bu nedenledir ki şoförlük mesleğine sığındım. Ne dersiniz? Dijital. şoförleri de yutacak mı?"

Bay Machado yüzünü buruşturuyor ve sağ elini kaldırıyor. Bay Machado kaderci:

"Dijital yaygınlaşmaya devam ederse, başka yere gideceğim. Her halükârda, artık genç değilim. Çok uzun süre kaçınama gerek kalmayacak. Ben gençleri düşünüyorum."

Derken, Bay Machado ağlamaya başlıyor. Gözlerinden akan yaşları silmiyor. Yetmiş beş bin sokağın eski fotoğrafçının tek kâbusu olmadığını sonradan öğreneceğim. Ön sağ koltukta, ölü yerinde,* bir hayalet var. Bay Machado'nun on altı yaşında bir oğlu varmış. Bir akşam, kafenin birinde, başka bir gençle epey şiddetli bir şekilde atışmış. Ertesi gün, öbür genç gelip eski fotoğrafçının oğlunu boğazlamış. Bay Machado, kırmızı ışığı fırsat bilip bana bakıyor. Şişmiş gözlerini ve ağzını görüyorum dikiz aynasından. Ağlamayı kesmiş. Gülümsüyor. Gülümsemeyi kessin diye yalvarmak için kendimi zor tutuyorum. Tebessümü gözyaşlarından daha keder verici.

"Yetmiş beş bin sokağı olan bir şehirde insanlar nasıl akıllarını kaçırmaz?"

Üç saattir arabayla yol alıyoruz. Günün birinde São Paulo'dan çıkmayı başarabilecek miyiz?

Hem, São Paulo'dan çıkılabilir mi?

Dünyanın en büyük şehri dünyayı istila etmiştir belki de?

Bir saat daha geçiyor. İşte, yarısı ağaçlarla kaplı bir tepe: Bina-

* Fransızcada, konuşma dilinde, otomobil sürücüsünün yanındaki koltuğa "ölü yeri" denir. -ç.n.

lar ancak yamacın ortasına kadar yükseliyor. Sonra bir tepe daha, bir tane daha. São Paulo sonunda bitti galiba.

Fakat São Paulo'dan hemen sonra, fabrikalar başlıyor. Her yerde fabrikalar ve küpler. Tek başına veya üst üste yığılmış küpler, fabrikalarda çalışan insanların yaşadıkları evler herhalde bunlar.

Gelecek orada başladı, kahve ve şeker sayesinde. Brezilya'nın geleceğini imal eden makinede, pamuk çarkın küçük bir dişlisiydi sadece. İklim çok elverişli değildi: Yengeç Dönencesi'ne rağmen, yeterince sıcaklık yoktu, yanlış zamanda ise çok yağmur vardı. Pamuk hava değişimini, kuzeye veya kuzeybatıya doğru çıkmayı tercih etti. Fakat fabrikalar kaldı. Onlarca ve onlarca kilometre boyunca, fabrikalar dip dibe. İsimleri, büyük rengârenk levhalarda gururla duyurulmuş. Bu gurur dokunaklı. Fakat aslolanı sakladığı açıkça görülüyor: Bu fabrikalar tek bir fabrikanın, Brezilya adlı bir fabrikanın, geleceğin fabrikasının parçaları sadece.

Santista, bu büyük fabrikanın işliklerinden biri. Ülkenin en önemli tekstil fabrikası. Americana adlı küçük şehrin iki gururundan biri (diğer gururu Goodyear). Bu şehir adını yaratıcılarına borçlu: Amerikan İç Savaşı'nın güneyli mültecilerine.

Müdür, derhal belirtme ihtiyacı duyuyor:

"Çin'den korkmuyoruz."

Oradan da hemen Nîmes şehrine geçiyor. Bir soru yağmuru:

"Gerçekten Fransa'da mı bulunuyor? Kaç kişi yaşıyor? Hava sıcak mı soğuk mu? Hayvan yetiştiriliyor mu? Ata biniliyor mu?"

Elimden geldiğince cevap veriyorum. fakat şaşkınlığımı gizleyemedim: Gard idari bölgesinin merkezi olan bu şehir için Brezilya'nın bu tutkulu merakı niye?

Birincisi iki heceli, ikincisi tek heceli iki küçük kelimenin tuhaf yolculuğunu ve dünya çapındaki başarısını bu şekilde öğreneceğim.

On altıncı yüzyılda, Fransa'nın güneyinden kimi dokumacılar, ipekle yün karışımı, yanlmasına dokunmuş özel bir kumaş yaratmıştı. Çok geçmeden, ortaya çıktığı yerden hareketle "Nîmes serji" [*serge de Nîmes*] adıyla ün kazandı.

İngiliz dokumacılar kendi ürünlerini değerli kılmaya çalışıyorlardı. Fransız dokuma yöntemi hoşlarına gitti. Bu yöntemi benimsemeyi ve yeni bir isim vermeyi kararlaştırdılar. "Serj" unutulabilir, çünkü yün ve ipek kullanılmıyordu artık. Kökenine gelince, kolaylık olsun diye iki hece bir hece haline getirilecekti.* *Denim* kelimesi doğdu böylece, çok geçmeden en sade, kaba ve en sağlam pamuklulara bu isim verilecekti.

Bu sırada, Cenovalı denizciler, pamuk ve yün veya keten karışımı, son derece dayanaklı pantolonlar kullanıyorlardı. Fransız meslektaşları bu pantolonları benimsediler ve *gênes*** adını verdiler, bu da *jean* oldu. Fransa'da ve İngiltere'de her yerde bu mucizevi ürünü dokumaya başladılar.

Uzun süre *denim* ve *jean* bir arada var oldu. Atlas Okyanusu'nu geçtikten sonradır ki birbirine karıştılar. İngiltere'den bağımsızlaşmak isteyen kolonide, böyle ince ayrıntılarla uğraşmadı. *Jean, denim* kumaşından yapıldı ve öncülerin kılığı haline geldi.

Santista.

Bir din ismi sanki. Afrika kökenli ezoterik bir kült. Küba Sante-ria'sı gibi. Yahut da dansçı veya şarkıcı büyük bir sanatçının lakabı.

Ne var ki Santista bir tekstil işletmesi; ülkenin ilk tekstil işletmesi olan bu işletme Şili ve Arjantin'de de mevcut. Beş bin beş yüz çalışanı, birçok araştırma merkezi, üniversitelerle eğitim anlaşmaları var. Yaşlı bir hanım (1929'da doğmuş), fakat daima rekabetin ön saflarında.

Sayıyorum. Americana fabrikasının koskoca mekânında –rahat rahat iki hektar var– bir makineden diğerine koşan dokuz işçi görüyorum yalnızca. Bunu müdüre söylüyorum, tespiti eleştiri olarak algılıyor.

"Haklısınız. İşgücü bu fabrikada hâlâ çok fazla önemli. Gelip 2 numaralı birimi görün, tam yanda, orası çok, çok daha modern."

Tekrar sayıyorum. Yalnızca beş işçi.

Müdür yüzünü buruşturuyor.

* Kökeni: *de Nîmes* (okunuşu dö Nim), yani Nîmes işi. –ç.n.

** Cenova'ya Fransızca *Gênes* denir (okunuşu jen). –ç.n.

"Biliyorum," diyor. "Çinlilere karşı koymak için yine biraz fazla. Bu Çinlilerin sırrı, onları bu kadar güçlü kılan silah nedir?"

Uzun zamandır bu soru üzerine kafa yoruyorum. Size cevabımı bildiriyorum: Çinliler ideal işçiyi yarattılar. Yani işçi yokluğundan daha ucuza mal olan işçiyi.

İnsan kendini bir maden ocağının dibinde veya bir yeraltı mezarlığında zanneder: Dev raflarla kaplı büyük bir delik burası.

İki kafes, deliğin içinde hiç durmadan yukarı çıkıyor, aşağı iniyor. Her kafesin içinde –ilkın görünmüyor, gözün karanlığa alışması gerekiyor– bir adam oturmuş. Ve her kafesin –veya her adamın– kolları var, yassı çelikten uzun saplar.

Bu kafeslerin işi, fabrikadan gelen kumaş rulolarını kamyonlardan alıp delikte yukarıdan aşağıya, raflara dizmekten ibaret. Sonra da bunları alıp öbür kamyonu, teslimat kamyonuna koymaktan.

Delikte günde sekiz saat. Bu işin tek avantajı, kafesleri idare edenlerin ölümler diyarına alışıya olması.

Saat 18:00. Karanlık çöküyor. İşçiler birer birer fabrikadan çıkıyorlar. Çok geçmeden otuz kişi, derken elli kişi, büyük bir direğin karşısında. çimentodan küçük bir platformun üstünde sıraya diziliyorlar. İki genç kızla bir delikanlı geliyor. Delikanlı, aile pikniklerinde kullanılan türden demir bir masayı taşıyor. Masanın ayaklarını özenle açıyor. İlk genç kız gri bir kutu koyuyor üstüne: Bir teyp bu.

Bu esnada delikanlı ikinci genç kızın yanına gitti. Direğin dibinde duruyorlar, elleri bayrağı çekmeye yarayan ipten. Müdür sıranın sonunda yerini aldı. Bir baş işaretiyle töreni başlatıyor. Teyp dönen kaset, zahmetli bir çalışma hayatından sonra, emekliye ayrılmaya hak kazanmış. İnleyle inleyle dönüyor. Hışırtilar arasından müziği anlamak zor. Neyse ki işçiler söylemeye koyuldular:

Duydu İpiranga'nın asude kıyıları

Çınlayan uğultusunu kahraman bir halkın.

*Hürriyet güneşinin parlak ışınları
O esnada parladı göğünde vatanın.*

"Sporseverler"in iyi bildiği bir marş bu. Bu nakarat gökyüzüne yükselince, futbol meraklıları çok sevinirler. Gösterilerin en güzeline tanıklık edeceklerini bilirler, çünkü oynayan Brezilya takımıdır. Sarı ve yeşil bayrak, "Düzen ve İlerleme", direğin etrafına sarılarak, ağır ağır iniyor. Koroya bir kuş katılmış sanki. Yorulmak bilmeden, boğuk ve sürekli ıslık çalıyor. Sonunda, bayrak ipinin marçasının gıcırdadığı çıkıyor ortaya.

Santista takımının bu vahşi rekabette, tekstilin Dünya Kupası'ndaki değeri ne?

Final maçında. Çin'e karşı şansı ne?

Açıksözlü olmak gerekirse, teybin başındakiyle bayrak direğinin başındaki iki genç kız dışında, koronun geri kalanı yarım ağızla söylüyorlar marşı, yüzlerinde ise coşkudan çok yorgunluk okunuyor. Fakat hazırolda durmayı sürdürüyorlar ve kimse gülmüyor. İşinden gurur duyan bir insanın ona daha çok şey kattığını herkes biliyor. Gurur, enerjinin anasıdır.

Yakında, ölçüm aletleri geliştiğinden, işletme denetçileri her işçinin kanında mevcut gurur oranını bilebilecekler. Bu oranı yetersiz çıkanın vay haline.

Sınırların kalktığı dünyamızda geride kaldığını sandığımız ulusları güzel günler bekliyor: Gururu işleyip yetiştirmek için doğru mekân.

Stadyum da ulusun bir maketi.

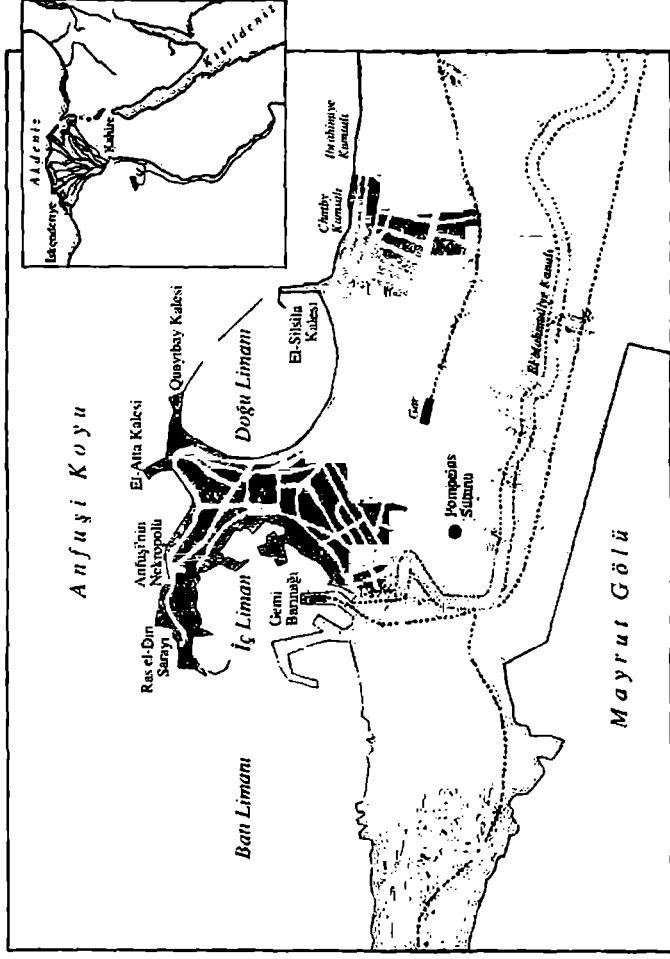
Ertesi gün, 23 Mayıs, başta ABD olmak üzere dünyanın geri kalanına liberal dersler veren, piyasanın şövalyesi Brezilya, gümrük duvarlarını baş döndürücü bir şekilde yükseltmeye karar verdi. "Kim-seden, özellikle de Çin'den korkmayan" tekstil endüstrisi, eğer koruma altına alınmazsa kısa süre içinde ölebilirdi. Dört ayda, Çin tekstil ürünleri ithalatı yüzde yüz yetmiş artmıştı.

Bu önlemler yeterli olacak mı? Brezilya'ya Çin'den yapılan ithalatın çoğu ya kaçak, ya düşük faturalı. Ekonomi ile futbol arasındaki fark, hakemdir. Hakemsiz bir maç düşünün, karanlıkta oynanan, ölüm kalım meselesi olarak görülen. Kurallara kim uyardı?

IV

MISIR

Yumuşaklık Üzerine

Bay Muhammed El-Hüseyini el-Akkad

SEVGİ nasıl ölçülür?

Hata yapma tehlikesi olmadan ve yanılsamaların ötesinde, duygularımızın yoğunluğuna değer biçebilecek aletin henüz ortaya çıkmadığını herkes bilir. Sevgi nesneleri ve sevme biçimleri o kadar çeşitlidir...

Ancak, "botanik sevgisi" kategorisinde, *Gossypium* alt kategorisinde, en ön sırada oluşuna kimsenin itiraz etmeyeceği bir isim herkesin arasından sıyrılır.

Bay Muhammed El-Hüseyini el-Akkad'daki pamuk sevgisi öyle bir güce, eksiksizliğe, bilgiye, tutkuya, şefkate ulaşır ki, Çin'den Teksas'a, Brezilya'dan Özbekistan'a, bunun gibisine hiçbir insanda rastlamadım.

Bay Muhammed El-Hüseyini el-Akkad'ı ufacık tefecik bir adam olarak betimlemek, ona hakaret etmek anlamına gelmez. Yüce Rabbim öyle istemiş! Fakat kendisi mütevazı bir boya sahipse de, çalışma odası devasa. Yüzölçümü iki yüz metrekare. boyası dökülen bir tavanın altında yüksekliği de rahat rahat yedi metre var.

Aşırı kalabalık Kahire'nin göbeğindeki mekânın bu genişliği, Bay Muhammed El-Hüseyini el-Akkad'ın öneminin birinci göstergesi. Kartı ve kartın üstünde yer alan unvanları da bunu teyit ediyor.

BAŞ ARAŞTIRMACI

*Tarım Müzeleri ve Sergileri
Genel Gözetmeni*

"Ziyaretinize çok memnun oldum."

Bu mabede girdiğimden beri ve gayet nazıkçe ısmarlanmış bir Türk kahvesinin gelmesini epeydir beklerken, Bay Muhammed El-Hüseyni el-Akkad'ın gülümsemesi kaybolmadı.

"Çok memnun oldum. Mısır'a hoş geldiniz! Fransa'da da pamuk sevilir mi? Ne kadar sevindim!"

Ben, ziyaretimin nedenini bile unutmak üzereyim. Müzenin ne önemi var. Bay Muhammed El-Hüseyni el-Akkad'm yüzünden gözlerimi ayıramıyorum. Eski hocam Raymond Aron'u öyle çok hatırlatıyor ki bana. Aynı ince hatlar, aynı saydam ve hassas ten, eğlenme ve umutsuzluğun usulca nöbetleştiği aynı aydınlık bakış.

Çalışma odasını dolduran çok çeşitli eski eşyanın arasından, dört sandalyeye dayanmış çok büyük bir tabloyu gösteriyorum. Topraktan devlet başkanının yükseldiği bir buğday tarlasını tasvir ediyor. Hüsnü Mübarek otuz yaşında. Hüsnü Mübarek en üst iktidar mevkiinde bulunduğundan beri, yani 1981'den beri, zaman ona ilişmiyor: Bütün resimlerde hep otuz yaşında. Kollarını öne uzatmış, avuçları göğsü çevrili. Adeta bir İsa Mesih. Müslüman bir İsa Mesih elbette, saçlarını nihayet kesmeyi ve kruvaze bir takım elbise giymeyi kabul etmiş olan.

"Sırtınızı kime dayayacağınızı biliyorsunuz, bakıyorum.

Bay Muhammed El-Hüseyni el-Akkad'ın mavi bakışı duraksıyor. Mısır polisi ironiyi takdir etmiyor olmalı. Fakat Mısır polisinin, yeni arkadaşımı gözetlemekten daha acil işleri vardır mutlaka. O da canı gönülden gülüyor.

"Pamuk bizi bekliyor."

İşte başlıyoruz.

Palmiyelerle saraylar dikilmiş olan park geniş, sarayların hepsi aynı: her biri müze olan neoklasik bloklar. Firavunlar dönemi tarımı müzesi, bilimsel koleksiyonlar müzesi, Ptolemaios dönemi tarımı müzesi, beslenme müzesi, bitkisel ürünler yetiştirme müzesi... Tüm görkemlerine rağmen, bu binalar mütevazılık, hatta tevekkül hissi veriyor. Piramitlerin ülkesinde, turistin ilgisini hiçbir şekilde çekmeyeceklerini biliyorlar. Bütün bu çaresiz müzeler arasında en hazini pamuk müzesi: Kimse ziyaret etmiyor.

"Ama yine de," diye fısıldıyor kulağıma Bay Muhammed El-

Hüseyini el-Akkad basamakları çıkarken, "itiraf edeyim ki, o benim gözbebeğim."

Eşikte bizi iki kadın bekliyor. Mısırlı kadınların taktığı hafif örtü var başlarında, sadece saçlarını örten bir fular. Genel Gözetmen'in asistanları. Hiyerarşiye uymak için olacak, şeflerinden daha da ince ve küçükler. Fakat gözleri aynı şekilde parlıyor. Onlar da sevdaya tutulmuşlar. Önümden çekiliyorlar ve mabede giriyorum.

Yalnız pamuğa ayrılmış on kocaman salon: pamuğun soyağaçları: duvarlarda, kalın kırmızı çizgilerle, pamuk yolları çizilmiş; Hıdiv Mehmet Ali Paşa'nın Mısırlılara pamuk yetiştirmeye koyulmalarını buyuran elyazması emirleri, bir eksen üzerinde dönen kanatlı silindir benzeri sergiliklerde sofuca korunmuş; pelesenkten yapılmış harika mobilyaların içinde onlarca örnek: Amerikan, Rus, Hindistan, Yunanistan, Malta, Tanganika, Seylan, Japonya, Suriye. Irak, Mozambik, Togo, Porto Rico... pamuğu; 12. yüzyıldan kalma olarak gösterilen pamuklu Kıpti kumaşları; fellahları temsil eden kurşundan insancıkların çalıştığı alçı veya tutkallı kâğıt hamurundan manzaralar: Aydan aya pamuğun büyüdüğü, sonra hasadın yapıldığı görülüyor; pamuğun eğrildiği veya dokunduğu fabrika maketleri...

Herkesin dikkatine teker teker sunmak ve herkes adına suçlayıp cezalandırmak için, bir salon dolusu pamuğun düşmanları var bir de. Kısa bir tanıtma yazısında, son döküme göre bin üç yüz yirmi altı adet böcek türünün pamuk fidanının sırtından yaşadığı hatırlatılıyor. On beş kere büyütülmüş olduğundan daha da iğrenç görünen korkunç bitki bitinden insan ilk bakışta nasıl ölesiye nefret etmez? Zararlı kuzenleri *Hemitarsonemus latus* örümceği ve *Tineide pectinophora* tırtılı karşısında insan nasıl ürpermez? Tiksinç *Rhizoctonia solani* mantarının neden olduğu yarını metrekarelik irin dolu kabarcıklar karşısında insanın midesi nasıl bulanmaz?

Pamuğun olanca hayatı, talihi, talihsizlikleri ve her vechesi.

Yarattığı mitoslara varana dek her şey, büyük gezgin ve yalancı Jean de Mandeville'in 14. yüzyılda güya karşılaştığı meşhur koyun-ağacı gibi.

Serginin en sonunda, adeta sırf bilgi olsun diye, rekabete yer verilmiş. Vitrin küçük, sunum insanın yüreğini sıkıştırıyor: Bir kartona yapııştırılmış birkaç kirli lif. Zavallı yün! Zavallı keten! Zaval-

lı kenevir! Günün birinde Pamuk tanrısına karşı savaştıklarını iddia etme küstahlığına nasıl kapıldılar? Bu manasız ve acınası rakiplere acıyarak uzaklaşıyoruz.

Ziyaret boyunca, Genel Gözetmen bir kenarda durup yorum işi ni yardımcısı iki hanıma bıraktı. Gülümsemesi yine değişmişti. Gülümsemesindeki gurur oranı yükselmiş, tenezzülü azıcık artmıştı: Sevgili Fransız ziyaretçi, hazinelerim karşısındaki heyecanınızı, hayranlık gıdaklamalarınızı inanın ki takdir ediyorum; dosdoğru kalbime işliyorlar. Bunu söylediğim için beni bağışlayın ama, beni hiç şaşırtmıyorlar. Benim müzem dünyanın en güzel ve en eksiksiz müzesi. Bunu biliyordum zaten.

Altıncı salonun duvarındaki, uzaktan bakınca üstünde beyaz lekeler görünen o dört büyük kara tablonun ne işi vardı?

Yaklaştım. Kelebekler, kar kelebekleri koleksiyonu gördüğümü sandım ilkin. Doğada böylelerinin var olduğunu bilmiyordum. Üç adım daha attım ve hakikati anladım: Bunlar "hale"ydi. Araştırmamın en başında, farklı kalitedekileri birbirinden ayırt etmem öğretildiğinde, beceriksizce oluşturmayı öğrendiğim haleler. Elinize bir parça pamuk alırsınız. Sol başparmakla işaretparmağı arasında, bir ucunu tutarsınız. Sağ başparmak ve işaretparmağıyla çekersiniz, çekersiniz...

Her hale bir türe aitti: Büyüklük sırasına göre dizilmişlerdi. Her tablonun alt kısmında, derecelendirilmiş bir cetvel liflerin uzunluğunu değerlendirmeyi sağlıyordu. Bu bitkisel kelebek halkı, bu hallerin kusursuz zarafeti, bu titiz düzen, sınıflandırma konusunda insan tutkusunun saf ürünü: Bu tablolar da insan ve doğa hiçbir yerde olmadığı kadar birbiriyle konuşuyordu. Çekinerek, acaba, pek alışılmamış bir şey ama, elbette ki masrafları karşılamam kaydıyla, yanında çalışanlar günün birinde bana buna benzer bir tablo hazırlama ihtimalini düşünebilir mi diye sordum Genel Gözetmen'e.

"Gayet tabii, gayet tabii..."

Bay Muhammed El-Hüseyni el-Akkad başını yavaşça sallıyordu. Belli ki, isteğim onu zor durumda bırakmıştı. İki parmağımla koluna dokunmayı uygun gördüm:

"Şayet mümkün değilse..."

"Her şey mümkündür. Şu şartla ki..."

Zaman geçti. Bay Muhammed El-Hüseyni el-Akkad gerçek bir

güçlkle mi karşı karşıyaydı yoksa müzesinin duvarları arasında beni olabildiğince uzun süre tutmak mı istiyordu sadece?

"İzin almak şartıyla."

"Fakat ben bir şey alıp götürmek istemiyorum ki! Yalnızca bir röprodüksiyon satın almak istiyorum."

"Çalışanlarım büyük mutluluk duyarak size bu tabloyu hazırlayacaktır. Hükümet bize izin verirse."

"Ne izni?"

"Hükümet tohumları ihraç etmeyi yasaklıyor."

"Fakat bu tohumlar ölü. Çok uzun zaman önce terk edilmiş tür-
lere tekabül ediyorlar!"

Bay Muhammed El-Hüseyni el-Akkad açık renk gözlerini bana doğru kaldırdı, Raymond Aron'un bakışını, o yarı hınzır, yarı kayıp bakışını ona veren gözlerini.

"Hükümeti anlamak lazım. Ülkemin geçmişi o kadar çok çalındı ki..."

Bu sefer o koluma dokundu.

"Hükümet daima evet cevabı verir. Talebi, kaç defa gerekiyorsa, hükümete sunmak yeterli. Ümidinizi kaybetmeyin."

Boşluğu anlatmayı unuttum.

Kahire'deki bütün müzeler turistten nefes alamıyor. Pamukla ilgilenense sadece dördümüzdük: Bay Muhammed El-Hüseyni el-Akkad, yardımcısı iki hanım ve lif delisi Fransız.

Kumu da unuttum.

Çölden gelen Kahire havası kumdan ibaret. Kahire'deki bütün yüzeyler devamlı kumla kaplı. İçeri girdiğimden beri, tek bir ziyaretçiye rastlamayışım gibi, hiçbir mobilyanın, hiçbir vitrinin, zemindeki hiçbir taş döşemenin üstünde neden tek bir kum tanesi görmedim? Daima ıssız olan bu müzeyi her saat başı kim bu kadar titizlikle temizliyordu?

Birbirimize yağırdığımız iltifatlar sayısız, sonu gelmez ve harika bir şekilde karşılıklıydı.

"Pamuk memnun olmuştur. Olabilecek en güzel evi tahsis etmişsiniz ona."

"Sizin gibi meraklılar müzeciliğin tuzu biberidir."

Vs.

Açık renk gözleri daldı, Bay Muhammed El-Hüseyni el-Akkad ellerimi tutmuş bırakmıyordu.

"Yine geleceğinize söz verin."

"Geleceğim, söz."

"Çabuk geleceğinize söz verin."

"Geleceğim, söz."

Taksim yola çıkmıştı.

Son bir defa arkama baktım. Basamakların tepesinde, ufak tefek üç kişi yerinden kıpırdamamıştı. İki yanında yardımcısı iki hanımla, Bay Muhammed El-Hüseyni el-Akkad. Gittikçe daha ağır el sallıyorlardı.

Pamuk müzesinin, onların müzesinin, ben tekrar gelinceye kadar başka ziyaretçisi olmayacağından neden bu kadar emindim?

İspanyol Treni

BAZI İŞARETLER yanıltmaz: Garların tercihleri vardır. Bazı trenlere saygı gösterir, diğerlerini hor görürler.

Kahire'deki Ramses Garı da istisna teşkil etmez. Aşikâr bir şekilde, İskenderiye'ye hürmet eder. İster Mısırlı olsun, ister yabancı, bu istikametın yolcusu el üstünde tutulur, adeta ululanır. Vagonun girişinin karşısında, kırmızı bir halı serilmiş ve binmeyi kolaylaştırmak için alçak bir tabure konmuştur. Bu tabure tehlikeli bir şekilde sallanmaktadır elbette. Fakat demiryolları idaresinin bu nazik muamelesini alkışlamamak mümkün mü? Üstelik, yalpalayarak vagona biner binmez, bir adam koşup gelir. Bagajınızı elinizden alır, sizi yerinize oturtur ve müşfik bir otoriteyle size bakar: Bundan böyle başınıza hiç nahoş bir şey gelmeyecektir, çünkü onun koruması altındasınızdır. Bu kişinin vagon sorumlusu olduğunu sonradan öğreneceğim.

Kaba hatları olan aynı dikdörtgen yüz. Gür ve beyaz aynı saçlar ve bıyık. Koruyucu meleğim tıpatıp Faulkner'a benziyor. Büyüklük hastalığı Mısır'a kolayca gelir. O piramitlerin tepesinden, altmış yüzyıllık tarih sizi seyreder ve sizinle ilgilenir. Bu benzerlikte, Kahire Garı'nın bir başka nezaketini görmemek mümkün mü? Benim yazar olduğumu bildiğinden, muhtemel bütün vagon şefferi arasından, yalnızca çok büyük değil aynı zamanda pamuk âlemleri (Amerika Birleşik Devletleri'nin derin güneyi) uzmanı bir yazarın tıpkısının aynısını seçmiş benim için.

Bunca gönül alıcı, hatır sayan davranışla hoş tutulunca, memnuniyetle uyuyakalırdım, eğer trenin hareket etmesiyle yaşanan şiddetli sarsıntı araştırmacı olarak görevimi hatırlatmasaydı bana.

Kahire'nin çok geniş olduğunu bilmeyen yok. On yedi milyonluk nüfus mendile sığacak değil ya. Onun için de geçilen banliyö-

lerin sonu gmiyor. Çocuklar koşuyor, keçiler plastik torbaları kemiriyor, çaaşrlar bina cephelerinde kunuyor, çanak antenler bütün dünyanıtelevizyon hazinelerini yakalıyor, bu arada minareler bize Tanrı'n boyunu hatırlatıyor durmadan (uzun boylu).

Binalar ıvaş yavaş seyrekleşmeye başlayınca, yeşil görünüyor nihayet. Ta bir yeşil, şubat ayındayız, yakında ilkbahar gelecek: ufka kadar aşil, neşeli bir yeşil, umut yeşili, müstakbel güzel hasatların habrcisi. Bu göz alabildiğine uzanan yeşile siluetler dikilmiş. Eğiliyılar, doğruluyorlar. Çalışıyorlar veya namaza duruyorlar: Bu kad: uzaktan ayırt etmek imkânsz. Minik yük arabalarına koşulmuş ekler geçiyor veya bekliyor. Su her yerde, kanallardaki görölüyor; ışka yerlerde, tarlalardaki çıkmış çizgilerden, suyun varlığı seziyor. Su hüküm sürüyor. Bütün bu yeşilin anasının ve babasının solduğunu bilmeyen olabilir mi? Evet, trenimin pencere camındabile, bu suyun sakın kendinegüvenini, otoritesini hissediyorum: Nil'den geliyorum, Nil'in ta kendisiyim.

Mısır'daeryüzünün yuvarlak olduğına kim inanabilir? Orada dünya düz, kadar düz ki... Zamanın burıda da geçtiğı nasıl tahayyül edilir? sanların yaptıkları hareketle: binlerce yıldır değişmemiş şüphes, durmadan baştan başlayanaynı günler akıp gidiyor. Zamanın bılgıcına demir atmış bu ranzara, değişmez olanın imgesiymişibi görünüyor.

Bu huzı karşısında, böylesi bir tehdithissi neden?

Cevabı yeşilin düşmanlarına sormak lazım. Zavallı yeşil! Kahire'denıkışta, tam yerleşti derken, bışka bir şehir yeşili yutuyor. Bu şehir daha oradan ayrılır ayrılmaz, yerini bir başkasına ve daha bir bkasına bırakıyor. Yeşil geri geldiğindeyse, bunun uzun sünmeyeceni biliyorsunuz. Bir tarlanın ırtasından binalar yükselmeye başla bile. Gelecek yıl veya ondan sonraki yıl, buraya bir kasaba rahça yerleşecek, sonra o da şehir haline gelecek. Hep daha çok Mısılyı barındırmak için gerekeli hep daha çok ev tarafından kemiri kemirile, yeşilden geriye nekalacak?

Kırlard, orada burada, bacalar yüksiliyor göğs. Rahatım yerinde mi de endişelenip duran Faulknerıkide bir yanıma uğradığından, nelduklarım sorup öğreniyorum.

"Tuğla brikaları."

Kesin arak, Mısır yüreğıme işlemeite. Korkunç bir kaderin.

yanına ihaneti katmış uğursuz bir zincirlemenin harekete geçtiği hissine kapılıyorum. Deltayı yutacak tuğlalar, tam da deltanın ki-liyle imal ediliyor.

Pamukla ilgilendiğim için birden utanç kaplıyor içimi. Pamuk da yeşile saldırıyor. Besleyen tarım ile zenginleştiren tarım arasın-daki ezeli ve ebedi savaş (ihraç tarımına karşı yerel halkı besleme-ye yönelik tarım).

Bu ikilemden çıkmak için, Faulkner'ın çözümü yok belli ki. Va-gonumuzda gidip gelirken, üstünde en az otuz anahtarın bulunduğu şingırdayan bir anahtar destesiyle oynuyor. Neyi açmak için? Bu trende kapanan bir şey yok ki, tuvaletlerin kapısı bile.

Bir koruyucu melek, doğru nasihatleri doğru zamanda vermeyi bilir: Katarımız, demiryolu trafiğinin muammalarından biriyle bo-ğuştuğu için ikide bir yavaşladığından –yoldaki eşekler bile bizim-le aynı hızla ilerliyor–, bara uğramamı tavsiye ediyor.

"Hoşunuza gidecek." diyor, "eski zaman tarzı. Bütün yolcuları-mız eski zaman tarzından hoşlanır."

Bu sitem, bugüne kadar bana yöneltilmiş olan en tatlı tebessüm-lerden biriyle kaplı. Faulkner'a nasıl kızabilir insan? Hakikati söy-lemek, koruyucu meleğin sorumluluklarından biri. Biz turistler, geçmişlerine daha bir keyifle hayran olabilelim diye, Mısırlılara yaşamaktan vazgeçip geriye dönmelerini menmuniyetle enreder-dik.

Utanıp sıkılarak ayağa kalkıyorum. Ve eski zaman kazanıyor. Orient Epress'in bir kalıntısı. Duvarları kıymetli ahşapla –pelesenk ve gül– kaplı, geniş koltukların bulunduğu bir vagon, her masanın üstünde de kadife abajurlu bir lamba var. Ampulün olduğu yere, ba-zı nezaketsiz misafirler sakızlarını bırakmış. "İspanyol" diye adlan-dırılan bu tren, anlaşılmayan sebeplerden ötürü, yalnızca gündüzle-ri çalıştığı için, bunun ne önemi var?

Şu ana kadar yiğitçe savaşmış ve iyi kötü direnmiş olan yeşil, teslim olmuş. Birkaç çeyrek saattir, bir şehirde yol alıyoruz. Evler alçak, üstlerinde her zamanki çanak antenlerin yanı sıra, şeker kel-lelerine benzeyen, uçları yuvarlak küçük yapılar var. Hizmet eden garson, diğer koruyucu melek, bunların güvercinlik olduğunu söy-lüyor. Mısırlı'nın ruhunda çiftçi yanının, yetiştiricilik zevkinin kal-dığına dair rahatlatıcı işaretler bunlar.

Çok geçmeden bu evlerin yüksekliği artıyor, çok katlı binalara dönüşüyorlar. Güvercinler yüksekten hoşlanmıyor olmalı, şeker kelleleri kayboldu.

Şehir kazandı.

Böylece, eski zaman parçası barımda, ezan okunurken İskenderiye'ye giriyorum.

Olağanüstü Mozaik

GARIN PERONLARINDA, iyiliksever insanlar, müminler fazla rahatsız olmadan diz çökebilsinler diye, halılar açmış. Mekân yüzünden, Tanrı'ya yakarışları, daha sonraki hareket saatlerinin duyurulması olarak anlaşılabilir. Belki, imdat çağrıları olarak da: Ey Kadiri Mutlak, öyle karmaşık bir şehirde yaşıyorum ki, yolumu bulmama yardım edin!

İskenderiye, Kudüs'le aynı soydan. Böyle bir medeniyetler kataloğunda insanın başı dönmeden bir yerlere gitmeye kalkışması imkânsız.

Daha taksi kuyruğunda, ilk sütunları ve heykel parçalarını görürnce, insan zamanda çok gerilere gidiyor.

M.Ö. 331.

"Bundan böyle Mısır'ın efendisi olan İskender, orada ismini bırakacağı büyük ve kalabalık bir Yunan şehri kurmak istiyordu" (Plutarkhos, *Paralel Hayatlar*).

"Mimarlar şehri kuşatacak sur çizgisini tebeşirle çizmeye başlamışlardı ki tebeşir bitti. Tam o sırada kral oraya gelmekteydi. Bunun üzerine, inşaat çalışmalarını yürüten memurlar, işçilere ayrılmış unun bir kısmını kullanmaları için mimarlara verdiler. Sokakların sınırlarını belirten çizgilerin büyük bölümü bu unla çizildi. Öyle anlaşılıyor ki, bu olay, geleceğe dair çok hayırlı bir işaret olarak yorumlandı" (Strabon, *Coğrafya*).

O tarihten itibaren, her yüzyılda, şehir devamlı değişime uğrar, zira kapıları herkese ve her şeye devamlı açıktır: Mısır'a, Roma'ya, Hıristiyanlığa, İslama, Türklere, Mekke'ye giden hacılara. Ortadoğu'da daima sürüp giden şiddet dolu olayların birinden veya diğerinden kaçan herkese.

"İskenderiye'nin yolları bin şehrin unufak olmuş harabeleriyle döşenip üzerinden silindir geçirilmiş benziyor. Her dönüm topra-

ğın tekrar tekrar altı üstüne getirilmiş. Kalın humus tabakasından toprağın tarihsel olduğu görülüyor..." diye yazar Melville 1857'de, halbuki şehir daha nice macera yaşamaya hazırlanmaktadır.

Yeni yerleşen her cemaat doğduğu ülkeyle temasını korur. Öyle ki, İskenderiye ağların en zengininin ve çeşitlilik göstereninin merkezi haline gelir yavaş yavaş. Akdeniz'in bir ucundan diğerine, ticaret aile işidir, bu ailelerin hepsi de az çok İskenderiyelidir. Venedik bile rakip değildir: Denizin öte tarafındaki en iyi ortak, Avrupa'ya açılan kapıdır.

Bazı dönemler öbürlerinden daha kısmetlidir, fakat Mısır'dan buğdayını, meyvelerini veya, daha o zamandan, pamuğunu almaya gelmiş olan gemiler limandan hiç eksik olmaz. Çok daha uzaklardan gelmiş her çeşit başka zenginliği de. Zira İskenderiye, tuz veya altın, ipek veya baharat taşıyıp getirmek için Afrika'yı veya Asya'yı kat etmiş uzun kervanların vardığı bir kara limanıdır da aynı zamanda.

On dokuzuncu yüzyıla girerken, Bonapart'ın çılgınca seferi bir hatıradan ibarettir artık. Kendisi iktidarı almaya Paris'e gitmiş, halefi Kleber öldürülmüş, orada bozguna uğramış bir halde bıraktığı diğer komutanları gerisin geri gemilere binmiştir. Kalanlar yalnızca birkaç bilgin ve gücü elinde bulunduran yeni adamın, Osmanlı devletinin temsilcisi Arnavut Mehmet Ali'nin Fransa'ya olan hayranlığıdır. Mısır'a tutkuyla bağlanan Mehmet Ali, ülkeyi uyandırmak istemektedir. Bu amaçla, Batılı mühendisleri toplar etrafına, bunların arasında Marsilyalı Pascal Coste da vardır. Coste, büyük düzenleme çalışmalarının yanı sıra, Kahire-İskenderiye arasında yirmi telgraf kulesi kurar. İki şehir arasında, haberler artık çeyrek saatten kısa bir sürede gidip gelmektedir.

Modernite pahalıya mal olur.

Para nereden bulunur?

1821 yılının bir günü, bir başka Fransız bilgini, Jumel, Kahire'de bir bahçeyi gezerken bir ağaççığın karşısında duruverir. Botanikçi olduğundan, *Gossypium barbadense*'yi hemen tanımıştır. Hayran kalır: Tohumları çevreleyen lifler görülmedik uzunlukta ve yu-

muşaklıktadır. Haber gönderilen Mehmet Ali, keşfin barındırdığı potansiyelin farkındadır. Memurlarını deltanın dört bir köşesine yollar derhal. Köylüler bu tarıma başlamalıdır, yoksa ölüm cezası verilecektir.

Satılacak yeni bir ürüne daima aç olan İskenderiyeli tacirler büyük bir hevesle örgütlenirler. Otuz yıl sonra, Amerikan İç Savaşı patlak verdiğinde, Manchester iplik fabrikalarını besleyen en önemli kaynak kuruyunca, Mısır pamuğu nöbeti devralmaya hazırdır.

Çok aydın bir Arnavut despot; Barbados'tan Allah bilir nasıl gelmiş bir tohum; Afrika'da bir delta; Fransız bir botanikçi; Amerika'da bir iç çatışma; bir Lancashire sanayii... Küreselleşmenin yeni bir gerçeklik olduğuna hâlâ inanmak mümkün mü?

"Ah, Allah korusun! Bu korkunç gürültü de ne? Koşalım, koşalım! Biri mi öldürüldü?"

"Üzülmeyin, yüce kalpli aziz beyefendi, onlar pamuk satın alan İskenderiyeli tacirler sadece."

"Fakat kesinlikle birbirlerini öldürmek üzereler."

"Hiç de değil. Ellerini kollarını sallıyorlar sadece."

"Bu hareketleri tehlikesizce seyredebileceğimiz bir yer var mı?"

"Böyle bir yer var."

"Canıma hiçbir zarar gelmeyecek değil mi?"

"Hayır, hayır."

"O halde bana yolu gösterin, rica ederim."

En yukarıda bulunan bir odaya gidince, aşağıdaki çok büyük salonu rahatça görebildik.

Böyle görüntüleri Dante'nin *Cehennem*'iyle kıyaslamak çok yapılan bir şeydir, ancak burada benzerlik gayet gerçektir, zira Floransalı'nın bahsettiği ortak merkezli çemberler açıkça görülüyordu. Birbirinden dekoratif parmaklıklı korkuluklarla ayrılmış olan bu çemberlerin içinde, boyutlar ufaldıkça işkenceler artıyordu, öyle ki iç çemberi, kurtuluş umudu olmayan kan ter içindeki bir insan kalabalığı doldurmuştu. Azledilemez tek bir görevlinin taşlaşmış gibi durduğu ortadaki çukur yerin üzerinden, bu insanlar karşılıklı olarak bağınıyor, ellerini kollarını oynatıyor, tükürükler saçıyorlardı. Görevli zaman zaman bir çingirak sallarken, daha ötede bir dayama merdiveninin üstünde duran bir meslektaş, bir kara tahtanın üzerine tebeşirle bir şeyler yazmak için arada sırada tırmanıyor-

du. Tacirler başlarına vuruyor ve uluyorlardı. Derken korkunç bir sükûnet oldu. Çok kötü bir şey vuku bulmak üzereydi. Bu sükûneti fırsat bilip konuştuk.

"Ah, bu yerin adı nedir, söyleyin bana!"

"Burası Borsa. Bu tarafta pamuk satılıyor, şu tarafta ise gayrimenkul kıymetler."¹

Pamuğun armağanı olan bu ani altına hücum (fiyatlar üç yılda dört katına çıkar), eski hayali gerçekleştirme imkânı sunar: İskenderiye'yi bağımsız bir şehir, kendi kendini idare eden bir belediye, Afrika'nın bir kıyısında ideal bir Avrupa rüyası yapma hayali.

İskenderiyelilerin durmadan tekrarladıkları Latince bir deyim vardır: *Alexandria ad Aegyptum*, "İskenderiye, Mısır'a yakın", yani tamamen Mısırlı değil.

Bu ülke toprakları dışındalık duygusu eskiden beri vardır ve bu duygu bir tek İskenderiye'ye has değildir. Bütün büyük ticaret şehirlerinin gözü, bulundukları topraktan çok dışarıya dönüktür. Bütün yabancı ticaret acenteleri, ticaret yapılan bütün limanlar, meşhur "Doğu'nun limanları", ekonomik teamüllerinin etkisiyle geliştirdikleri başına buyruk zihniyetlere sahiptir.

Ekonomideki bu patlama uzun sürmeyecektir: Beş yıl bile değil. Amerikan İç Savaşı'nın son topu susar susmaz, fiyatlar 1860'taki seviyelerine döner. Ancak bu beklenmedik kazanç gururu pekiştirmek, güveni artırmak, rahatlatmak, şebekeleri yaymak, altyapıları geliştirmek için yeterli olacaktır. Böylece ticaret borsası ve modern liman doğar: Minyet el-Basal, soğan rıhtımı.

Normale dönüş, işbilir para babalarını şaşırtmaz: Çöküşü öngörüp başka sektörlere yatırım yapmışlardır. Bir tek, üretimlerini artırmak için borçlanmış olan küçük çiftçiler mahvolmuştur. Para babaları topraklarını düşük fiyata onlardan satın alır. Öyle ki, fiyatların düşüşü İskenderiye'nin deltanın güzel bir parçasını ele geçirmesini sağlar.

"Rüzgâr gibi geçti."

Temellerinin siyah kölelerin insanlık dışı bir şekilde çalıştırılmasına dayandığını bildiğimiz halde, hangimiz Amerika'nın güneyinin büyük beyaz evlerine yönelik utanç verici bir yakınlık duymamışızdır?

Aynı şekilde, Mısır da pamuk zenginliğini fellahlara ve onların bitirip tüketen emeğine borçludur. Fakat bundan doğan toplum çok daha ilgi çekicidir. Alabama'nın ve Mississippi'nin çay partileri ve sepet eteklikleri, 1840'a doğru başlayan o kutlu yıllarda İskenderiye'nin kozmopolitizmiyle kıyaslandığında ne değer taşır ki?

Her cemaatin kendi şehri, binaları, okulları, ibadet yerleri, hoşça vakit geçirme ve eğlence mekânları vardır. Yunan şehri, Fransız şehri, İtalyan şehri, Yahudi şehri, Suriye-Lübnan şehri, Ermeni şehri, Türk şehri... Azami hoşgörü içinde azami çeşitlilik. Gayet canlı yaşayanların şehirlerine, bir o kadar da ölümler için şehirler tekabül eder: Mezarlıklar on sekiz hektar kaplar. Mümkün olabilecek bütün kaderleri, her biri birkaç satırda anlatan mezar taşı yazılarıyla on sekiz hektar.

"Hovsep A. Çerkesyan burada yatıyor. 1839 yılında Amanos'ta (Türkiye) doğdu. 1874'te yerleştiği İskenderiye'de ilk iplik ticaret-hanesini kurdu. 26 Aralık 1898'de bekâr olarak İskenderiye'de vefat etti."²

İskenderiye: Şehirler şehri. Peki Mısırlı şehir nerede? Mısır unutulmuşu benziyor. İskenderiye, bir kere daha, kendini ondan koparmış. Tüm halkların bindiği, palamarını şöyle bir bağlamış büyük bir gemidir o.

İskenderiye her şeyi armağan ettiğine göre, niye başka yerde yaşansın?

Paul Morand'ın James Boswell'den alıntılacağı cümleyi hatırlıyorum: "Bir insan Londra'dan yorulmuşsa, hayattan yorulmuş demektir. Zira Londra hayatın sunabileceği ne varsa sunar."

Uzun sürmeyeceği herkesçe bilindiğinden, bu mucizenin tadı daha da iyi çıkarılır. Bu olağanüstü mozaik ister istemez parçalanacaktır. Konstantinos Kavafis. çoktan nostaljik olan bu şimdinin yorulmak bilmez ozanı olmuştur:

"Bir başka ülkeye, bir başka denize giderim." dedin,
 "bundan daha iyi bir başka şehir bulunur elbet.
 Her çabam kaderin olumsuz bir yargısıyla karşı karşıya;
 –bir ceset gibi– gömülü kalbim.
 Aklım daha ne kadar kalacak bu çorak yerde?
 Yüzümü nereye çevirsem, nereye baksam,
 kara yıkıntılarını görüyorum ömrümün,
 boşuna bunca yıl tükettiğim bu ülkede."
 Yeni bir ülke bulamazsın, bir başka deniz bulamazsın.
 Bu şehir arkandan gelecektir. Sen aynı sokaklarda
 dolaşacaksın gene. Aynı mahallede kocayacaksın;
 aynı evlerde kır düşecek saçlarına.
 Dönüp dolaşıp bu şehre geleceksin sonunda. Başka bir şey umma–
 Bineceğin gemi yok. çıkacağı yol yok.
 Ömrünü nasıl tükettiysen burada, bu köşecikte,
 öyle tükettin demektir bütün yeryüzünde de.
 Gece yarısı ansızın duyarsan
 eşsiz ezgilerle, naralarla
 görünmeyen bir alayın geçtiğini
 boş yere ağlama talihin döndü,
 hiçbir iş başaramadın, her düşün
 boş çıktı diye.
 Nicedir hazırmış gibi, bir yiğit gibi,
 veda et ona, giden o İskenderiye'ye.
 Hele kendini aldatmaya kalkma, deme ki
 bir düştü bu, belki yanlış duydum;
 böyle boş umutlara kapılacak kadar alçalma.
 Nicedir hazırmış gibi, bir yiğit gibi,
 böyle bir şehre layık olan sana yaraşırçasına,
 kararlı adımlarla yaklaş pencereye;
 duyulanarak dinle, ama korkakların
 yanıp yakılmalarıyla değil,
 son bir kez doya doya dinle o sesleri,
 o gizli alayın eşsiz çalgılarını,
 sonra veda et ona, yitirdiğin İskenderiye'ye."*

* Konstantinos Kavafis, "Şehir", *Çağdaş Yunan Şiiri Antolojisi* içinde, çev. Cevat Çapan. İstanbul: Adam, 1982, s. 18-9. –ç.n.

Herkesin öngörmüş olduğu gibi, bu İskenderiye 1950'li yılların ortasında birkaç gün içinde öldü.

Çekip giden bu mucizenin müsebbibi pamuk mu?

Pek çok İskenderiyeli'yi dinledim, bilgin tarihçileri, işadamlarını. Hepsi Jumel'in keşfettiği bitkiye minnettarlıklarını dile getirdi. Fakat hepsi de şunları ekledi: Şehrimizin her şeyden önce ticarete üstüne yoktur. Gerçek tüccar için de önemli olan ticarettir, neyin ticaretini yaptığı değil. Asıl dokuma, insanlar arasında gelişen bağıdır.

Haksız olduklarını söyleyebilir miyiz?

Bay Empereur [İmparator] Diye Biriyle Bir Öğleden Sonra

"BAY EMPEREUR MÜ? Firavun Sokağı'nda oturur..."

Cecil Hotel'in kapıcısı benimle tatlı tatlı konuşuyor, kırılgan biriyle konuşur gibi. Yeni geldiğimi biliyor. İskenderiye kuvvetli bir içecek. Ziyaretçiye bir seferde aşırı dozda görkem sunulursa, aklını kaybetmesi işten bile değil. Bu durum, öyle görünüyor ki (sıkça) vuku bulmuş. Onun için de bu iyi kalpli kapıcı inanılacak gibi olmayan bilgileri damla damla veriyor.

"Çıkaramadınız galiba? Ptolemaios Sokağı'nın köşesi."

Gülümsüyor, ellerini iki yana açıyor, özür dilercesine: Adreslerimiz heybetliyse ben ne yapabilirim? Şehrimiz böyle. Gözlerini kısıyor. Belli belirsiz, yumruklarını sıkıyor. Beni cesaretlendiriyor. Endişelenmeyin. Alışsınız. Hakiki kapıcılar insana özen göstermeyi bilirler. Bay Empereur hakkında son derece incelikli bir şekilde bugün beni bilgilendiren kapıcı da meslektaşlarından birini hatırlatıyor bana: vaktiyle, demirperde döneminde, Marianske Lazne'de karşılaştığım, iyilikseverliğin ta kendisi olan kapıcıyı.

Aslında, İskenderiye bir şifalı sular şehri. Tedavisi için buraya gelen hastalık da, hayatlarımızda şimdiki zamanın fazlalığı, şuanın tiranlığıdır belki, bunun doğal sonucu da yavanlık diye adlandırılabilir derinlik eksikliğidir.

Bay Empereur, evinde, Firavun Sokağı'nda kalmaya niyetli değildi. Beni Türk mahallesinin, Anfuşi'nin göbeğine götürdü. Yolda, Kavafis'e selam durmamak mümkün mü? Şair stratejik bir mevki seçmişti kendine: bir kerhanenin üstü. Penceresinden, bu hanımları

görmeye gelen müşterilerden başka, bir hastaneyle bir mezarlığı da görüyordu. İnsan türüyle ilgilenen biri, bundan daha iyi bir gözlemvini nerede bulabilir?

Fakat Bay Empereur'ün lokantacı dostu da mekân duygusuna sahip. Yolun bir kısmını dükkânına katmış, üstünü bir tenteyle örtüp masalar ve sandalyeler koymuş. Ardı arkası kesilmeyen dalgalar halinde geçip duran sahil sakinleri müşterileri hiçbir surette rahatsız etmiyor. Yemekler konusunda fikirlerini belirtiyor, şehirle ilgili son haberleri veriyor veya, suratlarından düşen bin parça, hiçbir şey demeden yollarına devanı ediyorlar. Can çekişen sohbetleri yeniden canlandıran kutlu fırsatlar: Şu kederli suratı gördün mü? Hastalıktan mı? Cesaretten mi? Mastürbasyondan mı? Borçlanmadan mı? Bir taraftan içi doldurulmuş köpek yayınıyla karnını doyururken, bir taraftan da dosdoğru Mahfuz'un veya Cossery'nin bir romanından çıkmış manzaralarla oyalanıyorlar.

Sokağı ilhak ettiğinden beri, müessese sahibinin ismine bir sıfat eklemiş: artık "Abou Ashraf International" deniyor. Ancak, böyle diye, tezgâhta müşteri tarafından seçilmeyi bekleyen balıklar daha mı gururlu? Tarak türünden yumuşakçaların hayatı zor. Kalaylı demirden koca leğenlerinin içinde, açılıyor, boynuzlarını çıkarıyor, kıpırdanıyorlar. Geldikleri ortamlarla, deniz dipleriyle ilgili bize anlatacakları heyecan verici hikâyeleri vardır muhakkak. Fakat arkeologlar, tüm bilgilerine rağmen, bu yiğit yumuşakçaların gurultulu dilini henüz anlamıyorlar.

Bay Empereur, Firavun ile Ptolemaios sokaklarının köşesinde oturan adam, burada, hayret dolu aynı doymak bilmez iştahla, nesilden nesle birbiri ardına gelen bilginlerden biri. Onlara göre İskenderiye, bir çocuk hayali, tükenmeyen bir tavan arası. Orada bulunan hazineler her çağdan. Nasıl seçmeli?

Bay Empereur'ün uzmanlık alanı Eskiçağ, bununla beraber, belli ki tercihi su ortamları. Birçok keşfinin yanı sıra, büyük fenerin kaidesini süsleyen dev heykellerden birinin denizden çıkarılmasını da ona borçluyuz. Yılda bir kez, bir kanal vasıtasıyla, Nil'in kabaaran sularının doldurduğu sarnıç ağını bize tanıtan da o. Diğer aylarda şehrin su ihtiyacı bu sarnıçlardan sağlanıyordu.

Bu çok özel derin bilgi onun diğer çağlara karşı büyük bir merak duymasına engel değil. Abou Ashraf'tan çıkınca batı limanına

doğru gidiyoruz. Kara bulutların geçtiği gökyüzü kurşuni. Buz gibi bir rüzgâr esiyor. Mısır nereye kayboldu? Adeta Liverpool. Kilo-metrelerce ve kilometrelerce, tuğladan dev antrepolar. Bugün neredeyse boşlar. Halbuki, eskiden, (beyaz) altın çağı boyunca, gemilere yüklenmeyi bekleyen pamuk balyaları yığılmış üst üste. Bu ticareti elinde tutan büyük ailelerin ismini taşıyorlar hâlâ.

"Bu macera bitmedi. İki, üç yıl içinde göreceksiniz. Benim, *pamuğumuza* güvenim tam..."

Bay Empereur başını sallıyor.

"Daha önce hiç dokundunuz mu? Dünyada olabilecek en yumuşak pamuktur. Sizi biriyle tanıştırmalıyım."

Bay Empereur özel bir soya mensup bir arkeolog. İskenderiyeli yani. Yirmi üç yüzyıllık bir tarihte, şehrinin çöktüğünü, uykuya daldığını, sonra birden uyandığını gördü. Akdeniz kıyısındaki bu parçanın sıçrayışta üstüne olmadığını herkesten daha iyi biliyor. Bunun için de, geçmişin kalıntılarından ziyade, yeniden doğuşun izlerini arıyor. "Dünyada olabilecek en yumuşak, dolayısıyla en iyi" pamuk, eski makineyi tekrar harekete geçirebilir mi? Bunu size Amin Abaza söyleyecek.

"Göreceksiniz, Abaza'lar savaşçıdır. Benim güvenim tam... Güvenim tam!"

Cecil Hotel

Büyük gezginler, kendi aralarında, İskenderiye'deki Cecil'den Singapur'daki Raffles veya Nairobi'deki Norfolk'tan söz eder gibi söz ederlerdi.

Efsanevi Cecil Hotel ismini hâlâ görmek istiyorsanız, az zamanınız kaldı, acele edin. Zira yeni mal sahibi Sofitel oteller zinciri şimdiden oraya yerleşmiş ve keyfine göre davranmakta.

Gri takım elbiseli ufak tefek adamların, logosunu dayatması için yeni mal sahibini ikna ettikleri toplantıyı rahatça gözümün önüne getirebiliyorum. Kapının üstünde SOFİTEL. Tüm cephenin üstünde iri harflerle SOFİTEL.

Erkek ismi Cecil'in zavallı iki hecesi. Bu sıkı heceleri çatıların üstüne attılar, hizmetçi odalarının üstüne. Gri takım elbiseli adam-

ların bir sonraki fırtınayı beklediklerine hiç şüphe yok, fırtına onları bu rahatsız edici hatırlatmadan kurtarsın diye.

Çağımızı özetleyen markalar efsaneleri kıskanır. Haksız sayılmazlar. Efsaneler farklılaştırırken, markalar bayağılaştırır. Sofitel tabelasının karşısında kim hayal kuracak ki? Daha vahimi, bu markalarda çeşitliliğe yönelik nefret sezilir. Yolculuğun pürüzlerini gidermeye çalışırlar. Sanki her şeyin birörnek olması çok hoşmuş gibi, halbuki sadece ölümü çağrıştırıyor. Çoğaltılıp duran hiçlik, yani ölüm. Gezegenin yarısını mı kat ettiniz? Bu bir yanılsama, çünkü bu akşam her bakımdan bir öncekinin aynısı bir odada uyuyacaksınız. Ne yaparsanız yapın, yelkenleri kaldırın, uçaktan trene atlayın, gecelerimizi hesaptan düşen bu yeni kasvetli ülkelerden hiç ayrılamazsınız, bu ülkelerin adı da Hilton. Hyatt, Sheraton veya Sofitel'dir.

Ailelerin Yararı Üstüne

BAY AMİN ABAZA Cecil Oteli'ni sevmiyor. Kim bilir hangi karanlık sebeplerden? Efsanevi odalarından birinde yaşanmış kötü bir hatıradan dolayı mı? Boğucu bir parfümden, havada dalgalanan şu özlemiden, eski zaman İskenderiyesi'ne duyulan nostaljiden dolayı mı, oysa gündemde yalnızca gelecek var. Öyle ya da böyle, beni sürükleyip götürüyor.

"Métropole'e gidelim, meydanın öbür yanında. Yemekleri aynı ölçüde kötü, fakat daha rahat ederiz."

Bay Amin Abaza dev gibi bir adam. Belki de bundan dolayı Bay Empereur'ün ona güveni tam. Belki de atalarından biri İskenderiye Feneri'nin muhafızıydı. Fakat nezaket konusunda eşi benzeri olmayan bir dev. Çeyrek saatten fazla benden özür diledi. Fransızcası için (mükemmel). Seçtiği şarap için (feci). Dışarıda yağan yağmur için (kaygısını gidermeye çalışıyorum, ben Brötonum; şimdiye kadar tutulduğum yağmuru düşünecek olursak, çoktan erimiş olmalıydım).

Abaza ailesi efsanesiyle gurur duyuyor. Bu efsane Yemen dolaylarında, zamanın kaynağında başlıyor (efsanelerin doğduğu dönemdir bu). 13. yüzyıla doğru, bilinmeyen bir sebepten, hiç şüphesiz korkunç bir sebepten, Abaza ailesi mutlu Arabistan'dan ayrılıp deltaya yerleşir ve kısa süre içinde kârlı bir işe girişir: Mekke'ye giden hacıların korunması. Zenginliğini tamamlamak için ticarete atılır ve çok geçmeden refah içinde yüzer. Abaza ailesi geniş düşünür, kendine de gayet iyi bakar. Titizlik ve sebatla, genetiğiyle uğraşır. Mesela, düzenli aralıklarla, en güçlü ve sağlam erkeklerini ailenin hizmetindeki en güzel esirelerle birleştirir, Kafkasyalı kızları özellikle tercih eder. Böylece, nesilden nesile, devler gelir dünyaya, bunlardan biri de, yüzünde gülücükler, karşımda duran kişi.

Amin Abaza, başlarda, vebadan kaçır gibi kaçmış pamuktan. Piyasadaki daima şiddetli yaşanan altüst oluşların kurbanı olan babasının mahvına yol açmış pamuk. Yirmi yıl boyunca borç ödemiş. Tam düze çıkmışken, sosyalist önlemler paketiyle Nasır gelmiş iktidara: toprakların parçalara ayrılması ve dolayısıyla yeniden dağıtılması, çalışanlarını tutma mecburiyeti, on kamu şirketinin tekeline girmiş bulunan ticaretin millileştirilmesi... Aile sırtını kamburlaştırır, yüksek devlet memuriyetine sığırır.

Amin, öğrenimi sona erince önce finansı, ardından gayrimenkulü seçer. Başarılı olur. Fakat lifin çağrısına nasıl karşı konur? 1994'te yeni bir yasayla serbest ticarete izin çıkınca, bizim dev faaliyete girer. On yıl sonra, şirketi, Modern Nile Cotton Company, tüm rakiplerinden üstündür ve Amin, şirketin genel müdürü, ihracatçılar birliğinin başkanıdır.

Tahmin ettiği gibi pek tatsız olan akşam yemeğinin suçu mu yoksa hâlâ geniş ölçüde kamulaştırılmış olan Mısır ekonomisinin içler acısı durumundan mı: Dostumuzun keyfi kaçtı. Sırayla, toplayıcıların özensizliğine ve genel olarak da köylülerin tembelliğine verip veriyor: Düşünebilir musunuz? Yılda iki kere ürün kaldırmanın mümkün olmadığını sanıyorlar! Almaşık ekimden sorumlu tarım uzmanlarının beceriksizliğine kızıyor. Kaliteyi denetleyenlerin dikkatsizliğini açığa vuruyor... Kolektivizmin doğurduğu bağışlanmaz zaafı bunlar ve Mısır için nasıl da zarar verici... Hem, içinde bulunduğumuz ortam da bu durumla birlik etmiş adeta. Métropole, Avrupa'daki kaplıca şehirleri üzerine araştırma yaparken vakitle ziyaret ettiğim demirperdenin öte yanındaki (Çekoslovakya, Doğu Almanya) koskoca ıssız otellere benziyor tıpkı.

Bir Abaza'yı uzun süreliğine yılgınlığa düşürmek için daha fazlası gerekli. Yemen'den beri yakınları ne felaketlerle karşılaşmışlardır.

"Altmış asırlık Mısır, sosyalizm ise yalnızca kırk yıllık..."

Neşesi yerine geldi, iştahı da. Kafkasyalı büyükanneleri hayatı nefret etmiyorlardı herhalde.

Gelecek, yine, ona ait.

Mısır pamuğu mu? Hâlâ dünyanın en iyisi. Yalnız, şöyle bir paradoks var: Yerel piyasa ancak düşük kalite tekstil ürünlerini satın aldığından, çok kötü lifler ithal etmek zorunda kalıyorlar.

Pamuk tarımı/yiyeceğe yönelik tarım rekabeti mi? Yanlış sorun. Bir araştırmaya enstitüsü, çabuk boy attıklarından toprağı çok az süre –yılın üçte biri bile değil– işgal eden çeşitler buldu çoktan. Bu da sebzelere ve tahıllara gayet yeterli bir yer bırakıyor.

Bu harika Mısır pamuğı hangi pazara sürülüyor? Lifin uzunluğu hafiflik ve yumuşaklık sağlıyor. aynı zamanda dayanıklılık. Mısır bu kalitedeki liflerin üçte ikisini üretiyor. Son derece lüks kumaşlardan tutun da, paraşütlere kadar kullanılıyorlar. Bu tür pamuklar araba lastiklerinin imalatında da yer alıyor.

Üretime nasıl yeni bir hız vermeli? Tarım reformunu yeniden ele almak gerek. Büyük tarım işletmelerinin yirmi beş hektarı aşmaya hakları yok. Bu şartlarda nasıl modernleştirilir, verimliliştirilir, vahşi bir hal almış dünya çapındaki rekabette kendine yer bulunur?

"Toprak dağılımının altüst edilmesi mümkün olabilir mi sizce? İç savaş çıkar."

"Fazlasıyla ağır olan kalkınmamız isyanın ilk tohumu. Yetkililer, aşırı kalabalık bir devlet memuru kadrosuna dayanarak durumu dondurabileceklerini sanıyorlar: üç milyon koşulsuz destek. Bu sur uzun süre dayanmaz."

"Dendiğine göre, 1952'de (aralarında Nasır'ın da olduğu) albaylar Faruk'u devirdiklerinde, altmış beş aile hüküm sürüyormuş Mısır'da. Liberal olduğunuzu söylüyorsunuz. Ancak, ailelerin yeniden nüfuzlu olmasını mı istiyorsunuz? Modern kapitalizmde aileye hâlâ yer var mı?"

"1994'te ilk pamuğumu satın aldım. Kime satacaktım? Uçağa binip İsviçre'ye gittim. Bir tüccar Abaza'ları tanıyordu. Bu nedenle –ve sadece bu nedenle– beni destekledi."

Akşam yemeğı berbat bir ılık kahveyle sona eriyor. Ne gam, sohbetimizde sadece mutluluk söz konusu olduktan sonra.

"Sahi. Bay Abaza, pamuğunuzun sırrı nedir? Başka hiçbirine benzemeyen bu kalitenin nedeni?"

"Güneşe şükretmek gerek. Sahip olduğunun en iyisini vermek için, bütün ülkeler arasından Mısır'ı seçmiş. İncelemeler yapıldı: Pamuk, boy attığı haftalar boyunca sıcağı ihtiyaç duyar, fakat asıl son derece istikrarlı bir ısıya. Her yıl, güneş bize bu armağanı verir. Geceleyin de bizimle ilgilenmeye devam ediyordur belki de."

"Niçin pamuk? Onun uğruna bunca mücadeleye girmek, risklere katlanmak niye? Eski mesleklerinizi sürdürmediğinizden dolayı pişman değil misiniz?"

"Pamuk işinde bütün meslekler var, tarımdan finansa. İyi bir tüccar Çin hakkında ve Amerika hakkında, Avustralya hakkında ve Özbekistan hakkında her an her şeyi bilmek zorundadır. İyi bir tüccarın kulağı devamlı gezegendedir. Hem..."

Bay Abaza gücünü unutturmak istiyor sanki. Küçülmeye, yaşlı bir bilge gibi dalgınca gülümsemeye çalışıyor.

"Hem pamuk huzurdan hoşlanır. Pamuk iyi olduğunda, dünya sakin ve ağırbaşlı demektir."

V

ÖZBEKİSTAN

Karın Armağanı

Özbekistan

Eğitim Yöntemleri

İY252 SAYILI uçuştaki berbat akşamı yemeğini unutam. Besinleri katletmekte gösterilen böyle bir yetenek bir çeşit şaşkınlık verici hayranlığı hak ediyor gerçi: Dondurucudan yeni çıkmış, yani yarı ılık yarı donmuş bir patlıcan nasıl bu kadar yağlı olabilir? Adına kuzu eti denilen bir santimetreküplük koyu renk maddede nasıl bu kadar çok sinir olabilir? Bahtsız bir yoğurt bozulmanın sınırına getirilene dek nasıl bu kadar kekre olabilir?

ÖZBEKİSTAN HAVA YOLLARI Şirketi bu mide ekşimelerine aldırıyor. Birazdan sunulacak manzaranın yolcunun ruhunu fethedeceğini biliyor. Gerçekten de, güneş aniden Orta Asya'nın üzerinde doğuyor, sağ tarafta Himalaya'nın tepeleri. Bu görkemli kartpostalı çok geçmeden bir çöl dersi tamamlıyor. Uzunca bir süre uçak grimsiye yaylaların üzerinden geçiyor, yaylaları sarı kum dalgaları izliyor. Birden, toprak rengi bir şey kıvrılıyor yılan gibi: bir nehir. Eksiksiz bir yeşil, ekilmiş toprak parçacıkları, şehir parçacıkları. Sonra, yine, hiç. Sadece kum, gri veya kırmızıya çalan yaylalar. Kelimelere gerek yok, aslolan söylendi: Vahaların krallığına vardım, sulamayla hayat bulan bir ülkeye.

Eğitim devam ediyor. Bir başka şirket olsa, Boeing'ini, pistlerin elverişli olması durumuna göre, herhangi bir zaman indirirdi. Özbekistan, o büyük eğitimbilimciyse, hayır! Ne yapıp edip sizi Ciddede'den gelen yaşlı, çok yaşlı bir hacı selinin ortasına indiriyor. Hepsi beyazlar giymiş, ellerinde aptes için su bidonları, bu Müslüman nineler ve dedeler, kolejli çocuklar gibi eğleniyor, birbirine bağırıyor, hır çıkarıyor. Hiç şüphe yok ki, bu ilk yolculukları. Bazıları pasaportunu nereye koyduğunu unutmuş, elleri öyle çok titriyor ki iki-üç defa yere düşürüyorlar... Yoklamada üç hacı eksik çıkıyor. Yine nereye kayboldular? İçlerinde en çok eli ayağı tutanlar tuva-

letlere bakmaya gidiyor. Askerler ve polisler epey afacan bu ihtiyarcıklarla nasıl başa çıkacaklarını bilmiyorlar. Soğuk savaş konulu filmlerde bin defa gördüğümüz Rus üniformaları var üstlerinde: yeşil uzun asker ceketleri ve ayla tarzı, arkaya doğru yatırılmış geniş yassı kasketler. Haşin bir eda takınıp seslerini yükseltiyorlar. Fakat bu yapmacık öfke uzun sürmüyor: "Haydi, herkes geçsin, ülkeye hoş geldiniz, Ramazanınız mübarek olsun!"

Bu sevgili havayolu şirketinden daha fazlasını bekleyemezdim hakçası. Eğitim misyonunu yerine getirmişti, hem de fazlasıyla. Çöl kanunundan başka, Özbek halkının kibar bir mizaca sahip olduğunu, İslamının ılımlı olduğunu ve yetmiş yıllık Sovyet işgalinin sırf giyim kuşam konusunda da olsa izler bıraktığını öğrendim.

Bu temel birkaç yol gösterici işaretle donanmış olarak, İbn Sina'nın ve Timurlenk'in ülkesini ziyarete başlayabilirdim. Bu ülke aynı zamanda dünyadaki en büyük ikinci pamuk ihracatçısı.

Romantik

ÖZBEK gerçeklerine giriş babında. üniversitenin rektör yardımcısıyla bir buluşma ayarlanmıştı benim için. Koca odanın her köşesinde, Cumhurbaşkanı Kerimov'un bir portresi. İki diktatör bakışıyorlar yani. Upuzun ve iyi, çok iyi cilalanmış bir masa. Bir tarafta Özbekler; diğer tarafta biz, Fransızlar. Kalıplaşmış nezaket sözleri. Diplomatik cav cav. Derken, birden rektör yardımcısının yüzünü al basıyor. Araştırmamın konusunu belirttim de az önce.

"Ah, pamuk!"

Bu sıkı teknokrat çabuk heyecanlanan biri. Duygusal da. Yeni-yetmeliğindeki sonbaharları anlatırken gözleri doluyor:

"Ah, otobüslerde koyverdiğimiz o kahkahalar! Ah, tarlalardaki o kardeşlik! Ah, karanlık basınca söylediğimiz o şarkılar!"

Yanında, ufak tefek, yüzünde duygudan ve telaştan eser olmayan, temiz pak, kalıp gibi genç bir adam büyük bir deftere notlar alıyor. Şefini gözetim altında tutuyor olmalı. Özbekistan, Sovyet döneminden kalma bu ilkeyi korumuş: Herkes herkesi denetler.

"Öyle... öyle romantikti ki!"

Ne yazık ki, araştırmanın ardından, bu romantizm bütün çekiciliğini kısa sürede kaybetti.

Pamuğu toplayacak makineler çok pahalı olduğundan, Özbekistan bir yöntem bulmuş, tabii bu yöntem de sosyalizm devrinden kalma: genel seferberlik. Eylül ortasından ekim sonuna ve bazen daha sonrasına kadar, ilkokullarda, liselerde, fakültelerde kimseyi bulamazsınız. On yaşından yirmi beş yaşına kadar gençler tarlalarda. Günde on iki saat ürün topluyorlar. Kurumuş yaprakların kesici olduğunu bilmek gerek; pamuk toplamak insanın parmaklarını kopartır. Sembolik bir ücret (kilo başına kırk santim), yetersiz yiyecek, ambarlarda derme çatma yatakhaneler. Hafta sonu. takviye

kuvvet olarak çağırılmış devlet memurları katılıyor gençlere. Bütün pamuk toplanmadıkça, daha fazla saat, kasım ortasına, hatta sonuna kadar çalışmaya devam ediliyor. Çoğu zaman kar başlamış oluyor.

Romantik II

YAPTIĞIMIZ sıcak görüşmeden sonra, üniversiterektör yardımcısı programını hakkında bilgi aldı. Semerkant.hara? Çok iyi, çok iyi, Hive'yi unutmayın, bence incimiz odur Aral Denizi? Haklısınız. Aral Denizi'nin uğradığı felaketi gök lazım. Çevre sorunları, hükümetimizin önceliklerinden biri ha geldi.

Yüzünde duygudan ve telaştan eser olmayarak tefek genç adam başını sallamaktan kendini alamadı: Rektördımcısı çizginin dışına katıyen çıkmıyordu. Odaya ağır bir selik çöktü.

Yolculuğumun geri kalanında ne yapacağımı renmek istediler. Zira, yabancılar ülkenin batısında gözetlenile beraber canı gönülden ağırlansalar da, 13 Mayıs 2005'ten bdoğu kısmında (hiç) arzu edilmiyorlar.

Fergana vadisinde sekiz milyonu aşkın kişi yor. Üç yüz kilometre uzunluğunda, yüz elli kilometre genişliğe, yüksek dağlarla çevrili olan vadi, eskiden beri, Orta Asya'nılbinde koca bir refah adacığı. Dediklerine göre, oradaki manzara'nın güzelliğı de insanı allak bullak edermiş.

Pamir'den inen Siriderya Nehri vadiyi sular vin'le ticaret yapmak isteyen tüccarlar mecburen bu nehri geçerM.Ö. 329 yılında, bu güzellikten gözleri kamaşan İskender, douncu İskenderiyesi'ni (*Alexandria Eskhate*, son İskenderiye) bda kurmuş.

Mantık gereğı, oraya gidip ülkenin en güzel muk tarlalarına (milli üretimin yüzde altmışı) selam durmam gairdi.

12 Mayıs 2005 akşamı, yörenin en büyük şı (nüfusu üç yüz elli bin) Andican'ın en önemli meydanında kalık toplanmıştı. Halk, daha yeni tutuklanmış yerel yöneticilerinbest bırakılmasını istiyordu. Taşkent'e göre bu kişiler tehlikeli jncılardı. Birbirine yakın ve daha inandırıcı başka kaynaklara gi bunlar müteşeb-

bislerdi sadece, elbette ki Müslümandılar (herkes gibi) ve daha çok özgürlük istiyorlardı. Ortam gerildi. Ordu ateş etti. Yetkililere göre yüz seksen yedi kişi öldü: Hepsi de silahlı militanlardı. Orada mevcut STÖ'lere göre kurbanların sayısı beş yüzü aşıyordu, bunların çoğu da mücahit falan olmayan kadınlar ve çocuklardı.

Uluslararası toplum, gecikmeli olarak tepki gösterdi. Cumhurbaşkanı Kerimov, derhal, İslamcı-Batılı bir komplo düzenlendiğine dair suçlamada bulundu (Büyük Britanya ve Amerika Birleşik Devletleri, Özbek ulusunun istikrarını bozmak için bu köktendinci gruplara mali destek sağlıyorlardı...). Rusya ve Çin, aksine, bu kararlılığı kayıtsız şartsız onayladıklarını beyan ettiler: Çeçenistan fazla uzak değildi, Sinkiang da pek sakın sayılmazdı.

Kısacası, bu son derece "romantik" bölge, gezginin gözlerine açık değil artık.

Kendi halinde inançlı insanlardan acımasız İslamcılar nasıl yaratılır? Orta Asya'nın bu tür fabrikaları çoğaltma konusunda özel bir yeteneği var galiba.

Tataroloji

GÜNÜMÜZDE, İpek Yolu daha ziyade otobüsle kat ediliyor. İşte ben de, hem boşaltılan yağ deposu kokusu, hem de kömürleşmiş şiş kebab kokusu içinde hareket saatini bekliyorum. Etrafında sanki bütün Asya oradan oraya koşuşturup duruyor. Diplomatlık mesleği geride kalmış olsa da hâlâ diplomat, pamuk şirketi D.'nin karmaşık işler danışmanı, yeni dostum, rehber-tercüman Madamin, belirsiz bir çene hareketiyle, yolculuk arkadaşlarımdan filancasını veya falancasını gösterip kulağıma etnik kökenini fısıldıyor:

"Bu bir Tacik; şu bir Kırgız ailesi; ileride, gazete yığınının üzerine oturmuş olan, bir Kazak; ah, şu siyah şapkalı, kesinlikle bir Karakalpak; danasıyla otobüse bineceğini sanıyor; bu insanlar böyle işte, hayvan delisi; şunlar da Koreli... Garip! Genellikle, uçağa binerler. Zengindirler. Sürgün onlara yaramış diyebiliriz. Stalin'e teşekkür etsinler."

Yerimden sıçrayıp soruyorum. Stalin! Allah'ın unuttuğu bu diyarda nasıl bir alçaklık yapmış olabilir? Koreliler eskiden beri Sibirya'nın en uçtaki doğu kısmında yaşarlarmış. Sayıları yaklaşık iki yüz binmiş. Stalin onların düşmanları Japonlara çok yakın olduğunu düşünmüş. Bir haftadan kısa zaman içinde, 1930'lu yılların sonunda, hepsi kendilerini burada bulmuş... İnsanları, mesela 1941'de Ukraynalı Almanları veya Türkleri süreceği zaman, Stalin'in aklına hep Özbekistan gelmiş. Ne incelik, değil mi?

"Lütfen!"

Şu ana kadar gayet kibar ve ağırbaşlı olan Madamin, adeta bağırdı. Yakınımızda bulunanlar yerlerinden sıçırıyor.

"Yalvarırım size! Arkanızı dönün. Özür dilerim ama, müdür bey her şeyden önce sizi koruma talimatı verdi bana."

"Neler oluyor?"

"Bir Tatar kadınına baktınız."

"Şu gri tayyörlü kadın mı? Avukat ya da bankacı galiba."

"Ah, bahtsız! Bir Tatar kadını o. Hiçbir Fransız erkeği bir Tatar kadınına direnemez. Onların kanında olmalı, sizinkinde de. Böyle beş kişi tanıyorum. Paris'ten daha yeni gelmişken, evli bile olsalar, bir Tatar kadınıyla birlikte yaşamaya başlarlar. Müdür bey bana söz verdirdi: Bay Orsenna'ya Tatar kadını yok, diye."

"Hadi canım, benim yaşımda mı!"

"Yıllar Tatar kadınlarını korkutmaz, tam aksine."

"Bize gülümsüyor galiba."

"Ben size demedim mi? Gidelim."

Semerkant otobüsüne son dakikada bindik. Hem de, muhafızım bu habis mahluklardan hiçbirinin bizden önce binmediğini denetledikten sonra.

Yolda, Büyük İskender hakkında derin bilgiler edinmekten başka, Tataroloji dersimi de alıyorum; iblis biliminin maalesef hiç bilinmeyen bir dalı bu. Özetleyelim. Tatar kadınları iki kategoriye ayrılır: Kırım Tatarları, yüzyıllar geçtikçe ateşleri dinmiştir, hâlâ tehlikelidirler, fakat orta karar ahlaklı bir insan onlarla baş edebilir; buna karşılık, hakiki bir Tatar kadını, bir Kazan Tatarı karşısında, tek çözüm derhal kaçmaktır.

"Kazan'ı bilir misiniz?"

Cehaletimi itiraf ediyorum.

"Kazan, hiç şüphesiz Rusya'nın asıl mistik başkentidir. Tanrı'nın ateşi ve şeytanın ateşi, orada yaşayanları yutan ve asla sönmeyen bir yangını tutuşturur. Hakiki bir Tatar kadını, bir Kazan Tatarı avını bırakmaz. Nereye kaçarsanız kaçın, sizi bulur. Onlar nesinden tanınır, bilir misiniz?"

Acınacak bir halde, başımı hayır anlamında sallıyorum.

"Onlara bir şey uzattığınızda, çanta, gazete, ne olursa, iki elleyle asılıp sıkıca tutarlar, sıkıca sarılırlar. Gördünüz mü, sizi korumakla iyi ettim!"

Bay Ahmedov

BAY AHMEDOV gayet samimi davranıyor. Görüşmenin ilk saniyesinden itibaren, hoş geldiniz kadehini içerken (daha şekerli bir çeşit Schweppes), en vasat zekâyâ sahip bir gezgin bile onun düşmanı olmanın. hatta söylediklerinin aksini söylemenin, kendisi için büyük tehlike oluşturacağını anlar. Bay Ahmedov'da güçlülerin sahip olduğu dolaysız ve tartışılmaz çekicilik var. Bizim sevgili müteveffa aktörümüz Lino Ventura'yı andırıyor biraz. Serbest güreşçi omuzları, bir halterci boynu, ki bu boyun hemen bir kafaya dönüşüyor, kısa kırlaşmış saçların dikili olduğu yuvarlak bir kafa, boksör elleri, tehdidin fazla uzakta olmadığını sezdiren gülün kara gözler...

Bay Ahmedov, baştan aşağı mermer görünüşü verilmiş fakat cilası dökülmüş sarayının birinci katında, Medeniyet adlı kolektif çiftliği yönetiyor (470 aile; 2085 hektar; üçte ikisi pamuk, geri kalanı buğday için). Ne var ki içi içini yiyor. Bay Ahmedov özelleştirmeyi bekliyor.

Dolma gibi parmaklarıyla formika masaya vuruyor ve minyatür bir Sony kamerayla oynuyor.

"Komünizm tarım için kötü. Eskiden burası bir kolhozdu. Çok ilerleme kaydettik. Devam etmek lazım, daha hızlı, daha hızlı... Ruslar zamanından kalma her şeyden kurtulmak lazım."

Şüphesiz Schweppes'ten cesaret alıp bu meşhur ilerlemeler konusunda bilgi sahibi olmak istiyorum: Kolhoz ile "kolektif çiftlik" arasındaki fark nedir?

Tercümanın sesi soruyu bitirirken titriyor.

Bay Ahmedov zevkten kızarıyor. Neredeyse beni kucaklayıp öpecek. Cehaletim, onun sabah keyfini artırıyor, böyle bir şey mümkünse tabii.

Eskiden, Rus döneminde (lanet olasıca!), köylüler adi çalışanlardı: İşçi kolları halinde, bir işin ardından diğesinde, bir tarladan sonra öbür tarlada çalışırlardı. Hiçbir devamlılık yoktu. Hiçbir saygınlık. Bugün, temel birim, aile. Yönetim, iki yıllığına aileye toprak veriyor. Planın hedefleri tutturulursa, kontrat yenileniyor.

"Asıl değişiklik, seçim," diye sonuca bağlıyor Bay Ahmedov. "Eskiden, kolhoz yöneticileri Komünist Parti tarafından atanırdı."

Koltuğunda kaykılıyor.

"Ben, seçildim. Aileler tarafından seçildim.

Bunu epey uzun, neşeli bir hikâye izliyor, seçim kampanyasının hikâyesi. Rakibi bir tarım uzmanıymış. Yerel okulda basit bir coğrafya öğretmeni olan Bay Ahmedov'un daha baştan hiç şansı yokmuş, uzun zamandır kendisini tanıtmış ve takdir ettirmiş olsa da. Dananın kuyruğu son gün kopmuş, halkın karşısına birlikte çıktıklarında. Tarım uzmanı, coğrafya öğretmenini içmekle suçlamış.

Dostumuz yerinden doğrulmuş: "İçtiğim doğru! Her gün içiyorum, hem de her birinizle. Gizlim saklım olmadan içiyorum. Senin aksine, tarını uzmanı! Sen de içiyorsun, benim kadar içiyorsun, ama kendi başına. Sen yalan söyleyen bir ayyaşsın!"

Bu yüksek belagat başarısını ve demokrasi yolunda atılmış bu önemli adımı kutlamak için Schweppes kadehlerimizi tekrar tekrar kaldırıyoruz. Bu zaferin anısının verdiği neşe uzun sürmüyor. Bay Ahmedov'un sabırsızlığı tutuyor yeniden.

"Devlete bağlı olmayan köylülerimiz var. Elli yıllığına onlara yirmi hektar kiralyoruz. Gayet iyi bir şey bu! Devam etmek, hareketi hızlandırmak lazım. Benimki gibi bir enerji kendini kolektivizmde ifade edemez. Bakın."

Ajandasını gösteriyor bana, her sayfasına mimari krokiler karalanmış.

"Benim tutkum kapılar. Şuradaki on bir metre boyunda. Gelecek sene mezarlığın girişine inşa edilecek. İnsanın böyle bir enerjisi varsa, kızlar da, alkol de, hiçbir şey yetmez. Karım bunun bir hastalık olduğunu söyleyip duruyor. Pencereye yaklaşırsanız. Gölçüğün ortasındaki heykel hakkında ne düşünüyorsunuz?"

Başta, park yerine tepeden bakan yazıyı görüyorum sadece:

Sanat eseri sonradan çarpıyor gözüme, sazlıkların arasından. Amfora taşıyan genç bir kadın. Umudun vaat edici bir şekilde kıvrılmış. Yeşil kısa bir yelek, dolgun göğsünü zar zor gizliyor ve göbeğini açıkta bırakıyor.

"Güzel, değil mi? Bunu size, bir Fransız'a, bu işin erbabına söyleyebilirim: Model olarak son metresim Dania'yı kullandım, şahane bir kız. Hep şu enerji sorunum. Heykel bitmedi. Bir çeşme yapmayı düşünmüştüm başta. İki yerden akacaktı. Fakat vazgeçtim. Gölcük kolektif çiftliğin malı. Özelleştirmeyi beklemem daha iyi olacak."

Pamuk toplamayı bitiren ve sulama arklarını temizleyen emekçi aileleri ziyaret ederek geçecek günümüz. Bir de şu meşhur aşırın enerji konusunda o hep aynı yürek paralayıcı itiraflarla.

"Halbuki mücadele ediyorum, size temin ederim, çaba gösteriyorum. Bir gün size şiirlerimi gösteririm. Hem, biliyor musunuz, gelecek ay doktora tezimi sunacağım."

Göğsüm kabarıyor. Ben de doktorum. Uzun uzun el sıkışmak için bir fırsat daha. Yaşasın Fransa! Yaşasın Özbekistan! Tezinin konusunu soruyorum. "Tuzlu ortamda pamuk ekimi." Alkışlıyorum. Yaşasın pamuk! Yaşasın özelleştirme!

Gayet memnun bir halde, yeni dostumun yanından ayrılıyorum. En sevdiğim şarkıyı söyleyerek: Coğrafyaya ve coğrafyacılara hamd olsun. coğrafyacılar gelecekteki dünyanın olabilecek en iyi yöneticileridir!

Tercüman Madamin, susuyor ve gülümsüyor. Bazı gülümsemeler, uzun sürerse, insanı sinir eder. Nedenini anlamak için sıkıştırırsınız.

"Bay Ahmedov, coğrafyacı mı? Kesinlikle. Fakat komünistti de. Hem de öyle sıradan bir komünist değil: Partinin şehirdeki sorumlusuydu. Seçilmek için içtiğini itiraf etmek yetmez, bizde bile."

Karın Armağarı

"ÜÇÜNCÜ kata çıkalım," diyor Bay Ahmedov. "Bir çiftliği anlamak için yüksekte olmak gerekir. Ee. Özbekistan'ı beğendiniz mi?"

Tarlaların ortasında bir ağaç gibi adeta, yatık bir ağaç, sudan bir ağaç. Gövde yerine bir kanal. Dallar yerine de, bölünen ve gittikçe incelerek kendi içlerinde tekrar bölünen arklar...

"Sizde su gökten yağar: yağmurdur. Bizde, akar: Dağların armağanıdır. Kar olmazsa, Özbekistan olmaz. Şimdi, tekrar aşağı inelim. Çalışmayı göreceksiniz."

Bir Özbek tarlasından daha düz bir şey yoktur. Su yataylığı sever: En ufak bir inişte, bir köşede birikir ve geri kalan yerleri açıkta bırakır.

Köylüler kafalarının içinde tesviye aletleriyle doğuyor olmalılar. Bir Özbek tarlasından daha muntazam bir halde sıraya dizilmiş bir şey yoktur. "Bir çapalama iki sulamaya değerdir." der bahçecilik atasözü. Çiftçiler buna harfiyen uyuyorlar. Toprağın taneleri ne kadar inceyse, su toprağın derinliklerinde o kadar yavaş kaybolacaktır.

Ve hiçbir şey Özbek pamuğu kadar suya düşkün değildir.

"Toprağımız tuzlu, önce yıkamak gerekiyor. İki kere. Sonra bitki sulanır. Dört kere. Bunun içindir ki pamuğumuz dünyanın en iyi pamuğu: Ekiminden çiçek açmasına kadar hiç susuz kalmaz. Hiçbir strese maruz kalmadan büyür. tıpkı barış içindeki bir ülkede, birlik halindeki bir ailede büyüyen bir çocuk gibi."

Bay Ahmedov felsefe yapıyor, Bay Ahmedov eğleniyor. Batılı basit bir çevreci olarak, onu kızdıran soruyu yönelteceğimi biliyor. İyi de, Bay Ahmedov'u ne kızdırabilir? Ayak sürüyor, oyalanıyor, "çiçek açma mevsiminin kusursuz dizilimi"ni, "lifin olağanüstü telleşirliği"ni, Özbek pamuğunun dünyaca tanınmış ve hak ettikleri gibi alkışlanan başarılarını en ufak ayrıntısına kadar betimliyor.

Birden, bir kahkaha atarak, rakamı veriyor: on bin metreküp.

"Hektar başına mı?"

"Hektar başına. On, bazen on iki!"

Kütleyi gözümün önüne getirmeye çalışıyorum: her bir metre-kare toprağa ayrılan bir metreküp su. Veya, bütün tarlada, bir metre yüksekliğine denk bir su tabakası.

Bay Ahmedov Dünya Bankası uzmanlarının ziyaretini anlatıyor bana.

"Geçen sene geldiler. Suyu köylülere ödetmemizi istiyorlardı il-la."

Çiftliğin önündeki açık musluğu gösteriyorum.

"Bu sefer Banka'ya hak vermek lazım. Ödetmek, insanı tasarru-fa yönlendirmenin en iyi yoludur."

"Bir devrim başlatmanın da en iyi yoludur. Siz Fransızlar, dev-rimlerden hoşlanır mısınız?"

Bu sefer Bay Ahmedov'u kızdırmayı başardım. Hornurdanıyor.

"Bizim kimseden alacak dersimiz yok! Su bizim suyumuz. Gü-nün birinde, gerekirse, sistemi değiştiririz. İsrail'de bulundum. Dam-la damla sulama tekniğini gördüm. İsrail'le ben gayet iyi dostuz."

Ve *hâkim*'le, yörenin kadiri mutlak valisiyle çok acil bir rande-vusu olduğunu bahane ederek, bizi tarlaların ortasında bırakıp gidi-yor.

Köylüler bize işaret ediyorlar. Bir kanalın üzerine enlemesine atılmış ahşap bir platforma oturmuşlar bir şeyler yemek için. Çok yaşlı bir incir ağacının yaprakları onları güneşten koruyor. Yuvar-lak ekmeği, şişe geçirilmiş etleri uzatıyorlar bize. Bildiğim kada-rıyla, bir Özbek köylüsü kadar iyi huylu ve cömert kimse yok dün-yada.

Çok geçmeden, Madamin uykuya dalıyor. Tercümanımdan yok-sun kalınca, bana söylenenleri anlamıyorum. Bakışıyoruz. Birbiri-mize gülümsüyoruz. Başımızı sallıyoruz. Bu minicik vahada, zaman durmuş. Bin yıl önce, atlarının eyerine veya develerinin yan tarafı-na asılmış ipek ve baharatla Çin'den gelen gezginler aynı yemeği benzer köylülerle paylaşmışlardı. Ağaçların altında suyun sesini du-yuyorum. Ben de gözlerimi kapatıyorum. Himalaya'nın karları üs-tünde salınıyormuşum gibime geliyor.

Paranın Orta Asya'da Dolaşımı Üzerine Küçük Bir Giriş Dersi

ÖZBEKİSTAN ortalama bir milyon ton lif üretir. Her şeyle devlet ilgilenir. Köylülerden pamuğu düşük fiyata satın alan odur. Dünya pazarında iki-üç kat daha pahalıya satan da odur.

Bu nimetten kim faydalanır?

Öncelikle ulusal bütçe. Verginin toplanmadığı bir ülkede (yetkililerin vergiyi gerçekten toplamak için hiçbir önlem almadıkları bir ülkede), pamuk satışı en önemli zenginlik kaynağı olup hiç şüphesiz kamu gelirlerinin yüzde kırkını teşkil eder. Bu nedenledir ki yönetim, üretim planlarında hiçbir kusuru kabul etmez: Söz konusu olan ayakta kalmaktır. Yine bu nedenle, yolsuzluk bu sektörde diğerlerine göre (belki) daha az (biraz daha az) görülür. Zorunluluk (asgari bir likidite zorunluluğu) ahlakın (ahlak gibi bir şeyin) yerini tutar.

Fakat, herkesin bildiği gibi, şeffaflık eksikliği tüm kötülüklerin anası olduğundan ve şeffaflık eksikliği Taşkent'in yüksek çevrelerinde zifiri karanlığa döndüğünden, böyle bir gelir kaynağı birilerini zengin edecektir. O halde, bu beyaz altını üreten, zirveye en uzak kişi, köylü bundan ne pay alır?

Buna cevap vermeden önce, konu dışı bir parantez açmak, Özbek banka sisteminde bir gezintiye çıkmak gerekiyor. Bu banka sisteminin birinci ve daimi mecburiyeti, yönetimin emirlerine uymaktır. Şu veya bu kamu kurumu (bakanlık veya cumhurbaşkanlığı) aniden acil bir mali kaynak ihtiyacıyla mı karşı karşıya kaldı? Şu veya bu banka kuruluşunun sorumlusuna gözdağı veren bir telefon edilir: "İki saat içinde, şu miktar para bize aktarılacak." Sorumlu kişi, söyleneni yapmazsa azledileceği korkusuyla (daha beteri de olabilir) işe koyulur. Öyle ki, söz konusu bankanın müşterisi, mev-

duatının hepsini veya bir kısmını çekmeye geldiğinde veznenin kapalı olduğunu görür. Kusura bakmayın, fakat kasamız boş.

Özbeklerin paralarını neden evlerinde saklamayı tercih ettiklerini anlarız böylece. Vergilendirme sisteminin oturtulması konusunda neden bu kadar zorluk çekildiğini de: İşlemlerin çoğu nakitle yapılır. Bir daire satın almaya, içi para dolu bir bavulla gelinir. Yerel para birimi olan sum'un hiç değeri olmadığından bu işlemler daha da zorlaşır: Bir tek dolarcık yaklaşık bin iki yüz sum'dur...

Pamuğa dönelim.

Devlet, pamuğu köylüden düşük fiyata satın alsa da, bu para tutarını Asaka adlı tek ziraat bankasındaki bir hesaba yatırmak zorundadır. Vah. Asaka'nın bahtsız patronuna! O da meslektaşları gibi resmi (ulusal veya bölgesel) talepleri geri çeviremez. Bu "borçlar" hesapları çabucak boşaltır. O zaman da köylüler paralarının ödenmesini aylarca. bazen yıllarca bekler.

Bu türden ihtilasları isyan etmeden kabullenmek için. Özbek olmak lazım, yani karakterlerin en uysalına sahip olmak. fi tarihinden beri kodamanlardan çok çekmeye alışmış olmak lazım.

Bekleyiş Ülkesi

BEKLEMEYE tahammülü olmayan, hiç yolculuğa çıkmasın. Her yolculuk zamanın ülkelerini olduğu kadar uzamın ülkelerini de keşfeder. Yolcunun bekleyişi, karakteristik özelliklerine göre eksiksiz bir şekilde sınıflandırılmayı hak eder. Bu büyük çalışmaya bir tuğla da ben koyayım diye, öncelikle şu ikisi arasında bir ayrım yapılmasını öneriyorum:

1. *Sessiz bekleyiş*. Beklenen tren, otobüs, araba veya gemi gelmemiştir. Kimse de size en ufak bir bilgi verebilecek durumda veya verme konusunda istekli değildir. Göz ucuyla size bakarlar. Gülmüşler, halinize herhalde. Zaman geçmediğinden, sonsuza kadar sürüp gidecek gibidir. Bu tip bekleyiş, itiraf edelim ki, vasat niteliktedir ve ruh halinde gitgide artan kimi bozukluklara yol açabilir (sinirlenme, kızına, çileden çıkma, öfke).

2. *Konuşmalı bekleyiş*. Düzenli (veya düzensiz) aralıklarla, biri size bekleyişin sebebinin açıklar. Bu sebep aynı zamanda bir mazerettir. Bundan dolayıdır ki "konuşmalı" denilen bekleyişin çoğu zaman tadına doyum olmaz. Kimi mazeretler içler acısı derecede sıradan olsa da (hasta bir akraba, arabanın bozulması türünden mekanik bir bela), diğerleri yaratıcılıklarıyla insanı mutlu eder. Tıpkı bu 21 Ekim sabahı, koca Buhara şehrinde olduğu gibi. Beni Hive'ye götürecek olan şoför saat başı beni arıyordu. Pardon, Bay 'Rsenna, yanlış yağ almışım. Pardon Bay 'Rsenna, imansız bir satıcı depoya kötü benzin koymuş. Benim suçum değil, Bay 'Rsenna, Ramazan ayı, Ramazan ibadeti sever, ibadet hareketsizdir, Ramazan yolculuklardan hoşlanmaz...

Kim Ramazana bağıra çağıra itiraz etmeye kalkabilir ki? Vaktiyle, tacirlerin kervanlarının sırf Semerkant-Buhara güzergâhını bile bir haftada kat ettiği bu İpek Yolu'nda birazcık hızlı gidilmesini kim talep etmeye kalkabilir ki?

Hâkim ve Toylar

ÖZBEKİSTAN bölgelere ayrılmıştır. Her birinin başında, bir *hâkim* bulunur. Cumhurbaşkanı Kerimov tarafından atanan bu *hâkim*, yalnızca ona bağlıdır. Körü körüne ona itaat eder. Bu esaretinden güç alarak, kendi bölgesinde diktatörce hüküm sürebilir. *Hâkim*'in icazeti olmadan hiçbir şey yapılamaz. *Hâkim*'in icazeti de parayla çevrilir. Pamuk, genellikle, onun yok edici faaliyetlerinden paçayı kur-tarır: Beyaz altınla şaka edilmez, o olmazsa ülke ölür.

Hâkim her bölgenin temel taşıysa, *toy* toplumsal bağları doku-yan tezgâhtır. *Toy* kelimesi "evlilik" anlamına gelir. Ne var ki, biz-deki iki tarafın rızasıyla gerçekleşen ve birkaç yakının alkışladığı törenin, bir Orta Asya *toy*'uyla uzaktan yakından alakası yoktur.

Pitniak, Sovyetlerin dev bir fabrika inşa etmiş oldukları küçük bir yer. Orada helikopter imal etmeyi öngörüyorlarmış. Tarih bu konuda başka türlü karar vermiş. Tesisat traktör üretmek üzere de-ğiştirilmiş.

Zengin tarım bölgesi Harizm'in kalbindeyiz. İskitler, şu korku-tucu okçu-süvariler vaktiyle burada yaşamış. Günümüzde, küçük tarlaların oluşturduğu sevimli bir mozaik. Sulama büyük Tuyamu-yun barajından sağlanıyor (*tuyamuyun* "deve" demek, devenin hör-güçleri ve girintileri olur değil mi? Kabarık ve alçak yerleri, tıpkı mevsimlere göre Amuderya'nın suları gibi).

Devlete bağlı olmayan ve zengin (otuz hektar) bir köylünün evinde yiyorum akşam yemeğini. Kuzeni geliyor, o da serbest köy-lü ama fakir (sadece iki hektarlık bir meyve bahçesini işliyor, hem elmalarını kim satın alacak? Burada herkesin bahçesinde bir elma ağacı var). Devlete bağlı olmayan fakir köylü, oğlunun gelecek cu-ma yapılacak düğününe davet ediyor beni hararetle. Bir yıldır bu-nun için hazırlık yapıyor. Yirmi yıldır para biriktiriyor. "Neyse ki bütün ailem katılıyor. Bunu kaçırmamız çok yazık olur! Pirincin ku-

ruduğu şu avluyu gördünüz mü? Altı yüz kişi yemek yiyecek orada. Beş orkestramız olacak. Özbekler müziği çok sever. İnsan müziği sevince de, dursun istemez..."

Evlilik ana babaların işi hâlâ. Aileleri sorup soruşturuyorlar. Ekonomik yönden birleşmelerin, mülklerin büyümesinin hayalini kuruyorlar. Seçimleri kesinleşince de gençleri tanıştırmıyorlar. Gençlerin reddetme imkânı var, fakat genellikle uysallık galebe çalıyor. *Toy*'un tertiplenmesi başlıyor böylece. Nüfuzlu biri on bin kişi davet edecektir. Madem davet ettiniz, siz de davet edileceksiniz. Böylece hayatınız *toy*'dan *toy*'a geçip gidecektir, bu *toy*'lar sırasında da gayet faydalı temaslar kurma imkânınız olacaktır. Böylece, durmadan genişleyen ve hep yaşatılan bu "aile", dayanışmasını sizden asla esirgemeyecek bir aile sayesinde, matemlere, hastalıklara, iklim felaketlerine... ve *hâkim*'in kötü davranışlarına daha kolay katlanacaksınız.

Igor Vitaliyeviç Savitsky

TEK KONU takıntılarına şükürler olsun!

İster cinsellikle, ister pulculukla, ister başka şeyle ilgili olsun. tek konu takıntısı sizi olmayacak yerlere götürür, çoğunlukla sarsıcı şahsiyetlerle tanıştırır.

Benim pamuk deliliğim de bu kuralın dışında kalmaz. Çeşitli vesilelerle hayret ve hayranlık duymamı ona borçluyum.

Gossypium tutkusu dışında hangi güç beni Hive'den, "vahaların incisi"nden ayırıp Nukus denen o korkunç şehre götürebilirdi? Çölün ortasında. Sovyet şehirciliğinin yoğunlaştırılmış hali; ölçsüz büyüklükte caddelerin, harap binaların, tepesinden büyük hareket-siz bir tekerleğin sarktığı boş park yerlerinin. kahraman heykelleri dikilmiş uçsuz bucaksız meydanların benzersiz kokteyli.

Civarı daha beter.

Zira Nukus, pamuğun büyümesi için yörenin tüm kumunun ihtiyacı olan suyu sağlama misyonunu edinmiş.

Nukus'un başını çektiği sulama şebekesi, Orta Asya'da nehir olmanın pek de iyi bir şey olmadığına ikna ediyor sizi. Zavallı Amuderya! Kendisini ovada bekleyen kaderi bilseydi, doğduğu Pamir'den inme konusunda o kadar heyecanlanır mıydı? Buhara'ya doğru, onu kullanıyor, yatağını değiştiriyor, suyunu çekiyorlar zaten. Fakat burada, önu kesiliyor, yönü değiştiriliyor, başka yere götürülüyor, parçalara ayrılıyor, oraya buraya çekeştiriliyor, önce tasma takılıp sonra serbest bırakılıyor, tekrar bölünüyor, aşağılanıyor, köle ediliyor... baş döndürücü bir çapta (ve zekâda) istihkâm işleri boyunca. Manzarayı daha iyi görmek için, mevkiinin tepesinden sarkan kaya yığınlarından birine çıkacağız. Zerdüş'tün ateşli yandaşları, göğün ateşini ululamak için, bazı kayalıkların üstüne geniş kuleler inşa etmişler. Bizim gözlerimizse yalnızca vadiyle ilgileni-

yor. Göz alabildiğine uzanan toprağa kazılmış muazzam bir hırsı görüyor: çölü yenmek. Bu yükseklerden tekrar aşağıya inince, pamuk bazen insanı delirtiyor mu acaba diye geçirmeye başlıyoruz aklımızdan.

Akşam çökerken, Nukus'a dönüşü hayal edin. Uzun süre bir restoran aramayı hayal edin. Yoldan geçen ve acelesi olan biri "Club Sheraton" diye bir yer adı verir size. Söz konusu adreste, kapı kapalı. Fakat, söve pervazının üstüne yanlamasına vidalanmış beyaz bir düğme çarpıyor gözüme, zildir belki. Birileri geliyor. İçerisinin alacakaranlığı, insana randevuevlerini çağırıştırıyor, arka tarafta hanımlar hazırlanıyordur, Fransızlık işte! Hiç öyle bir şey yok. Sadece yemek yeniyor. İki çeşit o da: spagetti veya böf Strogonoff. Loş ışıktaki, el yordamıyla.

Derken, yan masalardan birinden gelen bir hikâye. Karnakarışık bir İngilizceyle, bir Özbek, 1970'li yıllardan kaçmış bir kadın turiste (çiçekli bluz, örgülü saçlar), Igor Vitaliyeviç Savitsky'nin hayatını anlatıyor.

Bir zamanlar, 1920'li ve 1930'lu yıllarda, genç bir Moskovalı varmış, mesleğinin eri olan bir arkeolog ve ressammış. 1941'de savaş patlak vermiş. Sağlığı kötü olduğundan cepheye gitmekten kurtulmuş. Semerkant'a gelmiş. Özbekistan'ın ışığı onu ele geçirmiş (resam olduğunu unutmayın). Yaşayacağı yeri bulmuşmuş. Bundan kısa süre sonra da, misyonu başlamış. Moskova'da, Andrey Aleksandroviç Jdanov diye bir zat kültür üzerinde hâkimiyet kurmuşmuş. "Sosyalist gerçekçilik"i icat etmiş. Sanatçı, küçük burjuva bireyselliğini bir yana bırakıp Devrim'e bir tuğla da o koymalı, yani *halk için yaratmalı*'ymış. Bu dogmayı reddeden kadınlar ve erkekler saklanıp gizlemeye (yani sefalete) mahkûmmuş ve sıkça da zulüm görürmüşler. Igor Vitaliyeviç'in düşündüğü, onların lanetli eserlerine Orta Asya'da bir yuva bulmakmış. Mesafe onları korurmuş. Moskova o kadar uzakmış ki.

Igor Vitaliyeviç Savitsky, otuz yıl boyunca aramış. Pislik içindeki dairelere, ıssız banliyölere, unutulmuş köylere gitmiş. Sanatçılarla veya onların dul karılarıyla tanışmış. Projesini anlatmış. Sundurmaları, dolapları açmışlar. Eserleri ona emanet etmişler. 1966'da, onu bu şehrin, Nukus'un müzesinin müdürü yapmışlar. Asilerin kendi evleri varmış artık.

Igor Vitaliyeviç Savitsky 1984'te ölmüş. Arkeolojik ve folklorik nesnelerin yanı sıra, ömrü boyunca, 7452 resim, 25.223 desen ve 1322 heykel toplamışmış.

Çiçekli genç kadın alkışlıyor.

Bense, bütün içtenliğimle, Nukus'a özürlerimi sunuyorum. Bu korkunç yer, sanat için olası tek sığınakmış meğer.

Şimdiki müdirenin Marinika Baborazarova diye güzel bir ismi var. Asılacak tablolarla başı deritte. Bunca harika eser arasından nasıl seçim yapsın? Hazinelerden bazıları üçüncü kata çıkıyor, bir süre duvarda kalıyor, izleyiciyle buluşuyor, sonra tekrar mahzene iniyor. Yerlerini diğerleri alıyor. Sırayla.

Müzeyi ziyaret ettiğim gün, Popova'nın hayranlık verici kübist tuvaleri (1916, 1917... tarihli), ayrıca (Matisse'le çok akraba) Ufimstev'in çok renkli aplat'ları, Şevštenko, Tarasov, Sardan ve Şigolev sergileniyordu. Marinika bütün önemli müzelerin yöneticilerinin Nukus'a gelip iştah kabartan parasal tekliflerde bulunduklarını anlattı bana. Fakat hiçbirinden vazgeçmeyecekmış. Halbuki çok parasızlar: Popova'nın tabloları metal çubuklara beyaz iplerle asılmış.

Dipte, bir boğa bakıyor size. İki yuvarlak kara göz. Boynuzları öyle zarif ki, adeta antilop boynuzları. Eşiniyor. Saldırmak üzere. Fon mavi. Sanatçının ismi Lyssenko, aşağıya sağa yapıştırılmış kötü kalite kâğıttan bir fişin üzerine daktiloyla yazılmış iki biyografik bilgi insanın yüreğini burkuyor. İlki, "gerçeklikle ilişkilerindeki bozukluklar" yüzünden akıl hastanesinde sayısız defa kalmasıyla ilgili. İkincisi, bir soru işareti. Lyssenko 1903'te doğmuş. Diğer Lyssenko'yla, edinilmiş karakterlerin soyaçekimi konusunda Stalinst bir teorisyen, botanikçi olanıyla hiçbir ilgisi yok elbette. Lyssenko boğa başyapıtını yirmi yaşındayken yapmış. Ölüm tarihi bilinmiyor.

Rahmetli Aral Denizi

YOL DOSDOĞRU kuzeye doğru tırmanıyor ve başta hiçbir şey değişmiyor. Pamuk pamuğu izliyor. Tarlalarda, kadınlar ve çocuklar ürün kaldırıyorlar. Erkekler başka işlerle meşguller. Başka toprak parçacıklarını düzleştiriyor, arkları kazıyor, bentleri tamir ediyorlar: Suyun gelişi için toprağı hazırlıyorlar. Su hiçbir zaman uzakta değil, zira kanallar her yerde. Her boyda kanal, arktan tutun da adeta nehir boyunda olanına. Kanallardan bazıları bazen başka kanalların üstünden geçiyor. Arada sırada görülen yeşil kareler, bu pamuk diyarında buğdayın kendine bir yer açmayı başardığını ve boy atmaya başladığını gösteriyor.

Birden, toplu konutlar yükseliyor, terk edilmiş dev fabrikalar, değirini kavşakların ortasında görkemli anıtlar, bunların etrafını Cumhurbaşkanı Kerimov'un etkili bir özdeyişi dolaşiyor: "Vatanını özünden çok sevmek gerekir", "Bugün geleceğı inşa eder." Kungrad'a geldik.

Karakalpaklar hayvan yetiştiricisi göçebelerdi. Devamlı hareket halinde oluşları Stalin'in hoşuna gitmiyordu, onları yerleşik hayata geçirmek için bu kasvetli kentleri inşa etmeye karar verdi: Nukus, Kungrad. Karakalpaklar işçi gibi çalışmaktan hiç hoşlanmaz, panuk ekiminden nefret ederler. Emirlerle boyun eğdiler, başka çareleri yoktu. Fakat tutkuyla sevdikleri sürülerinden hiç vazgeçmediler. Onun için de inekler, keçiler, develer bile şehrin alçak evlerinde yaşar ve canlarının istediğı yerde dolaşır, bunu da herkes anlayışla karşılar. Hayvanların çıkardığı bu büyük kargaşa (ve keskin tezek kokusu) Kungrad'a bir çeşit çekicilik katar, ancak bu çekicilik, arabanın bozulması türünden mekanik veya bürokratik bir sıkıntının sizi bu yerde fazladan bir çeyrek saat daha kalmaya zorlaması fikri karşısında ürpermemek için yeterli değildir.

Bu sefer, pamuk sonunda vazgeçmiş. Orada burada birkaç kolektif çiftlik, beyaz cepheyi yaymaya uğraşüyor hâlâ. Fakat pek de inanmadan, sırf öncü ruhunu korumak için. Sarının krallığına giriyoruz. Sazlıkların açık sarısıyla küçük ağaçların —bizim *Ginkgo biloba* dediğimizin akrabası şüphesiz— parlak altın sarısı. Renklere daha çok şans tanımak istercesine, güneş saklanıyor ve gökyüzü kararıyor. Yanlarında minicik silüetler duran kahverengi hayvanlar uzakta tepeliklerin üzerinde otluyor. Karakalpaklı sevgili adamlar, yönetim nihayet sizi burada rahat bıraktı.

Birkaç gündür insanlar ve manzaralar üstünde öyle çok şiddet gördüm ki... Böyle bir huzur insanın kalbine işliyor. Engin ve sıcak bir duygu ele geçiriyor sizi, rahatlıkla güven diyebileceğimiz bir duygu.

Ne aptalım! Bir mezarlıkta yürüyormuşum.

Munyak.

Batalığın ucunda, daha aydınlık bir hat.

"Munyak, Rus Özbekçesinde 'ak boyun' anlamına gelir," diyor Madamin.

Buraya tek bir kere gelmiş, otuz yıl önce, bir düğünün davetlisi olarak. Çocukmuş daha. O günlere dair hatıraları var, fakat bana anlatmak istemiyor. Hatıraların, özellikle mutlu hatıraların, görme yetisi için iyi olmadığını söylüyor.

Şehrin girişinde, pasaportları gösteriyoruz. Her zamanki gibi.

"Deniz için geldiniz." diyor polis memuru.

Bir soru değil bu.

Biraz ötede, Karakalpakların Victor Hugo'su sayılan şair Berdak'ın gümüş rengi büstünün önünde, irikıyım bir adam duruyor, kim bilir neyi bekliyor? Başında geleneksel siyah deri kasket, sırtında yumuşak yünlüyle astarlanmış yeşil bir pardösü var. Bir otel biliyordur belki.

"Sizi denize götüreceğim."

Arabanın kapısını açıyor ve kimseye bir şey sorup etmeden, yerleşiyor.

"Dosdoğru."

Postane yüksek (üç katlı), tıpkı banka gibi veya yepyeni, mavi-beyaz ortaokul gibi. Geri kalan her şey alçak, son derece mütevazı beyaz evler topluluğu. Korkuyorlar sanki. Yarı yarıya kumun içine gömülmüşler, kuşkusuz savaş yüzünden. Savaştan başka hangi felaket molozların ve parçalanmış makinelerin saçılmış olduğu bu boş arsaları, karnı deşilmiş bu eski konserve fabrikasını, sanki bir havan topu mermisinin yardığı bu santrali açıklayabilir? Taşkent'e gelişimden bu yana, terk edilmiş fabrikalar konusunda gerçek bir bilgi edinme fırsatım oldu. Bunlar bırakılıp gitmekten de öte, şiddetten de öte bir şeye maruz kalmış: kudurganca bir hiddete. Bunları harap ederken, yalnızca işlerine yarayan satılabilir parçaları almamışlar, öç almak ve çöküntüyü hızlandırmak istemişler. Öldürmek için elini çabuk tutmayan zamanı hızlandırmak istemişler.

Son yapılar. Köyün sonuna yaklaşıyor. Devam ediyoruz. Yol yükseliyor.

"Stop!"

Şair Berdak'ın dostu birden sessizliğini bozdu. Bir anıt gösteriyor bize, toprağa dikilmiş beyaz bir ok.

"Çıkın. Güneş gidiyor. Denizi görmek istiyorsanız, acele edin."

Savaş kahramanlarına adanmış bir anıt bu. Kaidesi boyunca bir yazıt uzayıp gidiyor:

ATALAR CESARETİ FERZENDLER MİRASI
1941-1945

Bu asil özlü söz dostumuzu ilgilendirmiyor, Nazilerle çarpışmak üzere uzağa gitmiş ve bir daha geri dönmemiş Munyaklı çocukların mermere kazınmış isimleri de.

Bize göstermek istediğı deniz, yalnızca deniz. Kolumuzu tutuyor, hoyratça sarsıyor.

"Bakın! Bakın!"

Mezar başlarında ağlamadığımız veya düğünlerde gülmediğimiz için utanır, gerektiğı gibi veya gerektiğı kadar duygulanmadığımız için suçlarız kendimizi hep.

Alacakaranlık başlangıcı ayrıntıları gizlediğinden, yüksek burundan bakınca kumdan, kumdan, göz alabildiğine kumdan başka bir şey görünmüyor.

Herhangi bir Bröton, Cancale'dan Tréguier'ye uzanan ve *estran* denen bu uçsuz bucaksız boş alanları bilir ve hiç duygulanmaz. Deniz alçalmış. Demek ki yükselecek. Elimde olmadan ve mantıksızca, bu kadar yolu bu kadar az şey için, sıradan bir cezir için kat etmiş olmaktan dolayı öfkeleniyorum ilkin.

Yol arkadaşlarım, "otel"i bulmak için yanımdan ayrıldılar. Yalnızım. İşte o sırada kaygı kapladı içimi. Bir kere, on kere, saatime baktım. Bir kere, on kere, ufku yüz seksen derece taradım. Hiçbir şey kıpırdamıyor, hiçbir şey ilerlemiyordu.

Alışık olduğum gri veya mavi o dalga kabarmaları yoktu. Uzakta, geri gelmeye hazırlanan deniz de.

Seslendim galiba. İtiraz ettim. İnanmak istemedim; deniz benim için o kadar çok şey ifade eder ki.

Bir şey hatırladım. Ne zaman böyle seslenmiş, itiraz etmiş, inanmak istememiştim? Sonunda anladım: Bir kere daha ölümle karşı karşıya idim. Sevdiğim ve ölüp giden bir kadınla karşı karşıya.

Günbatımları genellikle hüzünlü olur: Yerler ve şeyler ışık onları bırakıp gidiyor diye üzülür. Munyak'ta bunun tersini, bir rahatlama sezdim. Çöken karanlık artık görmeye dayanılamayan şeyi gizleyecekti nihayet. İçimden bir ses, burada karanlığın, mümkün mertebeye zifiri olması umut edilerek beklendiğini söylüyor, tıpkı bazı geceler, çok kötü geçen bir günle işimizi bitirmek üzere yorganı burnumuza kadar çekmemiz gibi.

Bize oteli gezdiren bir çocuktü. Dolu odaları, açık yataklarla valizleri, yere atılmış donlarla çorapları, gaz ocaklarının üstünde duran kirli tencereleri gösteriyordu cep feneriyle.

"Sorun olmaz, bunlar gaz işçisi, yarın sabahtan önce gelmezler."

Platformu fark etmiştim. Feneri, tüten koca bir mum gibi yanıyordu. Acımıştım. İsmine layık bir platform, mümkünse kudurmuş bir okyanusun üzerinde olmalıydı; bir sazlığın üstünde değil.

"Annemde başka çarşaf var. isterseniz."

Teşekkür etmiş, etrafta dolanmış, sonunda "konut"a, "uzmanlar"a tahsis edilmiş buz gibi bir kulübeye düşmüştük. Deniz çekip gittiğinden beri, facia uzmanları bilirkişilik yapmak üzere nöbelleşe geliyorlar. Şurası bir gerçek ki, en önemli facia adayları sıralamasında, Aral Denizi'nin ortadan kalkmasının seçkin bir yeri var.

Çevresel facia: onlarca türün yok olması, rüzgârın taşıdığı zehirli tuzlar yüzünden binlerce hektarın verimsizleşmesi. Ekonomik facia: kapatılan dalyanlar ve konserve fabrikaları, yoğun işsizlik. Tıbbi facia: kanser (gırtlak, tiroit), hepatit, solunum ve bağırsak rahatsızlıkları. Meteorolojik facia: yöre ikliminin gittikçe ısınması, gittikçe kuruması...

Bir hafta önce ÖZBEKİSTAN HAVAYOLLARI şirketinin yaptığı gibi, yolculuğum bana büyük bir eğitsel darbe indirmeye karar vermişti: Mademki pamuk üzerine araştırma yapıyordum, pamuğun yarattığı sonuçları da bilmezden gelmemek zorundaydım. Mademki insan sevmeden bir konu üstüne araştırma yapmaz, ben, pamuk dostu, bütün bu facialardan kişisel olarak sorumlu olduğum hissine kapılmadan edemiyordum.

Gece kolay geçmeyeceğe benziyordu.

Sabahın birine doğru, yapma bir kömür yığınının (elektrik) yiğitçe ve kardeşçe çabası sayesinde kulübemiz ılıklaşmaya başlamışken, giriş kapısı şiddetle yumruklandı. İki oğlanla bir kız, ellerinde içki şişeleri, âlem yapmaya gelmişlerdi. İnsan uzman olmanınca, Muncak'ta vakit nasıl geçer?

Birkaç saat içinde, "denizlerin yok oluşu konusunda uzman" olmam mümkün değildi. Fakat komşularımın sevgi dolu jimnastiği yüzünden uyanık kaldığımdan, birkaç rakam öğrenmeye fırsatını oldu. Aral Denizi, otuz yılda, yarı yarıya küçülmüştü (altmış yedi binden otuz üç bin kilometrekareye düşmüştü); kalan suların tuz oranı üç katına çıkmıştı; yirmi dört balık türüyle yüz elli kuş türü yok olmuştu... Yan odada sergilenen çılgınca faaliyetin, kasvetli okumam süresince moralimi ayakta tuttuğunu itiraf edeyim.

Ertesi sabah, yer kırağıyla kaplıydı. "Konut"un kapısının önünde de, orada bulunmalarını şüpheyle karşılayan köpeklerin kokladığı içi yumuşak yünlü yeşil bir pardösü ile siyah bir deri kasket hareketsiz bekliyordu. Şair Berdak'ın dostu bize başka bir şey göstermek istiyordu. Fakat araba, bir tek kendisinin bildiği sebeplerden dolayı, yola çıkmayı reddediyordu. Kaba çizimeli, omuzlarında ağırlar ve olta kamışları olan adamlar, küçük gruplar halinde geçiyordu. Ben de yeşil Yumuşak Yün Kumaş'a sordum:

"Şu balıkçılar... halbuki deniz... Munyak'ta çok akıl hastası var mı?"

"Daha neler! İki kilometre ötede küçük bir gölümüz var. Arabayı itmemize yardım edecekler."

Mutlu günlerde, dilin ucunda, en güzel yere sahiptiler: iki tarafta kumsallar ve deniz. Sovyetler Birliği'nin en takdire şayan emekçilerine tatilleri için tahsis edilmiş dört villa.

"Bir gün iki kamyon dolusu asker geldi, bir buldozerle. Görme-yelim diye bizi uzaklaştırdılar. Ertesi gün gördük. Askerler ve buldozer sıkı çalışmıştı. Köşe direklerinin betonarmesi ile paslanmış, eğrilmiş demir çubukları kalmıştı sadece. Geri kalan her şey yam-yassı edilmişti."

Yeşil Yumuşak Yün Kumaş harabeleri arşınıyordu.

"Villaları kapatsınlar, bunu anlarım, deniz burada değil madem. Gerçek bir tatil için denizin burada olması gerekir. Ama her şeyi böyle kırıp dökmek niye?"

Oradan ayrılırken yeşil Yumuşak Yün Kumaş bizimle gelmedi. Militan işçilerle birlikte kalmayı yeğliyordu. Belki, Munyak'ta gençliğinde, dört villadan birine davet edilmek için o da "Sovyetler Birliği'nin takdire şayan emekçisi" olmayı hayal etmişti.

Molozların arasında iki parça seramik buldum, biri sarı, diğeri yeşil. Tahminime göre, cepheleri süsleyen motiflerin bir parçasıydılar. Parti, sevgili evlatları için her şeyi düşünmüştü. Şimdi, bu parçalar çalışma masamın üstünde bana arkadaşlık ediyor. Sovyetler Birliği'ni ve Aral Denizi'nin mutlu günlerini hatırlatıyorlar bana.

Rüya mı gördüm, yoksa çok mu düşündüm?

Gecenin bir yarısında, kol saatleri gördüğümü hatırlıyorum.

Munyak'ta görülen, uzamın altüst olmasından öte, zamanın işleyişindeki bozukluk. Her şey için geçerli olduğu gibi, ortaya çıkmak ve ortadan kaybolmak denizlerin doğasında var. Yüzyıllar veya binyıllar süren bu hareketlerin kısa süreli seyircileri olan bizler, kısacık ömürlerimiz nedeniyle yalnızca bir parçasını görüyoruz.

Burada, hızlandığı için, filmin bütününe tanıklık ediyoruz.

İşte bu Özbek sabahında, pamuğa duyduğum ayıplı yakınlığı telafi etmek için, rahmetli Aral Denizi'ni bir bilgi parkı yapma fikri geliyor aklıma.

Arzın saatlerinin insan tarafından hızlandırılmasının yarattığı sonuçları öğrenelim diye.

Yosunların arasından yürür gibi ağaççıkların arasından yürüyüp denizin dibinden geçerek şehir merkezine geldim. Suların çekilmesiyle on kadar gemi tuzağa düşmüştü. Kocaman hüzünlü oyuncaklar gibi kumun üzerinde yatıyorlardı. Adamın biri, bir maden testesiyle, bunlardan birinin, iri yuvarlak bacalı, sevimli küçük bir kıyı gemisinin kaptan köşkünü kesiyordu. Pupasında, pasa rağmen, şanlı ismi okunuyordu hâlâ: *Karakalpakya*.

Munyak canlanıyordu. Seyahatte, insan günleri unuttur. Pazardı. Her evden aileler çıkıyordu. Yayan, arabayla veya yolcu taşıma yeri olan çok eski motosikletlerle, batıya yöneliyorlardı. Önceki gün farkına varmamışım: Elektrik direklerine asılmış pankartlar, güzelce resimlenmiş vecizeler veya faydalı öğütler veriyordu halka.

"Çalışırsan, iyi sonuç alırsın."

"Spor yaparsan, daha iyi bir hayatın olur."

"Çocuk memnunsa, annesi mutludur."

Son iki özlü söz, gerekirse diye, yetkililerin sonsuz pişkinliğini gösteriyordu:

"2005 yılı sağlık yılı olacak."

"Su refahın temelidir."

Su. gezinin amacı da buydu. Küçük göl. Rahmetli Aral Denizi'nden geriye kalan.

Anlaşılan, her tatil günü, bütün Munyak ahalisi orada buluşuyor. Anneler, balık avlayan babalarını seyreden çocukları seyrediyor. Orta Asya halklarının herhangi bir şeyden mutlu olma yeteneği nereden geliyor, hangi bilgelikten veya hangi çaresizlikten?

Jeopolitik

SÖYLENTİYE GÖRE –ve kimse bunun aksini söylemeyecek– 2001 yılında bir gün, Hintli bir özel görevli Özbekistan Ticaret Bakanı'nın çalışma odasına girmiş. İki yardımcısı, ellerinde valizlerle, onu takip ediyormuş. Valizler değerli halının üzerine bırakıldıktan ve yardımcılar usulca çekildikten sonra, Hintli'nin Özbek'e her şeyi, hasadın bütününe satın almayı teklif ettiği söylenir:

"Ülkemin tekstil endüstrisinin pamuğa çok ihtiyacı var."

Ve valizleri göstererek:

"Niyetimizin samimiyeti konusunda hiçbir yanlış anlamaya mahal vermemek için, tutarın tümünü bugün getirmeyi tercih ettik."

Taşkent bu talebi kabul etmeye yanaşmadı. Hemen hemen bütün komşu ülkeler de life doymak bilmeyen bir tekstil endüstrisine sahip olduğuna göre, elini kolunu niye böyle bağlasın? Özbekistan beyaz altınını en iyi şekilde kullanıyor. Türklerin işlettiği kendi fabrikaları için üretiminin çok cüzi bir kısmını tutuyor (yüzde yirmiden az). Geri kalanı, yani sekiz yüz bin ton Hindistan, Pakistan ve Çin arasında bölüştürülüyor.

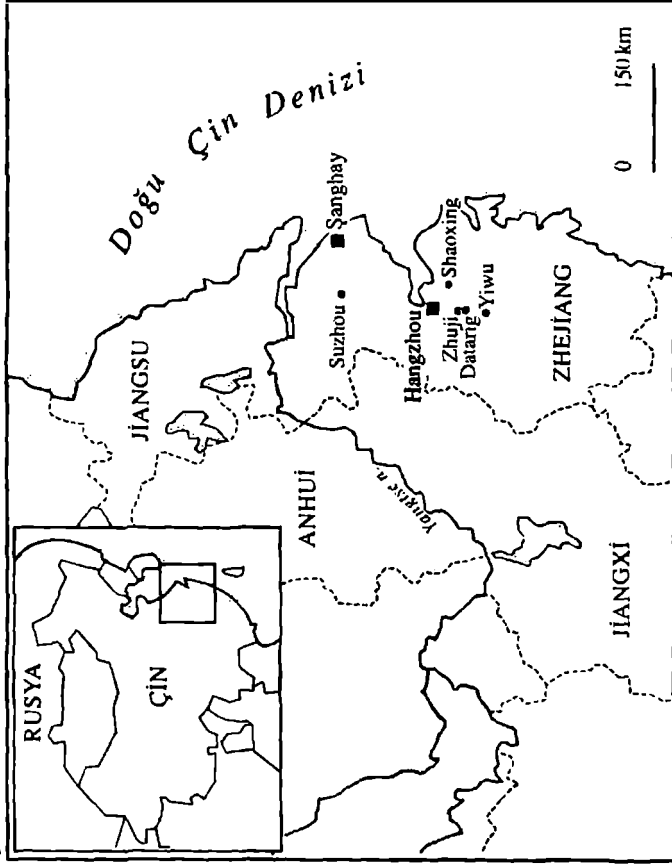
Geçenlerde bir Borsa açıldı, liberalizm dostu uluslararası kurumlara yaranmak için şüphesiz. Bu borsanın, uzun süre, ticari işlemlerin ancak önemsiz bir kısmı üzerinde muamele yapacağı öngörülebilir.

Pamuk petrol değildir. Fakat ulusların oyun sahasında var olmayı bal gibi de sağlar.

VI

ÇİN

Komünist Bir Kapitalizm

Kırsal Kesimin Yaraları

ŞANGHAY'DAN çıkışta, gezgin, telli balıkçıların daha bir belirgin kıldığı çeltik tarlaları, bambu kümeleri, uzakta çocukların çektiği birkaç manda, kısacası, genel olarak "kırsal kesim" diye adlandırılan ve ruhu dinlendiren manzaralar bulacağını sanır.

Zavallı gezgin!

Biri onun ebedi Asyası'nı çalmıştır.

Üç yüz kilometre boyunca şantiyeler onu bunaltacaktır; vinçler, kuleler, köprüler, fabrikalar, yepyeni şehirler, çok seviyeli keşişen yollar, çevre yolları ve yine fabrikalar, yeniden ve devamlı fabrikalar, bazıları henüz tamamlanmış, diğerleri koyu yeşil koruyucu örtülerin arkasına gizlenmiş, bu yüzden de daha tehdit edici görünen fabrikalar.

Zavallı gezgin, olur a Çin rüyasını tahmin edemezse diye, rengârenk devasa panolar ona yakın geleceği gösterir, hem de nasıl parlak bir gelecek. Şurada göl üzerine kurulmuş bir marina. *The Splendid City*, Şahane Şehir. Orada bir eğlence parkı, *A Paradise for Children*, Çocuklar için Cennet. Resim yazısı yeterli olurdu. Bu İngilizce çeviriler niye, saat farkı yüzünden zaten allak bullak olmuş yabancıların kafasına hor görme çivisini çakmak için değilse?

Buna, dört şeritli yollarda (geleceğin otoyolları), düzensiz olduğu kadar intihara meyilli davranışları da ekleyin. Hiç uyarmadan, her yandan sizi geçiyorlar, kamyonlar çok hızlı gittikleri sağ şeritte daha bir kolayca, içinde sadece açık televizyonlar varmış gibi görünen iki katlı garip otobüsler de kamyonları taklit ediyor; işçiler, iki iş arasında, portatif yataklara uzanmış uyukluyorlar sanki. Moto-siklet ve triportör sürüleri devamlı size eşlik ediyor. Ve birden (sıkça) bir buldozer çıkıveriyor ortaya, pençelerini havaya kaldırmış.

Zavallı "kırsal kesim", hayatta kalmaya çalışmak için sarp yamaçlara sığınmak zorunda.

Ovada, olabilecek her şekilde eziyet görmüş. Bin tane yeni şehir tarafından yutulmuş. Kazılan binlerce havuzla (balık yetiştirmek için) çökmüş. Binlerce direk yarmış bağrını (kaçılması imkânsız reklam panolarına destek için). Gri ve kirli bir deniz tarafından boğulmuş: seraların çatıları, plastikten uçsuz bucaksız alanlar (onca insanı beslemek için sebzelerin büyümesini hızlandırmak lazım). Kırsal kesimde açılmış yaraların en kötüsünü, en kötü aşağılamayı az kalsın unutuyordum: binlerce ve binlerce hektar fidanlığı.

Tanrı biliyor ya, bizdeki fidanlıkları severim. kırılgan hazinelerin korunmasına ayrılan yerler, büyük hayranlık uyandıran mekânlardır. canlı olanın çeşitliliği hiçbir yerde olmadığı kadar oralarda ululanır. Burada böyle bir şey yok. Kitlese tarım, seri halinde üretim... Otoyolun iki yanına sıralanmış ve yalnızca sivri geniş şapkaları görülen yoksul bir halk tarafından sevgiyle bakılan bu milyarlarca çınar, kozalaklı ağaç veya yavru, ergen veya hemen hemen yetişkin palmiye. Kepçeli kamyonlar bunları gelecekteki evlerine götürmeye hazırlanıyor daha şimdiden.

Fidanlıklardaki bu ağaçların gidecekleri yer neresi? Şehrin birinde, bir yerlerde, kaldırımında bir delik.

Fabrikalar ve şehirlerle aynı ritimde büyüyen bu fidanlıkların devasılığı, Çin tarzı kalkınma üzerine düşündürüyor insanı. Ekonomik gelişmenin öldürmediği bir doğa ihtiyacına işaret ediyorlar. Bu ağaçların yeniden dikilmelerinde gösterilen titiz özen, bu ihtiyacı teyit ediyor: Rüzgârın şiddetine dayanmalarına yardım etmesi için bambudan iskeleler kurulması; güneşin yakıcı ışınlarına maruz kalmamaları için koyu renk koruyucu örtüler; iklim şartlarından kaynaklanabilecek veya hayvanlardan gelebilecek her türlü öngörülebilen saldırıdan korunmaları için gövdenin etrafına bağlanan ip.

Bu fidanlıklar, geleceğe bir an önce girme telaşını da yansıtıyor. Nedir gelecek? Ağaçların başından itibaren büyük olduğu bir ülke mi?

Başka fidanlıkları nasıl düşünmez insan, aynı derecede, hem de nasıl Çinli olan fidanlıkları?

Suzhou'daki bütün büyük tarihi bahçelerin, *Emekli Siyasetçi Bahçesi*'nin (*Mütevazı Siyasetçiler Bahçesi* de denir) veya *Liu Bahçesi*'nin (sahiplerinden birinin ismi verilmiş, fakat *Liu* harfi aynı zamanda "oyalanın" demek) dibinde, lotus sapları arasından sazanların oyununu selamladıktan, bulut-duvarlar boyunca yürüdükten ve gökkuşağı köprülerini geçtikten, efsanevi dağların minyatür röprodüksiyonunu tırmandıktan, mandarin ördeklerinin çardağında veya uzak güzel kokular köşkünde uzun süre hayal kurduktan sonra, son bir yuvarlak kapıdan (daha kesin konuşalım: "kusursuz biçimiyle dolunayı öven bir kapı") geçmek yeterli. İşte o zaman çok şaşkınlık verici bir yere girilir: bir bonsai bebek odası.

Orada, taş masaların üzerinde, büyümesine izin verilmeyen yüzlerce ağaç, zamana *maruz kalıyor* ("güneşe maruz kalmak" der gibi). Büyümesi engellenen bebeklerin, aldıkları kilolardan ziyade kırıksıklıklarına hayret edilen tuhaf bir bebek odası!

Otoyolların kenarındaki fidanlıklar, insanların zamanı taşımasını sağlamak içindir. Çok yeni bir şehre otuz yıllık bir ağaç dikmek, bu şehre biraz yaş katar veya yaşlıymış yanılsamasını uyandırır. İhtiyarlamak için aşırı sigara kullanan bir çocuk gibi.

Bahçelerin dibindeki bu bebek odaları bir diğer yanılsamayı geliştirir ki, bu da zamanı tuzağa düşürmektir. Zamanı bir ağacın içine hapsetmektir. Ağaç, zamana uygun tek kaptır. İçinde görülmeyi kabul ettiği tek kap. Ağaç yavaş, çok yavaş ve kalıcı bir duvar satidir.

Bizler kısa ömürlü varlıklarız. Bizden çok önce doğmuş olan ağaç, bizden yüzyıllar sonra da hayatta kalacaktır. Ağaç ismine layık ağaçtan bahsediyorum. Fidanlık ağacından değil. O, bir insandan daha az yaşayacaktır.

Bu fidanlıkların yöneticilerinin zamana karşı savaş açmaktan başkası gelmez ellerinden. Böylece, zamana iki kere üstünlük sağladıklarını sanırlar: Çocukluktan tasarruf ederek ve ağacı kısaltarak.

Uzam yalın bir büyüklüktür. Üç aşağı beş yukarı, bütün halklar orada aynı şekilde mücadele eder.

Zaman, başka bir meseledir. Çok daha kurnaz bir ülke. Uygarlıkların ortaya çıktığı.

Çorabın Dünya Başkenti

DATANG'A varınca, gezginin hissettiği ilk şeyin rahatlama ile minnet karışımı bir duygu olması anlaşılacaktır.

Genç çınarların hafifçe gölge verdiği caddeler geniş, taşlılar çok değil; yoldan geçenler gülümsüyor, gezip tozuyormuş gibi bir halleri var; restoranların mutfakları kaldırıma açılıyor; küçük bir yeniyetme kalabalığı internet kulübünün önünde kuyruk olmuş, bir ekranın boşalmasını bekliyorlar; L'Oréal yeni bir vazgeçilmez losyonun meziyetlerini övüyor; bir pastacının vitrini gayet azametli yaş günü pastalarının maketlerini sergiliyor: En mütevazısı bir motosiklet tekerleği boyunda olup bir mısır başağını kemirmekle meşgul iki fareyi temsil ediyor (*Happy birthday*'le ne alakası var?).

Yani herhangi bir dayanılmaz inşaat isteğinin, büyüklük çılgınlığının rahatsızlık vermediği sakın bir yer.

Sağ olasın Datang!

Gezgin hem yeniden soluklanıyor, hem yeniden ümitleniyor. Haydi, Çin hâlâ insani. Hâlâ böyle tembellikleri varsa, Avrupa'nın ayakta kalma şansı olur belki.

Bunca muhabbetle fethedilmiş bu dinginliğin tadını daha uzun süre çıkarmak yerine, bu gezgin buraya gelmesinin sebebini hatırlıyor birden.

Nerede?

On binlerce kilometreyi onun için kat etti, fakat hiçbir yerde ondan iz yok. Başını dört bir yana çeviriyor. Deliye dönüyor.

Dev yaş günü pastaları konusunda uzman pastacı, rahatsızlandığını zannederek ona bir iskemle uzatıyor. Etrafında nazikçe dört dönüyorlar, fakat olabilecek en yabancı dilde. Gezgin, derdini anlatamadığından, pantolonunun paçalarından birini sıyrıyor ve araştırmasının konusunu gösteriyor. Bir kahkahadır kopuyor. Uzun sü-

re ve pek tiz bir sesle gülüşüyorlar. Orada hazır bulunanların durumdan gayet memnun bir halleri var. Herkes başını sallıyor. Mükemmel, mükemmel, işte iyi bir gezgin!

Kolumdan tutup sokağa sürüklüyorlar. Jean-Claude Decaux'nun şehirlerimizi donattıklarına tıpatıp benzer camlı bir panonun karşısına götürüyorlar beni. İki resim yazısı gösteriyorlar bana. tekrar tekrar. Yabancı anlamıyor. Yabancı aptal mı ne? Ortam geriliyor. Bo Chen gelerek beni kurtarıyor. Yanından hiç ayırmadığı küçük defterini ve küçük defterden hiç ayrılmayan küçük kalemi çıkarıyor. Yazısının kötü oluşundan dolayı peşinen özür diliyor.

Paris'e döndüğümde, François Cheng bu resim yazılarını benim için tekrar çizme inceliğini gösterecek.

Bir harf (a) "giysi" demek, bir diğeri (b) "uç", "son" demek.

Şimdilik, Bo Chen başını kaldırıyor:

"Sondaki giysi nedir?"

Nihayet yüzüm aydınlanıyor. Alkışlıyorlar. Sondaki giysi (veya giysinin sonu) olsa olsa "çorap" olabilir. "Çorap" diye tekrar ediyor yaş günü pastacısı, ailesi ve dostları, oradaki herkes, "çorap"

Bir parmak uzanıyor, bir yönü gösteriyor, çok geçmeden onu izleyen on parmak başka yerlere gitmeyi salık veriyor. Gezgin teşekkür ediyor, ayağa kalkıp çıkıyor. Fazla beklemesi gerekmeyecek. Datang acemiyle eğlenmenin yeterince uzadığı kanaatine varıyor kuşkusuz. Datang ona çağırıyor duyuruyor, iç çekişe benzer bir şey. Zar zor duyulan, fakat düzenli bir şekilde tekrarlanan sese doğru yürüyor. Caddeden ayrılıp dar bir sokağa dalıyor. Yeni pastacı dostları peşinden gelmemiş. Buluşacağı şeyi bulduğunu anlamış olmalılar.

Böylece dekorun arkasına giriyorum: hakiki Datang'a. Öncekinden çok daha alçak ve harap bir şehir. Kenarları boyunca yıkık dökük küçük hangarların ve kabak çiçeklerinin sarı lekeleri altında kaybolmuş küçük evlerin uzandığı daracık sokaklardan oluşan bir labirent. Eşiklerin önünde köpekler; bazıları hırlıyor, bazıları ise bitkin veya uyanık. bekçilik ediyordu. Kulakları, çakallarındaki gibi sivriydi. Bir su birikintisinin kenarında, iki küçük kız neşeli, güçlü tokaç darbeleriyle çamaşırlara vururken, az ötede bir wokun önüne çömelmiş bir kadın ateş yakmaktaydı. İhtiyar, çok ihtiyar bir kadın. siyah sandaletlerini dişleyen kedi yavrusunun oyunlarına aldırmandan, ağzı açık uyuyordu.

Ses, peşinde olduğum ses bölünmüş, şiddeti azalmıştı. Sokağın gürültüsü kesilmiş olduğundan, daha iyi dinleyince, iç çekişlerle ısıklıklar birbirini izliyor, sanki her yerden geliyorlardı. Buna bir de sık sık solumaya benzer bir ses, hızlı ama belli belirsiz, çok yumuşak ve kesintisiz bir tıkırtı, az çok bir duvar saatininkine benzer, fakat temposu daha hızlı bir tıkırtı eklenmişti. Bu yoksul fakat sakin, adeta kır hayatını hatırlatan âlemdede münasebetsiz bir hız.

Bu ses kalabalığı arasından hangisini seçmeli?

Çakal-köpekler kararsızlığımdan eğlenmişe benziyorlardı. Bir triportör geldi, kömür dolu kasasını bir duvarın dibine boşalttı. Tam o sırada, yerdeki bir çatlaktan ip gibi bir buhar yükseldi. volkanik yamaçlardaki fümeroller gibi tıpkı. Yaklaşıp bir kapıyı ittim.

Uğruna buralara geldiğim şey işte karşımda! Meşhur çorap, Datang da onun başkenti. Kendisi kırmızı renkli, altın sarısı bir motifle süslenmiş; madeni kalıplarca gerilmiş ve tıpkı bir kazana benzeyen kocaman bir silindirdeki tellere asılmış benzerlerinden de yüzlerce var.

On çift göz beni inceliyor. İki adet tozlu neon lambanın şöyle böyle aydınlattığı loşluğu getirin gözünüzün önüne. İsten kararmış duvarları. masa yerine kullanılan kalasları ve biri birine benzemeyen, plastik veya demir sandalyeleri, tebeşirle çizilmiş çomaklarla ve mürekkebi dağılmış resim yazılarıyla kaplı arduaz tabloyu ve bir Amerikalı basketçinin (yırılmış) büyük posterini getirin gözünüzün önüne. İş gömlekli sekiz kadın, göğsü çıplak iki adam, çok gençler. Kasları kasılıp kalmış. Ben içeri girdiğimde ansızın çalışmayı kestiler. Mukavva bir kutunun içine sokmuş veya o düz kalıp-

lardan birinin üzerine koymuş oldukları elleri o andan itibaren kıpırdamadı. Birden hareketleniyorlar. Çalışma hızları çığınca.

Müessesenin tek bürosu penceresiz. Duvarları moda fotoğraflarıyla kaplı. Bu dekorun müdürün içini açtığı söylenemez, iki ekran arasında belli belirsiz uyukluyor. Ekranlardan birinde (televizyon), sevgililer kavgası ediyor; diğesinde (bilgisayar) resim yazıları akıyor. Erkek çalışanları gibi, onun da üstünde bir pantolon var sadece. Beyaz pantolon, yeşil ve kırmızı triko takım giymiş olan karısı, hoş ve zarif bir kadın (acımasız kategorisinden), sert bir sesle giyinmesini söylüyor. Adam derhal boyun eğip bir çekmecedeki Hugo Boss marka bir gömlek çıkıyor. Artık yerinden kalkıp resmi olarak beni karşılayabilir. Eğilme, söz seli. mevcudiyetlerini fark etmediğim iki çocukla tanıştırılma. Onlar da televizyon seyrediyorlar, bu cihaz yere konmuş. En fazla dört yaşında olmalılar. İkram edilen sigarayı almadığımdan, adam beş çift Tom ve Jerry'li çorap hediye ediyor bana. İngilizce konuşan bir komşu çağırılıyor. O da Hugo Boss gömlek giymiş. Üç önemli bilgiyi bana tercüme ediyor: 1) bir ütüleme şirketinde bulunuyorum; 2) ütüleme kolay bir iş değildir; 3) fakat bunun ne önemi var? Burada, Datang'da, hepimiz çorabın hizmetindeyiz.

Hayranlığımı belirtiyor, izin istiyor ve keşfime devam ediyorum.

Az çok büyük, az çok temiz atölyeler dip dibe. Her birinin uzmanlığı ayrı. Şurada imal ediliyor, katlanıyor veya paketleniyor. Orada, dünyanın bütün dillerinde etiketler basılıyor veya yapıştırılıyor. Ütülenmeyi unutmadan.

Datang'ın bu arka sokaklarında, bu bağırsaklarında dolaşmak, sanayileşmenin tarihini ziyaret etmek gibi bir şey. Beş adımda ve iki dakikada, yüzyıl değiştiriyorsunuz. Dar sokağın sağ, 19. yüzyıl, Dickens'ın betimlediği çocuk işçiler azıcık büyümüş, fakat çevre değişmemiş. Aynı gürültü, aynı kötü kokular, yatakhane niyetine aynı kümes gibi barakalar, yemek niyetine aynı sade çorba, aynı yorgunluk ve bakışlarda aynı tevekkül. Aynı dar sokağın öbür tarafında, şimdiki zaman. Aydınlık, temizlik, otomatikleştirme...

Avrupa'ya bir kere teslim edildikten sonra, bir çift çorabın sokağın hangi tarafından (yani hangi yüzyıldan) geldiğini kim bilebilir? Hiçbir yönetmelik, özellikle hijyen konusunda, bu dünyaları birleş-

tirmişe benzemiyor. Müteşebbislere özgürlük! Yetkililer, satış toplamı arttıkça koşulların iyileşeceğine inanmak istiyorlar herhalde.

Tercümanımız Bo Chen. Çin'in (Fransa'nın yirmi katı) bir ülkeden ziyade bir kıta gibi düşünülmesi gerektiğini belirtiyor. Sizde de, mesela Stockholm ile Reggio di Calabria arasında tezat yok mu?

Datang'ın sakin cephelerinin ve tasasız geniş caddelerinin arkasında böyle binlerce atölye var. Bunlara, civardaki yirmi kadar köyde bulunan daha binlerce atölyeyi de eklemek gerek. Toplam olarak, sırf çorapla uğraşan on iki veya on üç bin aile işletmesi. Sipariş oldukça çalışıyorlar. Fakat asla sipariş yokluğu çekmediklerinden, aralıksız çalışıyorlar. Haftada yedi gün. Günde on iki saat. Aynı ücret karşılığında: Ayda bin yuan (yüz avro), yemek ve barınmak dahil (yatakhanelerde). İyi bir işveren, yılda bir kere, bir haftalık dinlenme izni verebilir. Çin'in öbür ucundaki yakınlarını gidip kucaklamak için bir fırsat işte.

Çok Takdir Edilen Bir Kalite

ÇİNLİ işçinin itaati, çok eskiye dayanan bir gelenektir. Taşa bile oyulmuştur.

Şanghay'ın yüz kilometre batısındaki Suzhou, günümüzde, yüksek teknolojinin başkentlerinden biri. Kente yeni bir bölge ayrılmış (altı milyar dolarlık bir yatırım). Burada *her gün* yirmi sekiz bin taşınabilir bilgisayar imal ediliyor (dünya üretiminin dörtte biri). Fakat Suzhou M.Ö. 6. yüzyıldan beri var. Kadınlarının güzelliği, kanallarının sükûneti ve bahçelerinin sanatıyla ünlü, kadim kent.

Daha çok eski zamanlardan (13. yüzyıldan 18. yüzyıla), Suzhou özellikle ipeklileriyle nam salmıştı. kervanların Orta Asya'nın vahaları üzerinden Avrupa'ya kadar taşıdığı ipeklilerle. Güçlü bir sanayi faaliyeti gelişmişti, loncalar çıkardıkları kararlarla bunu bir tüzüğe bağlamaya çalışıyor, bu kararları da herkes öğrensin diye dikilitaşlara kaydettiriyorlardı. Bu dikilitaşlardan oluşan güzel bir koleksiyon şehrin kalbinde, "Dalgalar Köşkü" denilen bahçenin tam karşısındaki Konfüçyüs tapınağında görülebilir.

Bu dikilitaşlarda Çin kapitalizminin başlangıcı okunabilir ve şimdiki sert eylemlerin uzak kökenlerinin Orta İmparatorlukta bulunduğunu fark edilebilir.

1734 tarihli şu dikilitaşa bakalım. İpek dokuyan işçiler ücretlerinin iyileştirilmesi talebiyle çalışmayı durdurduklarında. "kalıcı surette grev yasağı" ilan ediyor. Daha da eski (1701) şu taşın üstünde, Suzhou valiliği. Tiu Ruzhen adlı birinin dokumacı işverenlere karşı kışkırttığı pamuk işçilerine sesleniyor doğrudan. Şu veya bu şekilde, işin iyi yürütülmesine engel olanları mahkûm ediyor.

Âdetler pek değişmemiş.

Çin'in rakipleri, işçilerin baskısı karşısında, işletmelerin Tayvan'da, Kore'de, Tayland'da olduğu gibi, yakında ücretleri yükseltmek

zorunda kalacaklarını umuyorlar. Daha çok beklerler. Ülkenin güçlerinden biri, Marx'ın deyişiyle, tükenmez "yedekler ordusu", kırsal kesimin sefaletinden kurtulmak için şehirde herhangi bir işte çalışmayı kabul etmeye hazır yüz milyonlarca köylü.

Yedekler ordusu, itirazları daha doğmadan öldürmekte yetersiz kalırsa, iktidar diğer orduyu, gerçek orduyu, tartışmaları tank ve tüfekte yapanı devreye sokuyor.

Buraya sürgüne gelenler daha çok kızlar, zira oğlanlar yaşlı ana babalarına bakıyorlar. Kızlar, kazandıklarının yarısından fazlasını köye yolluyorlar. Tek eğlenceleri kız arkadaşlarla gevezelik etmek, devamlı açık duran televizyondaki diziler, en eğitimlileri içinse internet kafede kısa süreliğine geçirilen hoşça bir vakit (saati iki yu-an). Oğlanlar iskambil, savaş oyunları oynuyorlar. Ya da, kızlar gibi, birilerini tavlıyorlar. Webcam'ler karşısında saçlar taranıyor, kızlar da oğlanlar da süslenip püsleniyor. Gezegenin bir ucundan öbürüne sanal aşklar doğuyor. Neşeli bir akşam geçiriyorlar. Ekran tekstil yorgunlarını dinlendiriyor.

Diğer büyük eğlence paten sahası. Bir an gezgin şaşıyor: İyi-ce güneysideki bu bölgede böyle bir teçhizatın ne işi var? Bu yersiz lüksü emekçilere çorap parası mı sunuyor? Yanılısama uzun sürmüyor. Buz, çatlamış çimentodan başka bir şey değil, patenler de tekerlekli.

"Bir hayaliniz var mı?"

Yirmi yaşında bekâr bir işçi kız olan Zhang, bu kelimenin anlamını bilmiyor. Şimdilik, Datang'da iyi bir işi var. Belki, ileride, kuzeydoğuya. Mançurya'ya gider, orada iş buradakinden daha yoğunlaştırılmış, bunun karşılığında ücretler de biraz daha yüksek: bin el-li, bin yüz yu-an.

Otuz beş yaşında, evli bir kadın olan başka bir işçi, Ma'nın hayali, kocası ve yedi yaşındaki oğluyla yaşamak. "İyi de, hayal gerçekten farklı bir dünya olduğuna göre, hayal kurmak neye yarar? Gerçek şu ki, köyde, Sezuan'da iş yok." Bu yüzden de kendisiyle kocası buraya gelmişler, kadın çorap işine, duvarcı olan kocası ise çorap fabrikaları inşa etmek için. Oğulları orada kalmış, çünkü ora-

da okul parasız, burada ise paralı. "Durum böyle işte. Ne yapabiliriz?"

Zhang'a dönüyorum:

"Bayan Hong'un başarısı üstüne arada sırada düşündüğünüz oluyor mu? Çok çalışmakla herkes Bayan Hong olabilir mi?"

Gözlerini kocaman açıyor ve anlamadan bana bakıyor. Tabii ki Bayan Hong'u tanıyor. Datang'da herkes Bayan Hong'u tanır. Fakat onun yaşadığı gezegen ile Bayan Hong'un ki arasında hiçbir bağlantı yok.

Bayan Ma, söze giriyor:

"Bayan Hong'un burada bir ailesi var. Bizimse ailemiz orada. Aile olmayınca, kimse bir yere varamaz."

Atölyede, herkes tasdik ediyor: Bir aile, gerçek bir aile, yani burada, Doğu Çin'de yaşayan bir aile, paçayı kurtarmanın tek yolu.

Teşebbüs Tutkusu

DATANG'DA, kapitalizm, komünizmin kanında var. 1992'de Deng Şiaoping Büyük Dönemeç'e karar vermeden çok önce, Parti, kitlelere, iş duygusunu telkin etmeyi başlıca görevi bildi.

Eskiden beri, bazı köylüler, komşu şehirlerin birinden satın aldıkları çorapları yol kenarında satarak ay sonlarını getirirler. Bu iyi insanlar. Belediye Komitesine çağrıldıklarında, son saatlerinin geldiğini sanır: O 1970'li yılların sonunda, en ufak bir yanlış ideolojik adım ölümle cezalandırılabilir.

Nitekim, sorumlu yoldaşların suçlamaları altında ezilirler: "Ekmeğinizi başka yerden çıkarmaya ne ihtiyacınız var? Küçük Kırmızı Kitap'ın ilk dersini unuttunuz mu: Kendi gücüne güvenmeyi?" Parti, şaşkınlıktan ağzı açık kalan köylülere, makinelerin tanıtıldığı Kore ve İtalyan kataloglarını gösterir. "Ziraat Bankasına talimat verdik. Temsilcisi, kendisi burada, size gerekli krediyi verecek."

Datang'ın tekstil serüveni başlar.

O zamanlar küçük olan şehir (nüfusu on binden az) ve civardaki bütün köyler canla başla çorap işine girerler.

O dönemde, ilk ismi Dongying olan Bayan Hong, sakin bir öğretmen hayatı sürmektedir. Mesleği ve yaşantısı ne faal mizacına ne de hırslarına uymaktadır. 1980'de, Milli Eğitim'den istifa eder. Kardeşlerinin yardımıyla, üç adet eski makine satın alır. Bütün aile çorap imal etmeye başlar. Bayan Hong, gerekli hammaddeyi temin etmek için her ay Haining pazarına gider. Kendisi gibi çorap üreticisi olan komşularına, onlar adına da satın almayı önerir. Bu arada Bayan Hong, doğal olarak, komisyonunu alır. Bayan Hong zenginleşir.

O kadar ki, 1991'de esnafılığı bırakır. Parti'nin kararlı bir şekilde destek verdiği Bayan Hong gerçek bir işletme kurar. Bugün, Bayan Hong'un çorap kraliçesi unvanına kimse itiraz etmiyor. Şirketi,

Zhejiang Socks Company, bin kişi çalıştırıyor ve her yıl yüz elli milyon çift üretiyor (yüzde sekseni ihraç ediliyor).

Şu, şu hangarların ancak yarı yarıya dolu olduğu, onlarca çalışma odasının boş kaldığı saygılı bir şekilde kendisine belirtildiğinde, Bayan Hong gülümsüyor:

"Büyük inşa etmeyen geleceğe güvenmiyor demektir. Datang'a üç yıl sonra tekrar gelin. Burada gördüğünüz, kalkınmanın başlangıcının başlangıcı sadece."

Kuzeye gitmek üzere Datang'dan ayrılırken, son rötuşların yapıldığı şık bir banliyöden geçiliyor ilkin: sıra sütunlu villalar, çoktan boy atmış ağaçların yeni dikilmiş olduğu geniş kaldırımlar, asfalt yollar, sokak lambaları... Çorap milyonerleri buraya yerleşmekte gecikmeyecek. Sonra yol tepenin yamacına doğru tırmanıyor. Kasabalar birbirini izliyor, hepsi "uçtaki giysi"ye vakfedilmiş. Yepyeni tuğla fabrikalardan konutlara, en küçük hangara, (daha düne kadar arabalık veya kümes olan) en yıkıldı yıkılacak gibi görünen sundurmaya kadar, bütün binalarda makineler bulunuyor. Çocuk seslerinin, yaşlıların sohbetinin, bir cep telefonu zilinin ve bunu izleyen çok şiddetli bir paylamanın, hıçkıra hıçkıra ağlayan (televizyonda) iki âşğın, yani gündelik hayatın küçük gürültülerinin ardında, hep aynı mekanik soluma çınıyor havada.

Asfaltın yerini toprak alıyor, fakat yol devam ediyor ve rengi sarı ile yeşil arasında gidip gelen birikmiş bir su kitlesi boyunca uzanıyor. Yamaçlar bambularla kaplı.

"Daha ileride bir şey yok. Yola sahiden devam etmek istiyor musunuz?" diye soruyor şoför.

Beyaz ördek çiftlikleri, bostanlar, taraça halinde minyatür çeltik tarlaları. Son köy. Yol, vadiyle aynı anda, burada sona eriyor. Sessizlik. Çerçöple dolu bir derenin güçlkle işitilen sesi. Bir avucun yarısı genişliğinde siyah kelebekler kurumuş ortancaların özünü topluyor. Köyün sakinleri gelmiş. "Pınardan" su ikram ediyorlar birbirlerine. İçi yerfıstığı dolu büyük bir tepsi elden ele geçiyor.

Köyün adı Shi Kong Ling, "taşdaki delik" demek – görünmeyen bir mağaraya atfen herhalde. Ev sahiplerimizin en yaşlısı endişeli

görünüyor. İki adım ötedeki yepyeni bir binadan uzun süre ayırmıyor gözlerini. Cephesi henüz sıvanmamış. Bir pencere, takılmayı bekliyor. Demir kepenk inik. Birden, o meşhur soluma dolduruyor yine havayı. Genç bir adam çıkıveriyor ortaya. Sağ başparmağını kaldırıyor. Her şey yolunda. Arkasında, sayısız ipliği yutup sonra da tüküren sepya rengi koskoca bir makine görünüyor. Tavandan delikli mukavvadan şeritler iniyor yavaşça. Aletin dibinde, büyük beyaz bir kumaş rulosu kendi üzerinde dönüyor. Aile reisi, rahatlamış bir halde gülümsüyor. Keyfi, küçük kalabalığın diğer üyelerine de sirayet ediyor.

Bu bey geçen yıla kadar çiftçiymiş. Zirai kredi sayesinde, otuz bin yuana bu Çin makinesini satın almış. Datang'dan düzenli olarak bir toptancı geliyor. Hammaddeyi (ipliği) ve delikli mukavvaları (müşterinin en son isteklerini, şu değil de bu motif yönündeki tercihini makineye aktarıyor bunlar) getiriyor. Ertesi ay, toptancı tekrar geliyor, gerekenleri sağlıyor, parasını ödüyor, malı alıp götürüyor. Makinenin parası çıktı bile.

Geçen yıla kadar, gençler iş bulmak için şehre gitmeyi düşünürmüş. Kalmaya karar vermişler. Gece gündüz dönen makineyle meşgul olacaklar. Nadiren arıza meydana geliyor. Her şey pamuk ipliğinin kalitesine bağlı: Kırılmaması gerek. Yakında, çok yakında, aile reisi yeni bir makine satın alacak. Komşuları başlarını sallıyor. Onlar da bir makine alacaklar. Tekstil endüstrisi Shi Kong Ling'i, taştaki deliği istila ediyor.

Akşam oluyor, ayrıntılar silikleşiyor, çağlar birbirine karışıyor. Bu karanlık sular ve tepelerin yuvarlaklığı yüzünden, 19. yüzyılı 21. yüzyıldan ayıran hiçbir şey kalmıyor, ne de Çin'i Lorraine'den ayıran bir şey.

Yeniden Datang'a doğru inerken, ekonomide hiçbir şeyin değişmediğini düşünüyorum. Fransa'da, iki yüz yıl önce, Vosges'un kuytu köşelerinde, benzer vadilerin dibinde, benzer aileler dokuma yapıp yavaş yavaş gündelik rızklarına çeşitlilik katarlarmış.

Datang'ın altmış kilometre güneyinde, Yiwu şehri mütevazı bir yere benziyor. Haritada bir nokta. Şanghay'ı Hong Kong'a bağlayan

otoyolun kenarında bir yerleşim merkezi. Turistik el kılavuzları Yiwu'dan bahsetmiyor. Hiçbir tarihi mirası yok. Şu veya bu ürünün üretiminde dünya şampiyonluğu unvanı yok. Yiwu sadece bir pazar. En alelade anlamında pazar: İnsanların, başka insanlar satın alır umuduyla mallarını sergiledikleri yer. Altı milyonluk nüfusu sadece bununla, ticaretle, arz ve talep arasındaki kâh neşeli kâh şiddetli o eski karşılaşmayla ilgileniyor. Yerel Komünist Parti kendini bu tutkunun hizmetine adanmış. Yiwu'da ha bire pazarlar kuruyor. Hep daha geniş, hep daha pratik, hep daha iyi düzenlenmiş pazarlar.

"Küçük ürünler" in ticaretinin kendi anıtı var mesela. Şehir içinde şehir. Üç katlı, üç yüz kırk bin metrekarelik bir alan. Binlerce dükkân faaliyetlerine göre bir araya toplanmış, ayrıca titizlikle alt bölümlere ayrılmış: Mesela, oyuncaklara ayrılan elli bin metrekare, normal oyuncaklar (*regulars*), elektrikli oyuncaklar, şişirilebilir oyuncaklar ve tüylü oyuncaklar arasında paylaştırılmış. Çiçekler (yapma olanları) yirmi bin metrekarelik, saç takıları (şişler, tokalar, lastikler) otuz bin metrekarelik, Noel süsleri on beş bin metrekarelik alana sahip. Din "sanat" ı da unutulmamış: Buda, İsa, Konfüçyüs, Lao-dzi, Il. Jean-Paul (yirmi bin metrekare), veya futbol taraftarları için eksantrik şapkalar gibi daha dar oyuklar (beş bin).

Dünyanın dört bir tarafından gelmiş olan ıvır zıvır tüccarları alışveriş yapıyorlar. Mutluluktan kendinden geçmiş iki Malili gördüm: Bamako'yu küçük kadın şemsiyelerine boğacaklar, öngörülen yüzde bin iki yüzlük bir kâr marjıyla.

Datang nicedir Yiwu'yu kıskanıyordu. "Çorap Kenti" bu kıskançlıktan doğdu.

Kentte iki bölüm var.

Birincisi uzun yol taşıtları istasyonu. Malzemeleri karşılıyor. Her gün, onlarca ve onlarca kamyon pamuk ve sentetik iplik getiriyor. İmalatçılar, arabayla, triportörle, bisikletle gelip (küçük bobin dağı bagajın iki tarafından taşıyor) ihtiyaçlarını buradan tedarik ediyorlar. Yakınlardaki. ağaçlar dikilmiş bir meydanda, onlarca dükkân son makineleri sergiliyor. Köylüler gibi giyinmiş köylülerin Koreli, İtalyan veya Çinli mühendislerle tartışması görülecek şey.

Her köşede, bankalar, panolar veya bez afişler aracılığıyla rekabet halindeler. İlk olarak Çin'in her türlü olanağın ülkesi olduğunu, ikinci olarak kredinin (işini bilir) insanın en iyi dostu olduğunu, üçüncü olarak da beklemenin geri gitmek olduğunu hatırlatıyorlar.

Çorap Kenti'nin ikinci bölümü, kalbi ve gururu, devasa bir alan; imalatçıların, küçükler ortada, büyükler yanda olmak üzere. ürünlerini sundukları bir çeşit jimnastik salonu. Dört hektarlık alanda, yüzlerce stant dizilmiş, hepsi birbirinin aynısı. Üç metre kare, bir sıra, bir masa, bir vantilatör, bir elektrikli çaydanlık. Ve de çoraplar. Dört hektar ve dokuz milyar çorap, her boydan, her malzemeden, her uzunluktan, her renkten. Baş döndürecek kadar çok çorap. İnsanlığın bunca çorabı giymeye yetecek ayağı var mı acaba diye insanı şüpheye düşürecek kadar. Satış yapanlar çoğunlukla kadınlar. Gevezelik ediyor, iskanbil oynuyor, yemek pişiriyor veya beraberrinde getirdikleri bebeklerle meşgul oluyorlar. Olası müşteriyi kollamayı, ardından kabaca seslenmeyi unutmadan. İşte genç çifte kumrular, nişanlı kız ve erkek kızarıyor, dize kadar çorapların iki çeşidi arasında uzun uzadıya tereddüt ediyorlar. İşte Arjantinli veya Libyalı tipi olan bir toptancı, bir elinde cep telefonu, diğerinde hesap makinesi, sağında ikinci cep telefonunu taşıyan yardımcısı kız, solunda siyah küçük bavuldan sorumlu koruması.

Pazarın girişinin önünde, ben gezedururken, başka satış tezgâhları kuruldu. İhtiyar bir adam, mukavva bir kutudan ayakkabılar çıkardı. Bir kadın, elma yeşili bir örtünün üzerine bir çalar saat koleksiyonu dizdi. Garip bir taşıtın üstünde –bisiklet tekerlekleriyle çevrili bir fırın– saçları kızıla çalan genç bir adam şiş kebaplar hazırlamaya koyuldu.

Birden, ortalıkta kimse kalmıyor. Pılı pırtısını toplayan bu küçük satış insanları ortadan kayboldu. Bir tek kızıl saçlı ateşini canlandırmayı sürdürüyor. Sonunda başını kaldırıyor ve koşmaya başlıyor. Tekerlekli arabasını iterek, kıcı tutuşmuşçasına koşuyor. Peşinde bir bekçi, vahşi çığlıklar atarak balta sallıyor. Onun da arkasında üç polis memuru, onlar çok daha sakin, alay eder gibi bir halleri var. Bekçi yaklaşıyor. Şimdi, balta darbeleri, aşçının sırtına ve omuzlarına değdi degecek. Bekçinin böğürmelerinin oraya çektiği kalabalık, çorap meraklıları kalabalığı, heyecanlanmışa benzemiyor. Yorumlarda bulunuyor, eğleniyor, gösterinin tadını çıkarıyor.

Zavallı tekerlekli araba sonunda devriliyor. Balta, kızıl kafayı kılpayı ıskalayıp tekerlekli yemek arabasının tepesine inip ortadan yarıyor. Yarıktan, iri kırmızı kömür parçaları düşüyor yere.

Eserinden hoşnut olan bekçi, baltayı omzuna atıyor ve yeni asayiş maceralarına doğru yola çıkıyor. O geçerken, kalabalık saygıyla yana çekiliyor. Sadece balta yüzünden de değil. Olaya tanık olanlar, onaylıyor: Bekçi, olması gerektiği gibi davrandı. Polis memurlarının kuralları çiğneyenle ilgileneneceği sanılır, değil mi? Yanlış. Gülmekten katılan polisler, adamcağızın arabasını ayağa kaldırmaya çalışmasını seyrediyorlar bir süre. Sonra, sorgusuz sualsiz, devriye gezmeye devam ediyorlar.

Ocağının kapağını iyi kötü kapattıktan ve çarpılmış iki tekerleğini yerine oturtuttuktan sonra, aşçı dostumuzun çorap sarayının dokunulmaz kapalı alanının dışına çıkarak on metre kadar uzaklaştığını ve hiçbir şey olmamış gibi, yasak ve kokulu faaliyetine kaldığı yerden devam ettiğini belirtelim.

Şunu açıkça söyleyelim: Datang'da akşamlar pek eğlenceli değil. Akşam yemeği erken yeniyor: Saat on dokuzda restoranlar boşalıyor. İsrar etmek de boşuna. aşçı gitmiş. Otel odasına, odadaki sivrisineklere ve lahana kokusuna dönme fikri bile, insanı boğuyor. Tek bir çözüm var: gezmek.

Sayırsız mavimsi ışıkla beneklenmişti gece. Sevgili televizyonun gayet iyi bilinen varlığına yordum bunu ilkin. Çiftliğe benzeyen bir binaya doğru ilerledim, ışık bakımından çok zengindi. Bir köpek havladı. Gerçekten de bir çiftlik avlusundaydım. Başımı bir pencereye yaklaştırdım. Bir erkekle bir kadın neon ışığında çalışıyorlardı. Neon, Çin'in diğer televizyonu.

"Bunca çalışmak niye?"

Yüz defa sorduğum bu sorunun ilk cevabı, ister istemez şu: daha iyi bir hayat sürmek için. Fakat bir diğer sebep de sıkça ekleniyor: sıkıntıdan patlamamak için.

En kuytu köşelere varıncaya kadar yanan bu neonlara bakılacak olursa, insanlar Çin geceleri boyunca fena halde sıkılıyor olmalı.

Bir Kopuşun Hikâyesi

DATANG'LA aşkım uzun sürmedi. O 2005 Eylülü başında, yüz'milyon çok çeşitli Çin tekstil ürünü, Yaşlı Kıta kendilerine kapıyı açmayı kabul etsin diye Avrupa'nın limanlarında bekliyordu. Bir kokuşu Pekin'e giden Avrupa Ticaret Komiseri Peter Mandelson, meslektaş Bo Xilai'yle bir uzlaşmaya varmaya çalışıyordu. Acele etmek gerekiyordu. Dağıtımcılar, yakında giyecek bir şeyimizin kalmayacağını haykırarak, sabırsızlanıyordu. Özellikle de, Tony Blair ile Wen Jiabao'nun sivil havacılığa, bankacılığa, kaçak göçmenlere, gezegendeki ısı artışına ilişkin önemli anlaşmalara imza atacakları sekizinci Çin-Avrupa zirvesinin ortamını bozmamak gerekiyordu.

Her düzeyden yetkiliye, en ufak toz zerresini bile süpürün diye kesin talimat verilmiş olmalıydı.

Kısacası, ilk günkü ütücü dostumuzun –bana gayet cömertçe Tom ve Jerry'li çoraplar vermiş olan adamın– yanına elimizde bir kamerayla döndüğümüzde, havayı değişmiş bulduk. Bu sefer ne hediye, ne de bir bardak ılık su söz konusuydu. İzninizi gösterin. Tamam, yerinizden kımıldamayın, yardım çağırıyorum. Birden ortaya çıkan altı-yedi arkadaşı, tehditkâr denebilecek bir edayla etrafımızı sardılar.

Sert görünümlü çok genç bir kadın memur geldi. Temel Reis'in kaslarını şişirdiği, gümüş rengi küçük dillerle süslü bej bir tişört vardı üstünde. Bizi siyah bir arabaya bindirdi. İstikamet, Datang'ın bağlı olduğu büyük şehir, Zhuji. Belediye Binası. Yedinci kat. Uzun bekleyiş.

"Yetkili nerede?"

"Sizi kabul edecek. Şu sırada yemekte. Yemek tepsi ister misiniz?"

Uzun bir pazarlıktan sonra –mutfak tutkunu. özellikle Çin mut-

fağı tutkunu Fransızlar uyduruk bir yemekle yetinemeyeceklerinden– yetkili kişinin karnını doyurduğu restorana gidip onu beklemeye karar verildi.

Şehirde en iyi yemeğin yendiği yere, Xizi Fin Food City'ye doğru yeni bir yolculuk. Küçük bir yer. Bir yöneticinin (halkla ilişkiler) gelişi. Geniş gülümsemeler. Çin'e hoş geldiniz! İlk yolculuğunuz mu? Bira bardaklarını tokuşturma. Tekrar geniş gülümsemeler. Çin yasalarını ihlal ettiniz. Çin gerçekliğini filme çekmek için, özel bir izin gerekir. O halde, ne yapmalı? Şanghay'daki Fransız Konsolosluk'u'na bir başvuru mektubu göndereceksiniz, konsolosluk bunu bölge başkentine (Shaoxing) iletecek, onlar da belediyeden (Zhuji) görüş isteyecek. belediye de ilçeden (Datang) görüş isteyecek.

Yaltakçı özürler.

Hiç mesele değil.

Yine kadeh kaldırmalar. Yine gülümsemeler. "Çin'de harika vakit geçirmenizi dileriz!" Yönetici çıkıyor.

Fransızlar bambu filizli domuz etine devam ediyorlar. Mesele hallolmuş görünüyor. Temel Reis ülkemizi tanımak istemiş. Bu arada, demin gördüğümüz yönetici bu tür sorunlar konusunda uzman değilmiş. Başka bir yönetici lazımmış.

"Diğer uzman yönetici nerede peki?"

"Restoranda."

Yine bekleyiş. Yeni yöneticinin (uluslararası ilişkiler) gelişi. Deminki kadar sıcak olmayan gülümsemeler, ama gülümsemeler. Tek bir kere kadeh kaldırma. Yarım yamalak bir hoş geldiniz. Çin yasalarını ihlal ettiniz. Pasaportlarınızı bize verin. Otelinize dönün. Bizim vereceğimiz kararı bekleyin. Karar hemen o akşam geliyor: Yarın sabah, Datang'dan ayrılmış olmalısınız.

Gelecekten Bahsetmek

TERCÜMANIMIZ Bo Chen, otuz iki yaşında. Üniversite yılları boyunca Komünist Parti'nin aktif üyesiymiş; bugün, tamamen yeni kapitalist dinden yana ve "kalkınmayı tek sağlayan" toplumsal düzene çok bağlı. Artık siyasetle ilgilenmediğini tekrarlıyor. "Bu nedenle taşındım. Pekin fikirlere pek bayılır. Burada, Şanghay'da yalnızca işle meşgul olunuyor." HEC'ten (Yüksek Ticaret Okulu) mezun olan karısı, Xui Shan, L'Oréal için çalışıyor. Lüks üretim sürecinin mali yöneticisi. "Maaşı çok iyi."

Bo'nun özet yapmakta üstüne yok.

"Çin'in geleceğini nasıl görüyorsun?"

"Geçmişinden farklı değil. Ülkem daima dünyanın birinci gücü olmuştur. Son iki yüzyıl hariç. Yirmi yıl içinde bu mevkiye yeniden kavuşacak."

"Hindistan'ın rekabetinden çekinmiyor musunuz peki?"

"Hindistan fazla demokratik. Bu yüzden çok fazla enerji kaybediyor."

Bo, *China Youth Daily*'nin (en büyük ikinci ulusal günlük gazete; tirajı: bir buçuk milyon) muhabiri olarak altı yıl kaldığı Paris'ten söz ediyor bize sık sık. Kaldığı süreye ilişkin genel olarak iyi şeyler hatırlıyor. Fakat kafasını kurcalayan bir soru var:

"Siz, Fransa'da, çocukları neden sevmiyorsunuz?"

Şaşıyor, itiraz ediyor, ne demek istediğini açmasını rica ediyorum.

"Fransa'da, yeterince çalışmıyorsunuz. Dolayısıyla, çocuklarınıza kötü bir gelecek hazırlıyorsunuz."

Ve çivi mi mıhlıyor:

"Her yıl, Fransa'nın borcu artıyor. Yeterince çalışmayanlar borçlanır ancak. Peki bu borcu kim ödeyecek? Çocuklar."

Ne cevap vermeli?

VII

FRANSA

Cephe Hattı

FRANSA, Vosges eyaleti.

Ortaçağ'ın sonundan beri, dağdan inen su değirmenlere, fabrikalara, bıçkı işliklerine güç sağlıyor. Kumaş boyama işliklerine ve kâğıt fabrikalarına da saflığını veriyor.

Her vadide bir ırmak.

Her ırmağın kenarında köyler.

Her köyün göbeğinde bir fabrika.

Lépange-sur-Vologne, nüfusu bin iki yüz elli.

Bilim insanı olarak yetişmiş Patrick Decouvelaere, kendi adını taşıyan bir tekstil işletmesini yirmi beş yıldır yönetiyor. Orada yaşıyor. Seksen beş kişinin çalıştığı, kendi dokuma ve boyama şirketinden başka, Est tekstil sendikasının ve "doğal iplik" alanında kurulan rekabetçi sanayi odağının başkanı. Hayat dolu bir altmışlık olan, (hızlı hızlı) yürürken ragbici omuzlarını oynatan Patrick, kendini bir "İsrailli" gibi tanımlıyor: "Benim için, savaş olağan bir durum." 1970'li yıllardan itibaren, Akdeniz'in güney yakasına –Fas ve Tunus– ve oradaki düşük ücretlere kafa tutmak gerekiyor. Bazı müteşebbisler ürünlerinin yelpazesini genişletmeyi tercih ediyorlar. Diğerleri makineleşmeye ve otomatik makinelere yöneliyorlar. Çalıştırılan insan sayısı azalıyor fakat üretim düzeyi korunuyor. İyi kötü, karşı koymayı başarıyorlar.

İkinci savaş 21. yüzyılla beraber başlıyor. Kapladığı alan ve şiddeti bilinen hiçbir şeye benzemiyor. Bu sefer rekabet, başta Çin olmak üzere, Asya'dan geliyor. Meselenin özü, işçilik maliyeti değil:

Vosges tekstili, eski tarz teçhizat ve tesisattan dem vuran rivayetlerin aksine, buna uygun şekilde modernleşmiş. Fakat gerçek değerinden daha düşük değer biçilen yuana karşı; ödünç verilen paranın geri ödenmesini istemeyi yetkililerin emriyle "unutan" Çin banka sistemine karşı; enerjiye neredeyse hiçbir şey ödetmeyen yine aynı yetkililere karşı; sağlık veya çevrenin korunması gibi konularda çok daha gevşek normlara karşı; zihinsel mülkiyet hakkına yönelik açık ihlallere karşı; gümrük vergilerinin fiili tutarsızlığına karşı... nasıl savaşıılır?

Sonuç: Çalışan sayısı azalmaya devam ediyor. Üretim de çöküyor. Dört yılda yüzde kırk düştü.

Patrick Decouvelaere rekabete yaşmayacak biri değil. Yeter ki oyunun kuralları açık ve herkes için aynı olsun.

Homurdanmak, harekete geçmek demek değildir. Ne yapmalı?

Öncelikle "kaliteyi iyileştirmek", yani kumaşlara rakiplerce bilinmeyen bir kalite vermek. Mesela, yüzeyi fırçalayarak, hoş "tüş"ler elde edilecektir: "şeftali kabuğu", "gül yaprağı"... gibi.

Fakat Patrick'in büyük umudu, yeni yaptığı berat başvurusu. KIS: *keep it stretch*.* Kumaşlara devrimci özellikler kazandıran gizli bir teknik. Bu şekilde işlenen keten ve pamuk, önceki biçimlerini hafıza'larında tutuyorlar. İstedığınız kadar çekin, buruşturun, ilk hallerine geri dönüyorlar. Herkes bilir ki, ketene bakmak bile buruşması için yeterlidir. Demek ki, bu malzemeye düşkün olanlar –aralarında ben de varım– KIS giysilerinin gelişini sabırsızlıkla bekliyorlar.

Docelles, nüfusu bin kırk iki.

Yine Vologne Irmağı'nın kıyısında bir diğer küçük şehir.

Bu şehrin fabrikası 1478'de kurulmuş, bugünse Finlandiyalı UPM grubunun malı olan bir kâğıt fabrikası. Uzmanlık alanı: zarflar.

Fabrikanın yöneticisi Michel Chakaï, büyük yeni fikre övgüler düzüyor.

* İng. Gergin tut. –ç.n.

"Ahşap, kâğıt, tekstil (özellikle pamuk): Bizim bölümün başlıca faaliyet alanı bunlar. Sonunda farkına vardık ki aynı malzemeyi işliyoruz: selüloz. *Grand Est Doğal İplik Alanında Rekabetçi Sanayi Odağı* böyle doğdu. İlk projesi de, Nancy Üniversitesi'yle birlikte ortak bir araştırma merkezi kurmak. Bilirsiniz, Vosges'lular vadi insanlarıdır: Bölmelerden, kendi kendimize yetmekten hoşlanırlar. Grup sayesinde tanışıyor, konuşuyor, fikir alışverişinde bulunuyor, projeler üretiyoruz. Madem savaş var, güçler nihayet birleşiyor."

Éloye, nüfusu üç bin beş yüz, başka bir ırmağın, Moselle'in kıyısında bulunan bir diğer küçük şehir. Dokumacı ve ticaret odası başkanı olan Yves Dubief, yeni fabrikasını gezdirdi bana. O da bir savaşçı: On beş milyon avroluk yatırım yapmış. Şüpheler ve emekliliğini (veya sigortanın ödeyeceği yangını) bekleyenler için iyi bir örnek.

Yiğitliğine ve tesisatının mükemmelliğine rağmen, savaşçı daha şimdiden geri çekilmek zorunda kalmış: Makinelerinin üçte birini Türklere satmış. Çin'le olan bu son derece eşitsiz rekabete verip veristirmesi anlaşılır bir şey. Şirket merkezlerinin gitmesine de üzülüyor.

"Birkaç fabrikayı elimizde tutmayı başardık. Fakat karar merkezleri Vosges'dan ayrıldı. Servis çalışanları da onlarla birlikte gitti, uzmanlar, en yüksek gelir düzeyine sahip olanlar."

Garda, birlikte, tren bekliyoruz. Épinal'e kadar giden mahalli bir tren. Orada da Paris'e gitmek için aktarına yapacağım. "Gar" kelimesi de bu gayet mütevazı betondan barınak için hayli büyük bir kelime, otobüs denmeye layık herhangi bir taşıt burada durmaz bile.

"Est'in hızlı trene neden bu kadar ihtiyaç duyduğunu anladınız herhalde?"

Bir başka sorudan sonra yanından ayrılıyor:

"Hangisi daha iyi: Maaşıyla biraz daha pahalıya satın almak mı, yoksa işsizlik maaşıyla en düşük fiyata satın almak mı?"

Olanca hızıyla (saatte elli kilometre) beni Épinal'e doğru götüren bu ray üzerinde işleyen sarı ve sallantılı küçük taşıtın içinde, Blair hükümetinin ısmarladığı (ve gizli tuttuğu) bir araştırma geli-

yor aklıma. Süpermarketlerin son derece rekabetçi satın alma alışkanlıklarından ileri gelen kazançları, bu alışkanlıkların meydan verdiği işsizlik maliyetleriyle kıyaslanmıştı umursamazca – bazıları kinizmle diyecektir. Böylece, büyük dağıtıma daha da hissedilir bir destek sağlanmıştı.

"Bir avroya kot!"

Bu ilan, olduğu haliyle, yani emeğe hakaret olarak nasıl algılanmasın?

Bizim kalkınmış ülkelerimizdeki insan türü böyle işte. Küreselleşmeyi şiddetle eleştirir ama tapınaklarına koşmadan da duramaz: hiperlere, megalara, mamutlara ve ticaretin fiyat kırmış (kimin sırtında?) diğer silahşorlarına.

SONUÇ

Dönüş Bahçesi

SEYAHAT etmek. devşirmektir.

Uzaktan dönünce, sepetinizi açarsınız. Gözünüze boş görünürse, endişelenmeyin. Devşirilen şeylerin çoğu göze görünmez: Bunlar düş kırıklıkları veya hayranlıklar, kokular, müzikler, yüzler, manzaralardır. Ve de hikâyeler.

Uzun, upuzun ve güzelim pamuk yolu bu konuda cimrilik etmedi. Beş kıtada (Amerika'nın kuzeyini ve güneyini iki kıta sayarak), Kaniko'dan (Mali) Whiteface'e (Teksas), soğanlar rıhtımından (İskenderiye, Mısır) Americana'ya (Brezilya), Buhara'ya (Özbekistan), Lépage-sur-Vologne'a (Fransa) ve çorap kentine kadar (Çin, Zhejiang eyaleti), yumuşak iplik pek çok sır verdi.

On sekizinci yüzyılda, doğdukları topraklara kavuşur kavuşmaz, denizciler yerkürenin dört bir yanından toplanmış bitkileri, "dönüş" bahçesi denilen bir bahçeye ekerlermiş. İşte şimdi benim için de, Brötanya'da bahçe vakti geldi. Sepetim tohumlarla değil, hikâyelerle dolu. İşittiğim onca hikâye arasından hangisini akılda tutmalı? Bütün pamuk hikâyelerim uçuşup zıp zıp zıplıyor, her biri en sevilen olmak isteyen bir alay çocuk gibi.

İçlerinden on tanesini seçtim.

Gezegensemizi anlatan on hikâye ve üç fikir, emin olun bu fikirlerin hepsi yanlış.

Fark etmişsinizdir: Bu kitap her şeyden önce uzun bir gezintiyi anlatıyor. Bir eylem planı önermek gibi küstahça bir fikir benden ırak olsun. Ancak, bu üç yanlış fikirden ve bu on doğru hikâyeden yol gösteren kimi sonuçlar çıkıyor gibime geliyor.

Bir Adlandırma Hikâyesi

"Pamuk" adı konulan ve "ham" olduğu söylenen bu maddede "ham" olan nedir? "Ham", bakır veya elmas gibi insanlığın başlangıcından

itibaren toprakta yer alan bir sürekliliğe göndermede bulunuyor sanki. Bugün tarımı yapılan bu bitki, ilk ortaya çıktığı zamanlardaki bitkiye benziyor o halde.

"Temel ürünler" topluluğunun mineral ve bitkisel iki ailesi arasındaki aldatıcı benzerlik. Afrika'nın en ücra köşelerinde bile, pamuk tohumu uzun, çok uzun bir ayıklanma sürecinin mirasçısıdır.

Genetikle çılgınca oynanan dünyanın geri kalanına gelince... İçinde denizanası genleri (patlayıcıların yakınında daha iyi parlarsın diye) veya örümcek genleri (ipliğinin kalitesini iyileştirmek için) taşıyan ağaççığa hâlâ "pamuk" denebilir mi? Sonradan edinilmiş olan, doğuştan olanın önüne geçti nicedir. "Pamuk" diye adlandırılan şey, giderek doğanın bir armağanı olmaktan çıktı. Artık, sürekli olarak yaratılan bir şey.

Bir Evlilik Hikâyesi

Her şeyi basitleştirmeyi tercih edenler, aracısız bir dünyanın en iyisi olacağına inanmaktan hoşlanırlar: Pamuk üreticileri doğrudan pamuk kullanıcılarıyla konuşacak ve hemen fiyat ve miktar üzerinde anlaşmaya varacaklardır.

Ne yazık ki gerçek farklıdır. Pamuk kategorileri sayısızdır; taneleme fabrikaları eğirme fabrikalarından uzaktadır, bu fabrikaların da kullandıkları makinelere ve teslim etmek istedikleri ürüne göre farklı ihtiyaçları vardır; sanayinin takvimi tarımın takvimine uymaz...

Destek olmazsa, arz edenler talep edenlerle karşılaşmakta hayli zorlanır. Uzun lafın kısıası, çöpçatanlar lazımdır: Bunlar da tacirlerdir. Kelimenin [Fransızcası *négociant*] kökeni bilinir: [Fransızca] olumsuzluk öneki "ne" ve Latince ad "otium" (boş zaman, dinlenme). Nitekim, iyi bir tacirin ne boş zamanı vardır ne de dinlenir. Devamlı olarak ve dünya çapında ihtiyaçlar ve elde bulunanlar konusunda bilgilendirilmekle yetinmediğinden, iyi bir evlilik ayarlamak için her türlü hizmeti teklif etmek ve her türlü riski göze almak zorundadır: ekim yapabilmeleri için çiftçilere kredi vermek; kaliteyi belirlemek ve garanti etmek; bir para birimine satın alıp başka bir para biriminden satmak; hammaddeyi kamyon, tren, gemiyle göndermek; müşterilere (bazen ölçüsüz) ödeme mühleti tanımak...

Her ton pamuk alıcı bulsun diye, tacir çöpçatanlık yapar; iki tarafı birbiriyle temasa geçirmekle yetinmeyip yeni evlilik biçimleri icat eder. Dünyada pamukla iştigal eden beş yüz kadar tacir vardır. İşlelerinden on kadarından her biri, yılda 250.000 tondan fazla pamukla iş görür. Bir milyon tonu geçen çokuluslu dört dev şirket vardır: Cargill, Dunavant, Louis-Dreyfus ve Reinhart. Piyasadaki ağırlıklarını tahmin edersiniz.

Bir Rövanş Hikâyesi

2000 yılını hatırlayın: 20. yüzyılla beraber, geleneksel ekonominin de gömüldüğü sanılıyordu: Zaten çoktandır, Hizmet Sektörü, Sanayiye tepeden bakıyordu. Sanalın vatani olan İnternet de gezegeni ele geçirmişti. Elbette, aklı başında birkaç kişi, Ekrandan ısmarlanan malları üretmek, ambara koymak ve kamyonlarla yerine teslim etmek gerektiğini hatırlatmaya cüret ediyordu, fakat bu kaba ve modası geçmiş sözleri kimse dinlemiyordu: Çok açıktı ki, "gerçek" denen ekonomi son saatlerini yaşıyordu.

Altı yıl sonra, bu meşhur Gerçek kapımızı çalma küstahlığında bulundu. "Hâlâ var olduğum için özür dilerim ama," dedi, "işte faturam, buyurun." Sanalın, tanımı gereği, sınırı yoksa da, Gerçeğin özelliklerinden biri de az bulunurluktur. Az bulunurluk, yani pahalılık. Gerçeğin gerçeğine hammadde denir. *fossil* denen hamınadde-lerse yenilenmeyenlerdir... Demir, petrol, bakır... Fiyatlarının bu kadar uçmasına şaşmamalı. Onları unutmuştuk. Dinlemeyi bilen; onların bıyık altından güldüğünü duyabilir.

Gerçeğin aldığı rövanşın en güzel manzarası, Şanghay'ın içinden geçen Yangtse'nin kolu olan Huangpu İrmağı'nda görülebilir. Kuzey yakasında ünlü "Bund" uzanır, eski şehrin son kalıntıları: bankalar, kamu binaları ve yine bankalar. Güney yakasında Pudong vardır, yeni topraklara hâkim bir yüksek kuleler ormanı: yine bankalar, sigorta, elektronik veya telekomünikasyon şirketleri.

İkisi arasından, gri suyun üstünden, koca mavnalar geçip durur. Kimse bakmaz bunlara. Hatta Şanghay bunlardan utanır sanki. Modem ve yaldızlı olanın bu başkentine hiç yakışmadıkları doğrudur. Bir reklam ajansının içinden sıra halinde geçen kara suratlar düşünün. Bu mavnalar kirli ve koyu renktir. Mütevazıdırlar: gövdelerin-

de ne bir yazı, ne de geceleyin yanıp sönen bir neon ışığı. İnşa etmek için gereken her şeyi taşıyıp getirirler: kum, taş, cam, çelik, kömür...

Bu rövanş, ne yazık ki, pamuk için geçerli değildir. Gelecek yıllarda fiyatların yükselmesini ümit etmenin boşuna olduğunu herkes biliyor. Biraz sıcak olan her ülkede yetiştirilebilen yıllık bir bitki olarak, pamuk üretimi talepteki değişikliklere zahmetsizce uyum gösterecektir.

Üç Yanlış Fikir

Bir dünya seyahati farklılığa olan merakı canlandırır, göreliliği öğretir, şüpheciliği besler.

Fakat aynı zamanda kanıları pekiştirir.

Seyahatinizin yalnızca yanlış olduğunu öğretmekle kalmayıp, aynı zamanda sakıncalı olduğuna da sizi ikna ettiği bazı fikirlere karşı savaşmak konusunda sabırsız bir halde dönersiniz.

1. Şu veya bu ürün için *doğru bir fiyatın* olması gerektiği fikri baş yanlış anlamadır.

Pamuğun fiyatını belirlemek o kadar karmaşık bir iştir ki, pamukların fiyatlarından söz etmek daha iyi olur. New York'ta vade-li işlemler bağlanır ve çözülür. Liverpool'da düzenli olarak göstergeler, kaliteye ve kökene göre değerlendirme ortalamaları yayınlanır. İnternetteki bir platformda, "The Seam"de, potansiyel, hedeflenmiş bir müşteri kitlesine kesin, değişmez teklifler verilir. Ancak, piyasanın eğilimini tahmin etmek için, her tacir en çok ajanlarına güvenir; stratejik yerlere konuşlanmış, on yıllardan, bazen yüzyıllardan beri kurulu olan gerçek bilgilenme ağlarına.

Daha *doğru* fiyatlar, daha *hakkaniyetli* ticaret... böyle hedefleri reddetmek mümkün mü? Fakat bu adaleti kim dile getirecek? Peki bu ahlaki uygulamak için hangi ilkeler izlenecek? İçimizden çoğu, Afrikalı köylü daha iyi ücret alsın diye, onların pamuğuna daha fazla para ödemeyi heyecanla kabul edecektir. Fakat Brezilyalı tarım işçisini düşünmeden edemiyorum. Katkıda bulunduğu üretim biçiminin *hakkaniyetli* olarak resmen onaylanmaması onun suçu mu? Hiçbir bakımdan müsebbibi olmadığı bu "suç" yüzünden, bu yeni adaletten yararlanmamalı mı?

Peki ya çocukların emeği?

İnsan aynı anda hem Afrika hasatları karşısında duygulanabilir ("Ah! Aile dayanışmasının ne güzel bir örneği!"), hem de Özbeklerin mecburi hizmetlerini bağıra çağıra ifşa edebilir mi ("besbelli, Sovyet tiranlığı ölümlü değilmiş!")?

Hakkaniyetli ticarete yönelik yüce girişimler vicdanları ucuza satın alsa da, ekonomi şiddetinden hiçbir şey kaybetmez. Buna karşılık, *hakkaniyet* arayışı, üretim sürecinin bütün aşamalarının gerçekliğini daha iyi tanımamızı sağlayabilir. O zaman amaca ulaşılmış olur: Bir bilinç artışı başlar. STÖ'lerin nöbetini devraldığı bu bilinç, devletlerarası ticaret ilişkilerinde ağırlığını duyurabilir.

2. Yirminci yüzyılın sonuna doğru, bir gün, Fransa daha az çalışmayı seçti. "Otuz beş saat yasası" denen bu kararın, gittiğim her yerde tuhaflik olarak, en çok da rakibimiz olan tüm diğer ülkeler için beklenmedik bir fırsat olarak telakki edildiğini saptama imkânı buldum. Bu ülkeler, küreselleşmenin daha çok çalışmayı dayattığı kanaatindeydiler. Daha kötüsü, yuvaya dönünce bir de şunu fark ettim ki, bizde emek başka yerlerde sahip olduğu değere sahip değildi artık. Biz payını veriyorduk, sadece payını, zorunlu dinlenme vakitleriyle sınırlanmış payını. Bütün düşüşler böyle başlamadı mı?

3. Bir diğer yanılsama: Üretmek yeter, alıcı bununla yetinecektir. Birkaç istisna hariç (tek el durumları, petrolün az bulunulurluğu), ekonomiye, özellikle de tekstil ekonomisine hâkim olanlar arz edenler değil talep edenlerdir. Makineyle toplanan Amerikan pamuğu, Afrika'da üretilenin eşsizliğine sahip değil kuşkusuz, fakat müşterilerine kalitede devamlılık, temizlik garantisi ve beklediği lif tipini sunuyor.

Savuşturma ve Boğmanın Çifte Hikâyesi

Resmi söylemde, demokrasi politika için neyse, rekabet de ekonomi için odur: ahlak yasası ve ilerlemenin motoru.

Gerçekte, bir tek Brezilya, doğal avantajlarına dayanarak, arz-talep oyununu katıksız ve sert oynar. Ziyaret ettiğim diğer bütün ülkeler, hepsi, piyasanın katılıklarından ve dalgalanmalarından kaçmanın yolunu bulur: açık veya gizli sübvansiyonlar, para veya güm-

rük manipölasyonları, norm savaşları, tercihli kontratlar...

Ülkeler bu savuşturma sanatında eşit değildir. Bu yasaklanmış silahların hiçbirine sahip olmayan Mali nasıl mücadele edebilir?

Ancak ve ancak çokyanlı bir pazarlığın, tek bir dünya ticaret örgütünün etkinliğinin ortak oyun kurallarını yerleştirebileceğini ve bu kurallara uyulmasını sağlayabileceğini anlamamak mümkün mü?

New York'ta ve Liverpool'da her gün ilan edilen fiyatlar yol gösterici, referans çerçevesi görevi görür. Fakat kontratların gerçeğini bilen var mı? Özbekistan pamuğunu Çin'e kaç satışta satıyor bilen var mı?

Asıl gerilim büyük dağıtımdan sonra gelir. Büyük dağıtım, her an bütün arzları ve bütün fiyatları karşılaştırarak, sert koşulları üretim sürecinin tüm basamaklarını birer birer çıkan rekabetin tunç yasasını dayatır.

Hisse senedi sahibi ile tüketici, üreticiyi boğmak için birlik olmuşlardır.

Devletlere Dair Bir Hikâye

Konu tarım olunca, hükümet asla uzakta değildir. Korumak için ve mevzuata bağlamak için.

Fakat pamuk, tarım alanının fazlasıyla dışına taşıdığından, onu aramak amacıyla yollara düşen ve dünyayı dolaşan kişi, yol boyunca, olabilecek her çeşit devletle karşılaşacaktır.

– Hiç çekinmeden ve hiçbir ekonomik mantık olmaksızın para destekleyen himayeci devletin eskimiş ve Amerikan çeşidi.

– Üretici devlet: Özbekistan'da, kolhozlar resmi olarak dağıtılmıştı, fakat pamuk devlet işlerinin ilk sırasında hâlâ.

– Mali'de, daha etkili yapıların örgütlenmesi becerilemediğinden ve istenmediğinden, dev kolhoz hâlâ varlığını sürdürüyor.

– Mısır tarzı eski-sosyalist devlet: Nasır'ın ortaya koyduğu tarım reformu anlayışına sadık kalarak, gelir getiremeyecek kadar geniş mülklerin kurulmasını yasaklamayı sürdürüyor.

– Brezilya tarzı minimal devlet: Bırakıyor yapsınlar (özellikle ormanların yok edilmesi, toprakların zorla alınması) ve olabilecek en azını yapıyor (altyapılar).

– Son olarak, şu garabet, şu koca melez hayvan, Çin tarzı maksimal devlet: İnatla kırmızı bir boyanın altında, korkutucu bir makine, ekonomik kapitalizmin hizmetindeki politik totalitarizm.

Bir Zamanlar Vatan Varmış

Yabancı düşmanlığı, milliyetçilikler, şovenizmler... Az çok sancılı ve hepsi de ülke topraklarına bağlı bu hastalıkların gezegenimizden yok olmadığını; ticaret özgürlüğünü öven evrensel marşın son derece genel korumacı davranışları hiçbir şekilde engellemediğini herkes biliyor.

Ancak, vatan sevgisinin günümüzde hâlâ pamuk üretim sürecinde güçlü bir etkin saik olması, işte gezgini şaşırtan bu.

Pek çok Teksaslı'nın kartvizitinde rağbet gören *Proud to be an American farmer*, Amerikalı bir çiftçi olmaktan gurur duyuyorum sloganından, ülkelerinin üretiminin Burkina Faso'nunkinden geride kalmaması için iki kat fazla çaba gösteren Malili ürün toplayıcıların ayın şarkılarına; arkadaşlarıyla birlikte her akşam bayrağın karşısında milli marşı söyleyen Brezilyalı işçiden, mavi üç tekerlekli binitinin üstünde küçük şehri Datang'ın dünya çorap başkenti olduğunu ilan eden afişi gururla gösteren Çinli hamala, her yerde, kendiliğinden veya örgütlenmiş olarak, gönüllü veya mecburi olarak, vatanseverlik insanların enerjilerini seferber ediyor. Çin'in kalkınması için gerekli mali desteği ilk kim verdi peki, diasporadaki, Hong Kong, Singapur, Tayvan'daki Çinliler değilse kim?

Gezgin, evine döndüğünde, Fransızların kendi kendini yermesini ve Avrupa duygusunun gerilemesini ancak intihara meyilli bir davranış olarak görebilir.

Küreselleşme, iletişim, demateriyalizasyon... Modernitenin nakaratlarının bunda hiçbir etkisi yoktur. Uzam, elle tutulur bir uzam, ortak iradenin mekânı, eyleme geçmenin ilk aracıdır hâlâ.

Ailelere Dair Bir Hikâye

Ekonomik akliliğin, anonim finansın, bir yönetim altında toplamanın birleşik saldırılarına ailenin dayanamamış olduğu sanılabilir. *Modern dünya*'da artık yeri olmadığı düşünülebilir.

Yanlış.

İşgücünü bir araya getirip oluşturmak, çalışmayı örgütlemek, çalışanları motive etmek (bazen fabrikada olduğundan daha sertçe) ve kârı bölüştürmek için (hakkaniyet garantisi olmaksızın, özellikle nesiller arasında) bir aileden daha iyi uzam yoktur. Çok ağır kapitalistik yatırımların baskılarından kaçmak için ve konjonktürün öngörülmez ihtimallerine esneklikle uyum sağlamak için daha iyi bir üretim birimi yoktur.

Afrika'da, Özbekistan'da ve Nil deltasında, pamuğu eken, işleyen ve çocukların da yardımıyla toplayan ailedir. Rekabete çoğu zaman direnmeyi sağlayan bu bedava işgücüdür. Amerika Birleşik Devletleri'nde bile, temel birim, hâlâ çoğunlukla bir baba ile oğulları tarafından yönetilen tarım işletmesidir. Çin'de, tekstil çılgınlığı, büyük işletmelerin yanı başında ayakta kalan, gelişen ve yayılan aile atölyelerinde doğdu. Onca gencin kıyı bölgelerindeki sanayilerde iş bulmaya gelmesinin sebebi, kırsal kesimin en ücra yerlerinde kalmış olan ailelerine yardım etmektir: Maaşlarının yarısını çoğu zaman onlara yollayarak, bu kıta-ülkenin iki bölümü arasındaki fazlasıyla apaçık servet dengesizliğini az çok telafi ederler.

Ticarete gelince, yıllardır nesiller ve nesiller tarafından doku- nan sadakat ve bilgi ağları sayesinde, büyük ölçüde bir aile işi olarak kalmayı sürdürüyor. Genişlemiş aileler, arada sırada anlaşmazlığa düşen aileler, fakat bal gibi de aileler: Dunavant (Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya), Louis-Dreyfus (Fransa, Belçika), Reinhart (İsviçre), Weill-Brother (Amerika Birleşik Devletleri, Büyük Britanya), Plexus (iki erkek kardeşin yönettiği)...

Başka alanlarda olduğu gibi tarım alanında da, çokuluslu firmalar kendi yasalarını dayatmaya çalışıyor. Ancak, aileler, başka hiçbir alanda olmadığı kadar, mücadele ediyor. Gezegenimizde insaniyet namına ne kaldıysa bu mücadeleye bağlı.

Başrolünü Zamanın Oynadığı Bir Hikâye

Zaman yakamızı bırakmaz. Bizden önce gelmiş ve bizden sonra da kalmak için yaratılmış olan zaman, bizim mecburi ortağımızdır. Hayatımızın kalitesi, onunla olan güvene dayalı veya çatışmalı, özenli veya ihmalkâr ilişkilerimize bağlı olacak.

Bireyler için apaçık olan bu hakikat, toplumlara da uygulanabilir. Pamuk yolunda öğrenilen derslerden biri de budur.

Karşılaştığım Afrikalı tarım işletmecilerinin çoğunda, uzam alabildiğine yayılmıştı: Tüm dünyadan haberler, radyo veya televizyon aracılığıyla her gün köye geliyor. Fakat zaman, onlar için, bir çember olarak kalmaya devam ediyor. Kendi üzerinde dönüyor. Kurak mevsimin ardından yağmur mevsimi geliyor ve yıllar birbirini izliyor. Felaketlerden (iklime veya savaşa ilişkin felaketler) korkulacak. Biraz daha iyisi (finans veya teknik yönden) umut edilecek. Gelişme fikri, yani şimdinin güle oynaya geleceğe feda edilmesi, burada hiç rol oynamıyor.

İlginçtir ki, yukarı Teksas'ın nüfuzlu köylüleri, makinelerine ve bolluk içinde olmalarına rağmen, zamanla ilişkileri bakımından çok benzer göründü gözüme. Ele geçirme niyeti pek az, yarınlara yönelik iştah azıcık. Sübvansiyonları istifleyip sırtlarını yuvarlaklaştırıyorlar, sonsuz döngü gibi yuvarlak. Düşmanını görmemek için başını kuma gömen devekuşu gibi yuvarlak.

Brezilya'daki başka bir zihin evreni, orada tek tanrının adı Gelecek (Para diye adlandırıldığı da oluyor sık sık: Dilbilimci olmayan gezgin için, iki adlandırma orada birbirinin yerine geçebilirmiş gibi görünüyor). Bu ülkenin teşebbüs cenneti olması anlaşılır. Bu özel mitolojide, geçmişin hiç ağırlığı yok; bazılarının korkutucu nehir balığı piranhayla arasında son derece çarpıcı bir benzerlik gördüğü gelecek ise öyle açgözlü bir yırtıcılıkta ki, daha rahat yutması için şimdiki zamanı kendine tabi kılmakla yetinmeyip sonunda kendini bile parçalayarak gövdeye indirebilir. Mesela, dünyanın başlıca ağaç haznesi, yani zaman haznesi olan Amazon Ormanları utanıp sıkılmadan yenilip yutuldu. Mesela, kimliklerin başlıca muhafaza mekânı olan genetik, tedbirsizce darmadağın edildi.

Çin'de, gelecek tutkusu, yeni zenginin tutkusu değil. İnsan para ve güç sahibi olmayı bu kadar çok istiyorsa, bunların ne olduğunu önceden biliyor olması gerekir. İnsan yeniden elde etmek için savaşıyorsa, savaş aynı olmaz. Eski Yunanlar Truva'nın surları önünde sağa sola tesadüfen koşturmuyorlardı. Tanıdıkları birini. Helen adlı bir kadını almaya gelmişlerdi. Büyük bir geçmişin kendi başına mevcudiyeti, fethi daha derin bir sükûnet verir. Demek istediğim: daha bir güç.

Zamanın bu başrolünü, piyasa tutkunları inkâr etmek ister. Tarih boyunca, milli ekonomiler ilkin gümrük duvarlarıyla korundular. "Eğitici" denen korumacılığın rolü buydu. Ancak yetişkin olduklarında, yani güçlendiklerinde rekabetin karşısına çıkmalarına izin verildi. Bu soluklanma süresi günümüzde yasak. Uzamı geçersiz kılan küreselleşme zamanı da öldürmek istiyor. Belki de enerjinin fiyatının artması, nakliyata gerçek maliyetini yeniden vererek, uzama yeniden gerçeklik kazandıracak ve zamanı diriltecektir.

Yumuşaklığın Arka Planı

İster eksin, ister yabani otları yolsun, ister ürün toplansın, pamuk işçisinin hayatı kolay değildir. Birçok ülkede, makine kullanımı ondan esirgenmiştir. Tarlalarda günler uzun, çok uzundur. Beyaz pamuğu kurumuş, dolayısıyla kesici yaprakların kozasından koparmak için binlerce defa tekrarlanan o hareketler parmakların canına okur. Bu son derece bitkin düşürücü işlerde zorla çalıştırılan çocuklar ise sayısızdır.

İster tanelesinler, ister dokusunlar, ister eğirsinler, ister imalatla çalışsınlar, kadın ve erkek pamuk işçisini daha iyi bir kader beklemez. Yıldan yıla, ücretlerde gerçek bir artış olmaksızın üretme hızı artırılıyor.

Yine de, her yıl, milyonlarca ve milyonlarca aday, pamuğun hizmetine girmek için her yerden koşup geliyor. Muhtemel ki diğer sektörlerde yaşam daha da zahmetli.

Hikâyenin başını, en başını hatırlıyorum: "Yoldan geçen biri, dallarının ucunda beyaz yumaklar olan bir ağaççık fark eder. Elini uzattığını tahmin edebiliriz. İnsan türü pamuğun yumuşaklığıyla tanışır böylece."

İki bin yıl sonra, bir dünya seyahatinden çıkarılan ilk ders şu: Yeryüzünde, yumuşaklık nadir bulunan ve pahalıya mal olan bir nitelik.

Minnettarlık

Binlerce teşekkür.

İnsanı gezegenin bir ucundan diğerine taşıyan, pamuk ülkelerine yapılan böyle bir geziye, suç ortaklarınız olmadan girişemezsiniz. Onlar olmazsa, onların bilgisi olmazsa, onların güveni olmazsa, gezgin kör gibi dolaşır. Hiçbir şey anlamadan, halktan halka, bir kıtadan diğerine atlar.

Hepinize teşekkür ederim.

Öncelikle Pascal Lamy'ye teşekkür ederim. Çok uzun zamandır bunca dikkatli bir dosta sahip olmak, insanı gezegene bakıp onu olduğu gibi, yanılsamadan uzak fakat tevekküle de kapılmadan görmeye zorlar durmadan.

Dagris şirketinin ekibine teşekkür ederim. Başkanı Gilles Peltier, şirketin etik komitesine katılmamı teklif etmişti. Kabul etmeden önce, araştırmamı yürütmeyi tercih ettim. Bana kapıları sonuna kadar açtı. Pierre-Henri Texier'ye, Didier Mercier'ye, Jean-Pierre Derlon'a ve Christelle Ducœur'e teşekkür ederim. Özellikle Reynald Evangelista'ya teşekkür ederim. Bir yolculuğun başlıca zenginliği, size hediye ettiği yeni dostlardır. Reynald onlardan ilkiydi. Tevazuyla sunduğu, son derece çeşitli alanları kapsayan bilgisine ve daimi cömertliğine teşekkür ederim.

Diğer herkese de teşekkür ederim.

Özellikle Christophe Guillemin, Christian Berger, Gérard Estur, Denis Simonneau, Benoît Lesaffre, Anne Hébert, Michel Déat, Mamadou Youssouf Cissé, François Traoré, Aminata Traoré, Bo Chen, Catherine Pannetier, Jean-Jacques Sevilla, Nicolas Normand, Jean-Yves Empereur.

Benim türümden göçebelerin değerli dostu, ayrıca içinden çıkılması imkânsız el yazılarının bıkıp usanmaz şifre çözücüsü peri Charlotte'a (Brossier), her zamanki gibi teşekkür ederim.

Metinleri kitap haline getirmekte üstüne olmayan H       Guil-
laume'a teşekkür ederim.

François Cheng'e de teşekkür ederim. Kaligrafinin çok sıkı bir
eğitim ve terbiye biçimi –dünyanın çeşitliliğinin i  ine kapatılmayı
kabul ettiği tek kafes– olduğunu anlamak için, birkaç çizgiyle "pa-
muk" veya "  orap" kelimelerini nasıl yazd  ı  ını görmek gerek.

Özetin Özeti Bir Bibliyografya

İKİ YÜZYILDIR, pamuk üzerine, Napolyon hakkında yazılardan daha çok şey yazılmıştır. Ciddi ama haksızlık eden bir seçim yapmak gerekiyor.

Bütün genel çalışmalar arasından, dört başlık tavsiye ederim:

– Açık seçik ve hoş bir giriş: *Le Coton* (Pamuk), Brüksel: Éditions Marabout, 1970.

– Antoine Zischka'nın eğlendirici (ve öğretici): *La Guerre secrète du coton* (Pamuğun Gizli Savaşı), Paris: Payot, 1934.

– Güzel ve zengin bir gezinti: Jacques Anquetil, *Les Routes du coton* (Pamuk Yolları), Paris: Lattès, 1999.

– Amansız (zira harikulade belgelenmiş) bir araştırma: Jean-Pierre Boris. *Commerce équitable; le roman noir des matières premières* (Hakkaniyetli Ticaret; Hammaddelerin Kara Romanı). Paris: Hachette littérature, 2005.

– En yenisi ve en canlısı: Stephen Yafa, *Big Cotton* (Büyük Pamuk), New York: Viking, 2005.

"Pamuksever" botanikçilerin kutsal kitabını unutmayalım: Georges Parry, *Le Cottonier et ses produits* (Pamuk Fidanı ve Ürünleri), Paris: G.P. Maisonneuve et Larose, 1982.

ICAC'ın (International Cotton Advisory Committee) yayınlarını da, daima kayda değer ve çoğu zaman Gérald Estur imzalı.

Paris IX Dauphine Üniversitesi'nde doçent olan Philippe Chalm, hammaddeler konusunu tartışmasız en iyi bilen Fransız'dır. *Cyclope* adlı dergisi her yıl değerli bilgiler verir.

Afrika üzerine

Le Livre blanc sur le coton. Négociations internationales et réduction de la pauvreté (Pamuk Üzerine Beyaz Kitap. Uluslararası Pazarlıklar ve Yoksulluğun Azaltılması), Éric Hazard yönetiminde, Enda Tiers Monde, Dakar: Prospectives Dialogues politiques, 2005.

Brezilya üzerine

"Quand le Brésil deviendra la ferme du monde" (Brezilya Dünyanın Çiftliği Haline Geleceği Zaman), *Le Monde* gazetesinin eki, 24 Mayıs 2005.

Amerika Birleşik Devletleri üzerine

Stephen Yafa'nın yukarıda andığımız kitabı, *Big Cotton*, gerekli tüm bilgileri (ve bibliyografyayı) veriyor.

Mısır üzerine

C. H. Brown, *Egyptian Cotton* (Mısır Pamuğu), Londra: Leonard Hill Limited, 1953.

Jean-Yves Empereur'ün küçük kitabı, *Alexandrie. Hier et demain* (İskenderiye. Dün ve Yarın), Paris: Gallimard, 2001, keyifli bir derin bilgi madeni. Keza, Daniel Rondeau'nun çok güzel gezintisi, *Alexandrie* (İskenderiye), Paris: Nil Éditions, 1997.

İskenderiye'nin çekiciliğine kapılanlar daha çok şey öğrenmek isterlerse, Robert Illbert'in iki kalın cildine büyük bir zevkle dala-caklardır, *Alexandrie 1830-1930*, Kahire: Institut français d'archéologie orientale, 1996.

Özbekistan üzerine

Uzmanlar veya uzman olmayı isteyenler Dünya Bankası'nın görevlileri tarafından kaleme alınmış (nadir) belgeleri inceleyeceklerdir.

Bu ülke üzerine, çok güzel bir toplu bakış: Catherine Poujol, *Ouzbékistan* (Özbekistan), Paris: Belin, 2005 ve C. Macleod ve B. Mayheu tarafından yazılmış, aynı başlığı taşıyan değerli bir rehber kitap, Cenevre: Olizane, 2004.

Çin üzerine

Gün geçmiyor ki bu ülke üzerine on makale yayımlanmasın, ki bunların beşi de Çin'in tekstil endüstrisi üzerine.

Bu bilgileri bir bireşim haline getirmek için, Erik Izraelewicz'in güzel denemesinin üzerine yok: *Quand la Chine change le monde* (Çin Dünyayı Değiştirdiğinde), Paris: Grasset, 2004.

Erik Orsenna

Pamuk Ülkelerine Yolculuk

Bu hikâye çok eski çağlarda başlar. Yoldan geçen biri, dallarının ucunda beyaz yumaklar olan bir ağaççık fark eder. Elini uzattığını tahmin edebiliriz. İnsan türü pamuğun yumuşaklığıyla tanışır böylece... Yıllardır içimde bir şey, tarımdan yola çıkıp biyokimyadan geçerek tekstil sanayiine varan, kıtaları birbirine bağlayan pamuk yollarını izlersem, gezegenimi daha iyi anlayacağımı söylüyordu bana. Beklediğimden de ötesini buldum. Dünün ve bugünün küreselleşmelerini anlamak için, bir kumaş parçasını incelemek en iyi yol.

Günümüzün sanal vurgulu dünyasında, hammaddeler, elle tutulur olan şeyler, günlük emeğin teri, şaşıaalı adlarla sunulan uluslararası antlaşmaların ardında yatan hesaplar, pazarlıklar hep gözlerden ırak kalıyor. Oysa dünyada olup bitenleri anlamanın tek yolu belki bu ayrıntılara yeniden yaklaşmak, yakından bakmak. Pamuk Ülkelerine Yolculuk, pamuk üreticilerinin, sanayicilerinin, lobicilerinin, tüccarlarının peşinden Mali'den ABD'ye, Fransa'dan Çin'e, Brezilya'dan Mısır'a, Özbekistan'a dünyanın dört bir yanına seyahat ederken şirket küreselleşmesinin gizli yüzünü, uluslararası platformlarda dikkate alınmayan hayati ayrıntıları bir masal diliyle anlatıyor bize, "Küreselleşme Üstüne Küçük Elkitabı" altbaşlığının hakkını vererek.

Metis Tarih Toplum Felsefe
ISBN-13: 978-975-342-667-1

www.metiskitap.com

Metis Yayınları
www.metiskitap.com